

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
SREDNJOBOSANSKI KANTON/KANTON SREDIŠNJA BOSNA
MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, NAUKE, MLADIH, KULTURE I SPORTA/
MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, ZNANOSTI, MLADIH, KULTURE I ŠPORTA

KURIKULUM NASTAVNOG PREDMETA (HISTORIJA)

ZA OSNOVNE ŠKOLE I GIMNAZIJE

Travnik, august 2025.

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
SREDNJOBOSANSKI KANTON/ KANTON SREDIŠNJA BOSNA
MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, NAUKE, MLADIH, KULTURE I SPORTA/
MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, ZNANOSTI, MLADIH, KULTURE I ŠPORTA

KURIKULUM NASTAVNOG PREDMETA

(HISTORIJA)

ZA OSNOVNE ŠKOLE I GIMNAZIJE

Travnik, august 2025.

Kurikulum nastavnog predmeta Historija za osnovne škole i gimnazije

Izdavač: Ministarstvo obrazovanja, nauke, mladih, kulture i sporta
Srednjobosanskog kantona/ Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih,
kulture i sporta Kanton Središnja Bosna

Za izdavača: Bojan Domić, ministar

Grupa za izradu predmetnog kurikuluma:

dr.sc.Mirza Džananović, voditelj
mr.sc. Mrza Čehajić, koordinator
Mirza Hasagić, član
Eldin Orhan, član
Amela Bajramović, član
Vehid Smriko, član
Selim Jusić, član

Recenzenti:

dr.sc.Midhat Spahić
mr.sc. Damir Memić

**Stručni tim za razvijanje, prilagodavanje i inoviranje predmetnih
kurikuluma i njihovu primjenu u osnovnim i srednjim školama na
području Srednjobosanskog kantona u kojima se nastavni proces
realizira na bosanskom jeziku:**

Nezira Fuško, voditeljica Stručnog tima
Fatima Jahja, voditeljica radne grupe
Iva Stanić, administrator online platforme

Tehnička priprema i uređenje:

Pedagoški zavod Zenica

Ministarstvo obrazovanja,nauke,mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog
kantona/Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i sporta Središnja Bosna

*Predmetni kurikulum preuzet od strane Ministarstva za obrazovanje, nauku i sport
Zeničko-dobojskog kantona na osnovu pisane saglasnosti (akt broj: 10-34-7329/25 od
16.04.2025.godine)*

SADRŽAJ

A/ OPIS PREDMETA.....	4
B/ CILJEVI UČENJA I PODUČAVANJA PREDMETA	6
C/ OBLASNA STRUKTURA PREDMETNOG KURIKULUMA	7
D/ ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI	10
OSNOVNA ŠKOLA	10
6. razred osnovne škole - 2 časa sedmično/70 časova godišnje	10
7. razred osnovne škole – 2 časa sedmično/70 časova godišnje	14
8. razred osnovne škole – 2 časa sedmično/70 časova godišnje	21
9. razred osnovne škole – 2 časa sedmično/66 časova godišnje	29
GIMNAZIJA	38
I razred	38
opća gimnazija, filološka gimnazija, matematičko-informatička gimnazija, gimnazija informacionih tehnologija – 2 časa sedmično/70 časova godišnje	38
II razred	47
opća gimnazija, filološka gimnazija, matematičko-informatička gimnazija, gimnazija informacionih tehnologija - 2 časa sedmično/70 časova godišnje	47
III razred	56
opća, filološka gimnazija – 2 časa sedmično/70 časova godišnje	56
IV razred	64
opća gimnazija, filološka gimnazija – 2 časa sedmično/60 časova godišnje	64
opća gimnazija/obavezno izborna područje – 2 časa sedmično/60 časova godišnje.....	64
E/ UČENJE I PODUČAVANJE	73
F/ VREDNOVANJE U PREDMETNOM KURIKULUMU	76
G/ PROFIL I STRUČNA SPREMA NASTAVNIKA	79

A/ OPIS PREDMETA

Svrha učenja i podučavanja historije jeste osigurati učenicima usvajanje znanja, vještina i vrijednosti koje će im omogućiti da proučavanjem prošlosti, razumiju sadašnjost kako bi bili spremni za aktivno i odgovorno učešće u društvenom životu kao građani Bosne i Hercegovine, Evrope i svijeta.

Osim toga, učenjem historije, učenici razvijaju analitičke vještine neophodne za kritičko sagledavanje savremenog svijeta, njegovih historijskih korijena kao i aktuelnih civilizacijskih tokova. Posebno je važno to što učenici imaju priliku sagledati politički, društveni, ekonomski, kulturni, naučni i intelektualni razvoj čovječanstva u svim historijskim periodima te razumjeti njihova glavna obilježja.

Nastava historije ima ključan zadatak da kroz proučavanje prošlosti pomogne učenicima spoznati temeljne vrijednosti na kojima počiva savremeno društvo (jednakost, sloboda, saradnja i odgovornost) pripremajući ih tako za život u pluralističkom i demokratskom okruženju.

Pored ovoga, učenje i podučavanje historije, doprinosi razvoju sopstvenog nacionalnog i kulturnog identiteta, ali i razumijevanju identiteta drugih zajednica u duhu tolerancije, demokratičnosti i poštivanja ljudskih prava kao i razumijevanju i prihvatanju kulturnih, religijskih, nacionalnih, društvenih, spolnih i drugih različitosti.

Učenici učenjem i proučavanjem historije upoznaju položaj i ulogu žene u društvu kroz različite historijske periode.

Sve ovo je veoma važno za izazove društva u 21. stoljeću u kojem je razvoj ključnih kompetencija od neprocjenjivog značaja za cjeloživotno učenje. S tim u vezi važno je istaći da učenjem i proučavanjem historije, učenici razvijaju različite temeljne kompetencije kao što su socijalna i građanska kompetencija, komunikacijska kompetencija, učiti kako se uči, kulturna svijest i kulturno izražavanje, matematička pismenost, digitalna kompetencija te kreativna – produktivna kompetencija.

Učenje i podučavanje historije, također značajno doprinosi razvoju predmetnih kompetencija usmjerenih na rješavanje konkretnih problema, razvoj kritičkog mišljenja i sposobnosti kritičkog odnosa prema savremenim društvenim pojavama, selekciji i adekvatnom korištenju informacija, argumentovanom vođenju dijaloga, te poštovanju i razumijevanju mišljenja drugih.

Svojim sadržajima nastava historije doprinosi realizaciji mnogih međupredmetnih tema služeći se primjerima iz prošlosti različitih društava u različitim vremenskim periodima. Tu korelaciju moguće je ostvariti kroz mnoge teme i nastavne jedinice koje su međusobno povezane sa sadržajima nastavnih predmeta: Geografija, Bosanski jezik i književnost, Matematika, Kultura življenja, Građansko obrazovanje, Demokratija i ljudska prava, Etika, Filozofija, Sociologija, Likovna kultura, Muzička kultura i Informatika.

Nastavni predmet Historija pripada društveno-humanističkom području koje ima za cilj razvoj učenika u svjesnu, samostalnu i odgovornu osobu koja će aktivno djelovati u društvenom, kulturnom, ekonomskom i političkom razvoju zajednice u kojoj živi. Ovo područje promiče prihvaćanje kulturnih različitosti i omogućava razvoj učenika u demokratski

osvještena građanina, koji će moći donositi promišljene odluke usmjerene na opće i vlastito dobro te se razviti u osobu koja prihvata različitost i djeluje unutar različitih zajednica.

Znanja, vještine i vrijednosti stečene učenjem historije temelj su stvaranja odgovornog građanina spremnog odgovoriti na izazove savremenog društva. S tim u vezi, učenik će naučiti kako posmatrati i razmišljati u kontekstu prostora i vremena oblikujući cjelovitu sliku svijeta, poštujući svoj identitet i baštinu prostora u kojem živi, počevši od lokalnog nivoa prema globalnom. Podučavanje treba biti koncipirano na način da je usmjereno na učenika s naglaskom na njegovoj uključenosti kako bi spoznao ono što će ga oblikovati u osobu sposobnu ostvariti vlastite potencijale.

U Srednjobosanskom kantonu Historija je obavezan predmet u osnovnoj školi od VI do IX razreda, dva časa sedmično.

U matematičko-informatičkoj gimnaziji i gimnaziji informacionih tehnologija (IT) je obavezan predmet I i II razred, 2 časa sedmično, ukupno 70 časova godišnje.

U općoj i filološkoj gimnaziji je obavezan predmet od I do IV razred, dva časa sedmično, 60 časova godišnje.

Ovaj nastavni predmet se u IV razredu opće gimnazije može izučavati dodatna 2 časa sedmično (60 časova godišnje), ako se učenik opredjeli za izučavanje ovog nastavnog predmeta u okviru obaveznog izbornog područje (OIP).

B/ CILJEVI UČENJA I PODUČAVANJA PREDMETA

Temeljni ciljevi učenja i podučavanja nastavnog predmeta Historija su:

1. Razumjeti uzroke i posljedice historijskih događaja, pojava i procesa, ulogu istaknutih ličnosti u razvoju ljudskog društva, uzajamnu povezanost prošlosti, sadašnjosti i budućnosti pri čemu se koristi prikladnom terminologijom.
2. Ovladati vještinama koje podrazumijevaju pronalaženje, prikupljanje i korištenje informacija datih u različitim formama (historijske karte, grafikoni, tabele...) povezujući ih sa prethodnim historijskim znanjem;
3. Istraživati i objašnjavati prošlost koristeći se historijskim izvorima i rezultatima proučavanja historijske nauke, što podrazumijeva i razumijevanje koncepata historijskog vremena i hronologije, kontinuiteta i promjena, uzročno-posljedičnih odnosa, kao i razlika unutar određenih vremenskih epoha i različitih društvenih zajednica.
4. Kritički se odnositi prema prošlosti analizirajući različite historijske izvore i literaturu, te sistematizovati stečene informacije povezujući događaje, pojave i procese iz lokalne, nacionalne, evropske i svjetske historije (kulturne, društvene, vojne, političke, ekonomske).
5. Koristiti se funkcionalnim vještinama i kompetencijama koje su neophodne za život u savremenom društvu kao što su posjedovanje istraživačkih vještina, razvijeno kritičko i kreativno mišljenje, sposobnost jasnog izražavanja i argumentovanog obrazlaganja stavova te razumijevanja i uvažavanja drugog i drugačijeg.
6. Razumijeti važnost prepoznavanja i očuvanja lokalne, nacionalne, evropske i svjetske kulturne baštine, njenu ulogu u formiranju kulturnog identiteta zajednice, potkrepljujući stečena znanja primjerima iz nacionalne i lokalne zajednice. Razviti ljubav prema domovini.

C/ OBLASNA STRUKTURA PREDMETNOG KURIKULUMA

Predmetni kurikulum historije organiziran je u četiri koncepta/oblasti/domene:

- *historijski izvori i proučavanje historije,*
- *historijsko vrijeme i hronologija,*
- *kontinuitet i promjene*
- *uzročno-posljedični odnosi.*

Zahvaljujući njima, učenici razumiju kako historičar radi, šta je predmet njegovog istraživanja te kako se formira historijsko znanje s ciljem razumijevanja prošlosti.

Navedeni koncepti pripadaju konceptualnom znanju koje doprinosi razvoju historijskog, kritičkog i kreativnog mišljenja pa ih zbog toga treba razlikovati od činjeničnog znanja (npr. poznavanja pojmova, datuma, događaja, imena historijskih ličnosti i sl.). Činjenično znanje odnosi se na izolirane informacije, dok su za konceptualno znanje potrebni složeniji i organiziraniji oblici znanja s dubljim razumijevanjem i povezivanjem. Dakle, konceptualno znanje jeste znanje o tome kako se odgovarajući sadržaji organiziraju i strukturiraju, kako se različiti dijelovi sadržaja međusobno povezuju, kakav je njihov međusobni odnos te kako ovi dijelovi funkcioniraju zajedno. Konceptualno znanje je vid poznavanja određene nauke ili načina na koji stručnjaci u toj nauci razmišljaju. Tehničke koncepte treba tokom procesa podučavanja i učenja učestalo kombinirati i mijenjati jer se na taj način razvija konvergentno i divergentno mišljenje. Konceptualni pristup kurikulumu bazira se na oblastima koje su sastavni dio Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa za historiju definirane na ishodima učenja, a to su:

A. Historijski izvori i proučavanje historije

Ovaj koncept podrazumijeva korištenje različitih vrsta historijskih izvora koji su neophodni za razvijanje kritičkog i kreativnog mišljenja. Upotreba historijskih izvora predstavlja temelj za razumijevanje događaja i proučavanje prošlosti, posebno ako želimo kod učenika razviti jasnu sliku rada historičara. To uključuje sljedeće korake: odabir činjenica iz određenog historijskog izvora da bi podržali određenu teoriju ili argument, zatim uspostavljanje veze među odabranim činjenicama, te njihovo organiziranje u logički povezanu priču (interpretacija). Tokom podučavanja i učenja učenici uče analizirati i vrednovati izvore, postavljaju pitanja kada je izvor nastao, gdje i zbog čega, te pronalaze informacije o autoru, njegovim stavovima i namjerama. Time se kod učenika razvija sposobnost kritičkog odnosa prema izvoru, ali također i sposobnost kreativnog promišljanja i upotrebe dobijenih podataka iz analiziranog izvora.

B. Historijsko vrijeme i hronologija

Historijsko vrijeme i hronologija temeljni je koncept historijske nauke kojim se izgrađuje osjećaj za tok, slijed i trajanje događaja. Bez jakog hronološkog osjećaja – dakle kada su se događaji dogodili i kojim vremenskim redoslijedom – učeniku je nemoguće istražiti odnose između njih. Učenici će stoga tokom učenja historije usvojiti opće vremenske kategorije te osnove računanja vremena. To znači da će biti sposobni služiti se svojim matematičkim

vještinama kako bi mjerili vrijeme godinama, desetljećima, stoljećima i milenijumima kao i izračunavati vrijeme prije i poslije nove ere, odnosno interpretirati podatke na lenti vremena. Takođe će se koristiti riječnikom kojim se opisuje tok vremena, smještati događaje, osobe i pojave u odgovarajuća razdoblja.

C. Kontinuitet i promjena

Kroz koncept kontinuiteta i promjena učenici lakše razumiju obilježja određenog razdoblja te stječu mogućnost procjenjivanja u kojoj su mjeri određene pojave mijenjale život ljudi u različitim historijskim epohama. Proučavajući promjene, učenici istovremeno uočavaju i kontinuitete, odnosno ono što ostaje isto ili slično čak i tokom razdoblja velikih promjena. Na taj način razumiju da postoje pojave koje su iznenadne i brzo mijenjaju društvo (ratovi, revolucije, ekonomske krize...), i pojave dugog trajanja koje su spore i postupne (institucije, tradicije, politički sistemi, načini života društvenih grupa...). Ovim konceptom učeniku se omogućava shvatanje da promjene ne znače uvijek i napredak i da mogu biti napredne ili retrogradne što zavisi od kulturnih, društvenih, religijskih i drugih normi nekog naroda, nacije, regije, religije i sl.

D. Uzročno-posljedični odnosi

Koncept uzroka i posljedica podrazumijeva sagledavanje šireg konteksta koji uključuje ljudski faktor koji je odgovoran za poticanje konkretnog događaja, pojave ili procesa, ali i društvene ekonomske, političke i kulturne uvjete unutar kojih su pojedinci ili grupe ljudi djelovali. Uz pomoć koncepta uzroka i posljedica učenicima je omogućeno da identificiraju uzroke, povod i posljedice pojedinih historijskih događaja, pojava i procesa; uoče da je svaki događaj, pojava i proces uvjetovan kompleksnom mrežom različitih uzroka i posljedica; razumiju da je pisanje historičara o prošlosti zasnovano na interpretaciji, i pretpostavci da su neki uzroci i posljedice važniji od drugih i da na kraju spoznaju da o istim događajima u prošlosti postoje različiti stavovi, mišljenja i ideje.

Oblasna struktura predmetnog kurikuluma Historija

Za sva četiri navedena koncepta (oblasti/domene), razrađeni su odgojno-obrazovni ishodi koji su okosnica predmetnog kurikuluma Historija.

Odgojno-obrazovni ishodi pomažu nastavnicima u praćenju napretka učenika i u vrednovanju učeničkih postignuća. Tokom pripremanja procesa učenja i podučavanja nastavnik treba povezati odgojno-obrazovne ishode sa sadržajima navedenim u kurikulumu i metodama podučavanja. U tabelama su odgojno-obrazovni ishodi označeni šiframa. Skraćenice poput A.6.1. ili B.6.3. i sl. označavaju redom: domenu kojoj ishod pripada (A – Historijski izvori i proučavanje historije, B – Historijsko vrijeme i hronologija, C – Kontinuitet i promjena, D – Uzročno-posljedični odnosi), godinu podučavanja predmeta (6. – šesti razred, 7. – sedmi razred, 8. – osmi razred, 9. – deveti razred, I. – prvi razred, II. – drugi razred, III. – treći razred i IV. – četvrti razred), te redni broj odgojno-obrazovnog ishoda koji se podučava u sklopu navedene domene.

Skraćenice tipa HIS-1.0.2. ili HIS-2.0.3. i sl. označavaju poveznicu sa Zajedničkom jezgrom nastavnih planova i programa za historiju definiranih na ishodima učenja, odakle su ishodi dijelom ili u potpunosti preuzeti.

D/ ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI**OSNOVNA ŠKOLA****6. razred osnovne škole / 2 časa sedmično/70 časova godišnje**

Oblast: A/ Historijski izvori i proučavanje historije	
Ishod učenja	Razrada ishoda
A.6.1. Pokazuje historijsko znanje i razumijevanje i tumači prošlost na osnovu didaktički oblikovanih historijskih izvora.	• Razlikuje vrste historijskih izvora, njihovu podjelu, karakteristike. • Opisuje važnost učenja historije, historijskih izvora i arheoloških iskopavanja. • Organizira historijske podatke hronološki odgovarajući na pitanja o ljudima, događajima, objektima i mjestima u prošlosti. • Prepričava i objašnjava određene historijske događaje na osnovu didaktički oblikovanih izvora.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.2. HIS-1.0.3.
Ključni sadržaji	
• Historija – poznavanje prošlosti: pomoćne historijske nauke; historijski izvori, podjela prošlosti. • Prethistorija na tlu današnje Bosne i Hercegovine: značajnija prethistorijska nalazišta u Bosni i Hercegovini, butmirska naslijeđe, glasilačka kultura. • Stari Rim – nastanak i razvoj: najstariji period rimske historije; nastanak i širenje Rima i rimske države, borba patricija i plebejaca, državno uređenje u doba republike. • Ilirska plemena na tlu današnje Bosne i Hercegovine: geografski raspored, društveno uređenje, borbe s Rimljanima, Batonov ustanak, romanizacija.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Metoda rada sa historijskim izvorima treba najvećim dijelom biti primjenjivana uz korištenje slikovnih izvora, kao i jednostavnih i didaktički oblikovanih tekstualnih historijskih izvora. U odabiru izvora treba obratiti pažnju na ciljeve koje želimo postići, prije svega na one odgojne i funkcionalne. Da bi se odabrao dobar historijski izvor potrebno je znati: Šta se želi postići odabirom nekog izvora? Govori li taj izvor o stvarnoj slici nekog događaja? Koji bi izvor mogao zainteresirati pa i animirati učenika na rad i razmišljanje? Koliko odabrani izvor može biti razumljiv učeniku? (obratiti pažnju na uzrast). Tokom podučavanja i učenja učenici mogu proći kroz cjelokupan proces istraživanja ili poći od pitanja ili izvora koje im zadaju nastavnici kako bi prikupili i/ili analizirali informacije - to će zavisi o pripremljenosti i predznanju učenika te sredstvima i vremenu koje nastavnik ima na raspolaganju. Za uspješnu analizu bilo kakvih historijskih izvora rješenje treba potražiti u postavljanju dobrih pitanja, a to prije svega znači konstruktivnih i razumljivih pitanja. Uvijek treba ići od onih osnovnih, globalnih pitanja ka onim složenijim koji će i dati odgovore. Nastavnik za potrebe ostvarenja ovog ishoda može pronaći adekvatne sadržaje u Priručniku za nastavnike historije u Bosni i Hercegovini, autorice Luise Black.	

Oblast: B/ Historijsko vrijeme i hronologija	
Ishod učenja	Razrada ishoda
B.6.1. Zna i razumije kategorije historijskog vremena	• Razlikuje prošlost, sadašnjost i budućnost. • Objašnjava kategorije kalendarskog vremena: godina, decenija, vijek i milenij; razlikuje značenja termina prije nove ere i nove ere i kako postoje i drugi načini računanja vremena.

	• Mjeri i računa vrijeme i prevodi jednu kategoriju historijskog vremena u drugu.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.2.
Ključni sadržaji	
• Računanje vremena: stara i nova era, kalendari, vremenske kategorije.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Upoznavanje sa konceptom historijsko vrijeme i hronologija najvećim dijelom moguće je ostvariti kroz primjenu metode demonstracije i korištenje primjera iz svakodnevnog života kao izvora saznanja. Učenje se realizira kroz igru, crtanje, opisivanje događaja sa obiljem detalja karakterističnih za razdoblja prethistorije i starog vijeka te kreativne zadatke za predočavanje usvojenih saznanja, kao što su: izrada hronološkog slijeda događaja o vlastitom djetinjstvu; crtanje lente vremena sa najvažnijim datumima koji se tiču vlastite prošlosti; preračunavanje značajnih datuma i godina iz jednog kalendara u drugi; izrada lente vremena sa slikama rekonstrukcije života ljudi u različitim periodima prethistorije; crtanje i ilustriranje najznačajnijih promjena u životu ljudi kroz prethistorijska razdoblja...	
B.6.2. Koristi se različitim načinima prikazivanja historijskog vremena i hronologije.	• Koristi vremensku liniju (lentu vremena) kako bi označio kategorije kalendarskog vremena povezane s događajima, ljudima i društvenim promjenama upotrebom termina prije nove ere i nove ere. • Kreira vremensku liniju (lentu vremena) i dijagrame poradi prikaza historijskog razdoblja i događaja u datom historijskom razdoblju.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.3.
Ključni sadržaji	
• Uspon Makedonije i doba helenizma: jačanje makedonske države i zauzimanje grčkih polisa, osvajanja Aleksandra Makedonskog, stvaranje helenističkih država, helenistička kultura (helenizam) i njeni centri. • Uspon i pad Rimskog carstva: najvažnija rimska osvajanja i uspon Carstva, pojava kršćanstva, pojava kolonata, podjela carstva, provala barbara (velika seoba naroda) i pad Zapadnog rimskog carstva.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Učenicima treba što je moguće jednostavnije objasniti periodizaciju historije, uz raznovrsno, detaljno i što maštovitije prikazivanje vremenskih perioda i pokušaj dočaravanja dužine raznih kategorija historijskog vremena. Učenicima posebno treba objasniti šta je era, odnosno podjelu vremena na period prije nove ere i period nove ere, te šta je uzeto kao granica između njih. Treba im davati dosta praktičnih vježbi u pretvaranju jednih jedinica u druge i njihovom kombiniranju sa datumima. Važno je osposobiti učenike da se služe svojim matematičkim vještinama kako bi mogli mjeriti kalendarsko vrijeme: dane, sedmice, mjesece, godine, desetljeća, stoljeća i milenije kao i izračunavati vrijeme od čvrstih tačaka u kalendaru (pr.n.e. ili n.e.), te interpretirati podatke na lenti vremena. Svi ovi pojmovi su učenicima šestog razreda teško razumljivi. To znači da nastavnik sa velikim oprezom mora pristupati u radu sa učenicima kada im želi približiti historijsku dimenziju vremena, jer je u pitanju složen postupak shvatanja koji podrazumijeva postupnost i strpljivost.	
B.6.3. Analizira historijska razdoblja i kako su povezani događaji u njima, objašnjava glavne pravce, procese i probleme iz prošlosti smještajući ljude i događaje u vremenski i prostorni okvir.	• Razlikuje kriterij određivanja prethistorije i historije (pojava pisma) kao i osnovna obilježja prvih civilizacija (prirodna, društvena, kulturna, religijska itd.) • Smješta ključne događaje, pojave i procese iz prethistorije i starog vijeka u odgovarajuće historijsko vrijeme i prostor. • Koristi se historijskim i geografskim kartama i pokazuje određene prostore historijskih zbivanja. • Upisuje i ucrtava osnovne podatke u slijepe karte prema uputama.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.4.
Ključni sadržaji	

- Prve civilizacije duž velikih rijeka (Egipat ili Mezopotamija – studija slučaja): geografski položaj i prirodna obilježja prostora, postanak i razvoj države, pismo, zakoni, građevine, religija, umjetnost, naučna dostignuća. Pojam autoriteta i političke moći. (smjestiti u izvore ili kontinuitet i promjene).
- Najstarije doba grčke historije: zemlja i stanovništvo, doseljavanje plemena u novu domovinu, kritsko-mikenska kultura, homersko doba (Ilijada i Odiseja), grčka religija i mitologija.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Navedene nastavne sadržaje moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima, te jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Učenje se realizira kroz igru, crtanje, opisivanje događaja sa obiljem detalja karakterističnih za razdoblja prethistorije i starog vijeka te kreativne zadatke za predočavanje usvojenih saznanja. U razvoju hronološkog mišljenja raspoloživo vrijeme treba upotrijebiti za objašnjenje kako se konstruira historijska priča. Učenici trebaju znati otkriti vremensku strukturu događaja u priči, onako kako su se razvijali kroz vrijeme, akcije i namjere onih koji su bili tamo, kao i vremensku povezanost između prethodnih i narednih događaja. Prilikom objašnjavanja, ilustriranja ili elaboriranja informacije predočene u historijskoj priči poslužiti se vizuelnim, literarnim i muzičkim izvorima koji uključuju: a) fotografije, slike, karikature i arhitektonske crteže, b) novele, poeziju, ples i pozorišne komade, c) narodnu, popularnu i klasičnu muziku. Upotrijebiti vizualne i matematičke podatke predočene u historijskim kartama, tabelama, histogramima, hodogramima, Venovim dijagramima i drugim grafičkim prikazima koji objašnjavaju i ilustriraju ili elaboriraju informaciju što nalazimo u historijskoj priči. Koristiti se historijskim kartama kako bi objasnio geografski prostor u kojem se historijski događaj zbio, relativnu i apsolutnu lokaciju, udaljenosti i smjerove, kao i ljudsko oblikovanje mjesta življenja te kritične odnose u prostornoj raspodjeli tih svojstava i historijskog događaja koji se tamo zbivao.

Oblast: C/ Kontinuitet i promjena

Ishod učenja	Razrada ishoda
C.6.1. Objašnjava kako su glavni događaji u vremenu povezani jedan s drugim i rekonstruira, prati i tumači određene aspekte ljudskog djelovanja (društvene, ekonomske, kulturne, religijske i političke, te svakodnevni život) u različitim kontekstima kroz vrijeme i kroz različita historijska razdoblja.	• Opisuje obilježja prethistorije i staroga vijeka i ključne događaje u njima. • Prepoznaje određene oblike društva u prethistoriji i starom vijeku. • Opisuje svakodnevni život i društvene, ekonomske, kulturne, religijske i političke karakteristike ljudskog djelovanja u starom vijeku. • Prepoznaje šta je iz antičkog razdoblja ostalo sačuvano do danas. • Upoređuje oblike državnih organizacija i oblike vlasti u davnim vremenima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.1.

Ključni sadržaji

- Kultura i vjerske predstave prethistorijskog čovjeka: oblici vjerovanja (kult mrtvih, totemizam, animizam), umjetničko stvaralaštvo (pećinska umjetnost, figure od kamena, kosti i gline).
- Grčki polis – Atina i Sparta: izgled polisa, uređenje, demos, robovlasnička demokratija, narodna skupština, aristokratija, spartansko vaspitanje, grčko-persijski ratovi.
- Život i kultura starih Grka: svakodnevni život, kultura stanovanja, olimpijske igre, arhitektura, kiparstvo, književnost i njeni oblici, nauka i filozofija.
- Rimska kultura: opće odlike rimske kulture i utjecaj grčke kulture na njen razvoj, religija, bitna obilježja nauke, književnosti, arhitekture, rimsko pravo i njegov značaj.
- Antička kultura na prostoru današnje Bosne i Hercegovine: religija, umjetnost, spomenici...

Preporuke za ostvarenje ishoda

Za ostvarivanje ovog ishoda, učenike treba podučiti razumijevanju procesa koji su oblikovali čovječanstvo od najranijih vremena do danas objašnjavanjem razvoja ljudskih društava, prošlih i sadašnjih ljudskih iskustava te društvenih fenomena u njihovoj historijskoj perspektivi. Radi se o sposobnosti opisivanja prošlosti njezinim terminima kroz oči i iskustva onih koji su bili tamo. Razvijajući historijsku perspektivu, učenici će identificirati

vrijednosti, vjerovanja i prakse pojedinaca i zajednica u različitim razdobljima i razlikovati ih od onih u današnjici. Pri tome je neophodno praviti paralelu između svega toga što omogućuje da se historijski događaji, pojave i procesi te djela ljudskog stvaralaštva bolje razumiju i objasne stavljajući ih u kontekst u kojem se mogu ocijeniti i interpretirati. Na taj način se uočavaju njihove sličnosti, zajednička obilježja ili međusobne različitosti i utjecaji kroz vrijeme i različita historijska razdoblja. Preporuka je da se učenje realizira kroz igru, crtanje, opisivanje događaja sa obiljem detalja karakterističnih za razdoblja prethistorije i starog vijeka te kreativne zadatke za predočavanje usvojenih saznanja, kao što su: ilustriranje crtežom ili izrezivanje fotografija na kojima su prikazani ostaci antičkih kulturnih spomenika; izrada liste dostignuća/pojava iz grčkog svijeta kojima se i danas koristimo; razgovor o značaju grčkih dostignuća za savremeni život; izrada maketa i crtanje najznačajnijih građevina prvih civilizacija; dramatizacija (rekonstruirati društveni život u Sparti i Atini, život žena, vojnika i sl., crtice iz starogrčkog pozorišta)...

Oblast: D/ Uzročno-posljedični odnosi

Ishod učenja	Razrada ishoda
D.6.1. Objašnjava i međusobno razlikuje uzrok i posljedicu određenih historijskih događaja i pojava; ukazuje na povezanost između određenih historijskih događaja i širih društvenih, ekonomskih i političkih pravaca i razvoja.	• Povezuje uslove života i obilježja društva, kao i nastalih društvenih odnosa. • Objašnjava uzroke i posljedice na konkretnim primjerima događaja, pojava i procesa koje proučava. • Razlikuje uzrok od povoda određenih historijskih događaja. • Navodi razloge nastanka ključnih događaja te prepoznaje posljedice i promjene tih događaja. • Opisuje primjere prikaza uzroka i posljedica u udžbenicima, popularnim prikazima i historijskim izvorima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.1. HIS-4.0.2.

Ključni sadržaji

- Kameno doba: oruđa i oružja, privreda, način stanovanja, rod, bratstvo, pleme, matrijarhat.
- Metalno doba: bakarno, bronzano i željezno, pojava novih zanimanja, patrijarhat, društveno raslojavanje, postanak države.
- Kraj rimske republike: kriza republike, ustanci robova i sirotinje (Spartakov ustanak), pokret braće Grah; građanski ratovi, zavođenje diktature.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Ovaj ishod moguće je ostvariti na način da se učenicima objašnjavaju faktori koji su doveli do pojedinih događaja, pojava i procesa, kao i rezultati tih zbivanja. Učenicima treba objasniti zašto su se događaji dogodili tako kako jesu, kako jedna pojava vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Kada analiziramo uzročno-posljedične veze treba voditi računa o višestrukoj uzročnosti koja uključuje (a) važnost pojedinca u historiji; (b) utjecaj različitih ideja, ljudskih interesa i vjerovanja i (c) utjecaj slučaja nepredviđenoga ili iracionalnoga. Jako je važno naučiti učenike da razlikuju uzroke, povod i posljedice; shvate da se pisanje o prošlosti temelji na pretpostavci da su neki uzroci i posljedice važniji od drugih (interpretacija) te razumiju zašto ljudi o tome imaju različite ideje i gledišta. Pri tome, nastavnik treba da odabere adekvatne sadržaje koji su bliski interesu i uzrasnim potrebama učenika šestog razreda. Ovdje se može dati preporuka da učenici između ostalog kreiraju lentu vremena sa slikama rekonstrukcije života ljudi u različitim periodima prošlosti; kreiraju strip ili igrokaz o životu ljudi u prethistoriji ili doba Rimljana; povezuju način obrade kamena ili metala s načinom života ljudi, privredom, društvenim uređenjem, kulturom, vjerovanjem, običajima; pišu historijske eseje; kroz dramatizaciju predstave život u doba Republike (smrt Cezara) i Carstva; predstave različite likove iz navedenog razdoblja (robovi, vojnici, svećenici, carevi, Cezar, Kleopatra...); također se može prikazati i analizirati isječak iz igranog filma (Spartak) i sl.

7. razred osnovne škole / 2 časa sedmično/70 časova godišnje

Oblast: A/ Historijski izvori i proučavanje historije	
Ishod učenja	Razrada ishoda
A.7.1. Pokazuje znanje i razumijevanje prošlosti stečeno radom na historijskom izvoru.	• Razlikuje vrste historijskih izvora, njihovu podjelu i tumači kriterij podjele. • Odgovara na pitanja koristeći historijske podatke iz didaktički oblikovanih izvora. • Koristi se različitim historijskim izvorima, analizira ih te prosuđuje njihovu vrijednost, ograničenja te korisnost za konkretno istraživanje primjenjujući obrasce postavljanja pitanja za rad na izvorima. • Analizira jednostavne historijske izvore i predmete različite vrste i namjene korištene u prošlosti.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.2.
Ključni sadržaji	
• Stari Slaveni i doseljavanje na Balkan: život u pradomovini, religija i društveni odnosi, uzroci i pravci seobe, naseljavanje Balkanskog poluostrva, počeci društvenog raslojavanja i formiranje plemenskih saveza. • Prvi podaci o srednjovjekovnoj Bosni: porijeklo imena Bosna, prvi podaci o Bosni, De administrando imperio, područje prvobitne Bosne. • Osmansko carstvo u vrijeme najvećeg uspona: osmanska osvajanja u vrijeme sultana Selima I i Sulejmana Zakonodavca (Veličanstvenog), bitka na Mohačkom polju, novi ejaleti, slabljenje i prvi porazi. • Izborna tema;	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Želimo li predavati vještine razumijevanja složenosti različitih tumačenja prošlosti moramo koristiti izvore, to jest učenike učiti kako da razmišljaju. Da bi se odabrao dobar historijski izvor potrebno je znati: Šta se želi postići odabirom nekog izvora? Govori li taj izvor o stvarnoj slici nekog događaja? Koji bi izvor mogao zainteresirati pa i animirati učenika na rad i razmišljanje? Koliko odabrani izvor može biti razumljiv učeniku? (obratiti pažnju na uzrast). Tokom podučavanja i učenja učenici mogu proći kroz cjelokupan proces istraživanja ili poći od pitanja ili izvora koje im zadaju nastavnici kako bi prikupili i/ili analizirali informacije - to će zavisići o pripremljenosti i predznanju učenika te sredstvima i vremenu koje nastavnik ima na raspolaganju. Za uspješnu analizu bilo kakvih historijskih izvora rješenje treba potražiti u postavljanju dobrih pitanja, a to prije svega znači konstruktivnih i razumljivih pitanja. Uvijek treba ići od onih osnovnih, globalnih pitanja ka onim složenijim koji će i dati odgovore. Za izborne teme, preporučuje se lokalna tematika, pri čemu bi nastavnici trebali dati dovoljno kontekstualnih informacija i usmjerenja učenicima da bi mogli istraživati u vezi s nečim iz lokalne historije, odnosno u vezi sa svojim mjestom/ulicom/komšilukom, itd. Primjera radi, učenici mogu odgovoriti na sljedeća pitanja: Kako se zove mjesto/ulica/kvart u kojem živiš? Navedi porijeklo tog imena? Koje su zgrade/kuće najstarije i kome pripadaju? Kakvi spomenici postoje u tvom mjestu? Kakva im je funkcija bila u prošlosti i za šta se sad koriste? Nastavnik za potrebe ostvarenja ovog ishoda može pronaći adekvatne sadržaje u Priručniku za nastavnike historije u Bosni i Hercegovini, autorice Luise Black.	
A.7.2. Tumači prošlost na osnovu didaktički oblikovanih historijskih izvora i razumije što sve može utjecati na pisanje historije; otkriva različita historijska gledišta na historijske događaje i određuje kontekst u kojem su ta gledišta nastala (kritičko mišljenje).	• Objašnjava neke događaje iz prošlosti koji se različito tumače. • Upoređuje dvije verzije određenog historijskog događaja koristeći vizuelne i pisane izvore. • Razlikuje izvore nastale neposredno nakon događaja i izvore nakon vremenske distance. • Čita i prepričava odlomke iz historiografskih i putopisnih djela koja opisuju određene karakteristike zemalja, pojedinaca, grupa i sl.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.3.
Ključni sadržaji	

- Društveni odnosi i državna organizacija u srednjovjekovnoj Bosni: društveno raslojavanje, začeci i nastanak bosanske državnosti, državna organizacija, stanak, vlastela, Kotromanići.
- Bosna u vrijeme prvih banova: prvi poznati bosanski banovi, doba bana Kulina i borba za očuvanje nezavisnosti, Povelja bana Kulina.
- Nastanak i uređenje osmanske države: pojava Osmanlija i počeci formiranja države, njeno širenje, bitka kod Angore, državno-upravni sistem, vojno uređenje, timarsko-spahijski sistem.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, nastavnici mogu koristiti slikovne izvore (ilustracije, karte, makete, fotografije predmeta), kao i jednostavne i didaktički oblikovane tekstualne historijske izvore. Jako je važno da se u procesu izvođenja nastave koriste historijski izvori različite provenijencije, odnosno izvori koji različito tumače ili prikazuju neki događaj, a radi poređenja, analize i izvođenja zaključaka. Učenici će uživati na časovima historije samo ako su uključeni i motivirani. Stručni nastavnici tu mogu dosta da učine tako što će uključiti interesovanja učenika i podsticati ih da sami pronalaze izvore informacija kako bi što više proučavali događaje iz prošlosti. Pri tome treba voditi računa o odabiru, analizi, evaluaciji i interpretaciji prikupljenih informacija te o donošenju zaključaka temeljenih na argumentima i dokazima. Važno je naglasiti da rad s historijskim izvorima nije samo pitanje bukvalnog razumijevanja riječi ili slika koje izvor sadrži. Suština procjene izvora je analiza namjera onoga ko je autor tih riječi ili slika. Prema tome, pitanja o izvorima uvijek bi trebalo postavljati u jasnom kontekstu: Kakva je „šira slika“ u koju se dati izvor uklapa? Kako se izvor uklapa s drugim, multiperspektivnim izvorima o istom pitanju? O kakvoj se vrsti izvora radi? Odakle/od koga potiče? Kakvu motivaciju ili stav sadrži? Kakvoj je publici namijenjen? Pri tome, nastavnici bi trebalo da dodaju one informacije koje će učenicima pomoći da razumiju kontekst tih historijskih izvora. Tokom rada na ostvarenju navedenog ishoda učenici, između ostalog, mogu kroz igru uloga simulirati društvenu hijerarhiju srednjovjekovne Bosne; organizirati rad „stanka“ po aktuelnom pitanju u razredu i pripremiti povelju koja se tiče reguliranja nekog razrednog problema; sami osmisliti tekst povelje na određenu temu (uživjeti se u ulogu bosanskih banova i kraljeva); koristiti dokumentarne filmove, historijske filmove i pozorišne predstave koje prikazuju neki događaj ili pojavu vezano za gradivo koje se obrađuje i sl. Poželjno je ovaj ishod kombinovati sa ishodom B.2.3. iz domene Historijsko vrijeme i hronologija.

Oblast: B/ Historijsko vrijeme i hronologija

Ishod učenja	Razrada ishoda
B.7.1. Koristi se različitim načinima prikazivanja historijskog vremena i hronologije.	• Označava događaje o kojima uči na vremensku liniju (lentu vremena) upisujući ključne odrednice. • Pravi vremensku liniju (lentu vremena) i objašnjava podatke date na vremenskoj liniji (lenti vremena). • Predstavlja grafički ili maketom trajanje pojedinih historijskih razdoblja, kako bi se međusobno uporedilo njihovo trajanje.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.2.
Ključni sadržaji	
• Periodizacija srednjeg vijeka: osnovne karakteristike srednjeg vijeka, rani srednji vijek, razvijeni, srednji vijek, kasni srednji vijek • Osmanska osvajanja zemalja jugoistočne Evrope: prva osvajanja na tlu Evrope, bitka na Marici i osmansko osvajanje Makedonije, prvi upadi Osmanlija u Bosnu, učešće bosanske vojske u Kosovskoj bici, osvajanje srednjovjekovne srpske, bosanske i crnogorske države, bitka na Krbavskom polju. • Bosanski ejalet u XVII stoljeću: Kandijski rat, Bečki rat, mirovni ugovori i posljedice. • Bosanski ejalet u XVIII stoljeću: ratovi 1714-1718. godine, 1737-1739. godine i 1788-1791. godine, mirovni ugovori i posljedice.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda nastavnicima se preporučuje da koreliraju sadržaje nastave historije sa nastavnim sadržajima iz matematike i iskoriste predznanja učenika iz nižih razreda koja se odnose na prikazivanje historijskog vremena i hronologije. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Sa učenicima treba proraditi nazive perioda i njihove osnovne karakteristike. Treba pojasniti osnovna društvena uređenja prisutna u svakom periodu i prostoru koji se	

obrađuje. To se može uraditi kroz kratku priču o svakom periodu pri čemu će učenici zaključiti da se razvojem ljudskog znanja, mijenjaju sredstva za rad i proizvodnju, mijenjaju se i društvena uređenja: feudalizam ima umjesto robovlasnika feudalca, kmeta umjesto roba i tako redom. Da bi učenici bolje shvatili historijski razvoj, na linijama sa historijskim periodima mogu se ucrtavati veliki pronalasci, od vatre i točka, do pluga, vodenice, prve radionice što će razvijati svijest o historijskim promjenama. Stalno treba naglašavati povezanost, kontinuitet historijskog razvoja i promjenu, to jest, kako su se neprestano postojeće okolnosti mijenjale i potom opet dovodile do novina. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i poučavanja koje će omogućiti učenicima da usvoje opći hronološki okvir, osnove datiranja i računanja vremena, uoče i opisuju hronološku strukturu u historijskom narativu i sl.

B.7.2. Analizira historijska razdoblja i kako su povezani događaji u njima, objašnjava glavne pravce, procese i probleme iz prošlosti smještajući ljude i događaje u vremenski i prostorni okvir.

- Objašnjava obilježja srednjega vijeka (društvene, ekonomske, kulturne, religijske, političke prilike).
- Stavlja u vezu vrijeme i historijska razdoblja.
- Opisuje ključna obilježja i načine korištenja materijalnih ostataka iz prošlosti u datom kontekstu.
- Razvija kartografsku pismenost čitajući historijske i geografske karte pomoću tumača.
- Koristi se ostalim prikazima prostora (crteži, slike, tlocrti, makete, fotografije)
- Objašnjava međusobni utjecaj prostora i načina života u prošlosti na konkretnim primjerima.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-2.0.3.

Ključni sadržaji

- Feudalizam – privredni i društveni poredak: naturalna privreda, feudalni posjed, kmetovi, feudalci, zavisnost seljaka, društveni odnosi, formiranje feudalne hijerarhije.
- Privredni razvoj i obnavljanje gradova: napredak u poljoprivredi, pojava zanatstva, obnova i razvoj gradova, izgled srednjovjekovnog grada, gradska privreda.
- Privredni razvoj srednjovjekovne Bosne: počeci razvoja, trgovina, rudarstvo, jačanje moći krupnih feudalaca, nastanak gradova, pojava novca i razvoj robno-novčane privrede.
- Izborna tema

Preporuke za ostvarenje ishoda

Navedene nastavne sadržaje moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima, te jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Preporučuje se rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora. Nastavnik je u mogućnosti da za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, koristi historijske karte kako bi objasnio geografski prostor u kojem se historijski događaj zbija, relativnu i apsolutnu lokaciju, udaljenosti i smjerove, kao i ljudsko oblikovanje mjesta življenja te kritične odnose u prostornoj raspodjeli tih svojstava i historijskog događaja koji se tamo zbivao. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i poučavanja koje će omogućiti učenicima da analiziraju različite historijske periode kao i međusobno povezane događaje, da shvate povezanost historijskog razvoja i prostora, koriste se historijskim i geografskim kartama, razumiju historijske procese i pojave u kontekstu vremena i prostora njihova događanja, upoređuju obilježja različitih historijskih perioda te njihov utjecaj na sadašnjost i budućnost. U cilju efikasnog učenja preporučuje se i korištenje hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti događaje, ličnosti i procese u kontekstu tema koje se obrađuju, smjestiti ih u vrijeme i prostor kada su se desili, praviti paralelu i naći poveznicu između njih, opisati društvene i ekonomske prilike u Evropi i srednjovjekovnoj Bosni, porediti ih, diskutirati, analizirati promjene do kojih je došlo i sl.

B.7.3. Objašnjava kako se mijenja stajalište u zavisnosti od vremena i prostora.

- Istražuje karakteristike iz historije svakodnevnog života iz različitih perspektiva.

	• Upoređuje pojedine interpretacije i perspektive na primjerima iz srednjeg i ranog novog vijeka. • Uočava perspektivu autora i interpretacije te navodi razloge zbog kojih na temelju istih izvora mogu nastati različita tumačenja. • Izvodi zaključke o važnosti kulture dijaloga, poštovanja različitih mišljenja i stavova. • Diskutuje o svojim zapažanjima i zapažanjima drugih učenika slijedeći upute nastavnika.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.4.
Ključni sadržaji	
• Uspostava i organizacija osmanske vlasti u Bosni (privredne i društvene prilike): upravno-teritorijalna podjela, formiranje ejaleta, socijalne i privredne prilike, razvoj gradova, specifičnosti timarsko-spahijskog sistema. • Jačanje i teritorijalno širenje Bosne u XIV stoljeću: Stjepan II Kotromanić, teritorijalno proširenje, osvajanje Huma, Tvrtko I Kotromanić - dolazak na vlast, osvajanje, krunisanje. • Širenje islama i vjerska tolerancija u Bosanskom ejaletu: migracije stanovništva i etničke promjene, širenje islama, vjerska tolerancija, doseljavanje Jevreja, Ahdnama sultana Mehmeda II el-Fatiha. • Krstaški ratovi: uzroci, krstaši, krstaški pohodi kao vjerski, vojni i kolonizacioni pokret Evropljana u zemlje Bliskog istoka, posljedice krstaških ratova.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda neophodno je da nastavnici na što jednostavnijim primjerima objasne kako se mijenja stajalište u zavisnosti od vremena i prostora. Preporučuje se primjena multiperspektivnosti čiji je cilj da učenici nakon što događaje sagledaju iz različitih perspektiva ili stajališta, naprave izbor (ponekad nakon žestokih diskusija) koji je racionalan i dobro obrazložen, a ne zasnovan na predrasudama i emocijama. Izbor treba da se zasniva na kriterijima izgrađenim na etičkim elementima. Doći do racionalnog nivoa tumačenja, zasnovanog na analizi podataka, izuzetno je korisno za učenje, a najprimjereno je za učenje o kontroverznim i osjetljivim pitanjima. Pri tome je učenike potrebno podučiti određenim vještinama u sagledavanju historijskih kontroverzi: razvrstati argumente različitih tumača, prepoznati rupe u iznesenim argumentima, procijeniti moguću pristrasnost interpretatora i slično. Postoji nekoliko strategija rješavanja osjetljivih pitanja u učionici: strategija udaljavanja: vraćanje u prošlost i istraživanje pozadine problema; strategija nadomještanja: kada se učenici ne slažu u stavovima, može im se ponuditi zadatak da sastave listu „za i protiv“; strategija uživljanja: kada neko pitanje nije blisko učenicima i njihovim životima; strategija istraživanja: kada neko pitanje nije jasno definirano, pa je potrebno posegnuti za širim istraživanjem – ličnih dnevnika, memoara... Poželjno je ovaj ishod kombinovati sa ishodom A.2.2. iz domene Historijski izvori i proučavanje historije.	

Oblast: C/ Kontinuitet i promjena	
Ishod učenja	Razrada ishoda
C.7.1. Objasnjava kako su glavni događaji u vremenu povezani jedan s drugim i rekonstruira, prati i tumači određene aspekte ljudskog djelovanja (društvene, ekonomske, kulturne, religijske i političke, te svakodnevni život) u različitim kontekstima kroz vrijeme i kroz različita historijska razdoblja.	• Opisuje ključne historijske događaje u srednjem vijeku na svjetskom, regionalnom i lokalnom nivou. • Određuje neke oblike društva koji su se promijenili i one neke koji su ostali isti kroz vrijeme. • Razlikuje ulogu i doprinos pojedinaca i grupa u društvenim, kulturnim, religijskim i političkim događanjima i aktivnostima. • Poredi pojedine aspekte ljudskog djelovanja (društvene, ekonomske, kulturne, religijske, političke, te svakodnevni život)¹ u starom, srednjem i novom vijeku. ¹Samo jedan oblik u usporedbi dva doba

Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.1.
Ključni sadržaji	
• Život ljudi u srednjem vijeku: feudalci, svećenstvo, seljaštvo, građanstvo, položaj žene, prava i obaveze. • Susjedne južnoslavenske države u srednjem vijeku: Raška/Srbija, Hrvatska, Duklja/Zeta/Crna Gora. • Vjerski život u srednjovjekovnoj Bosni: nastanak vjerske različitosti na tlu Bosne, Crkva bosanska – nastanak, učenje, vjerska organizacija, utjecaj u srednjovjekovnoj Bosni, katolička i pravoslavna crkva, crkveni redovi, uloga franjevac. • Bosna u 13. stoljeću: jačanje i širenje utjecaja heretičkog učenja, porast moći bosanske vlastele, Matej Ninoslav, krstaški ratovi, ban Prijezda, Stjepan I Kotromanić, odnosi Bosne i hrvatske velikaške porodice Šubića.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za ostvarivanje ovog ishoda učenike treba podučiti razumijevanju procesa koji su oblikovali čovječanstvo od najranijih vremena do danas objašnjavanjem razvoja ljudskih društava, prošlih i sadašnjih ljudskih iskustava te društvenih fenomena u njihovoj historijskoj perspektivi. Radi se o sposobnosti opisivanja prošlosti njezinim terminima kroz oči i iskustva onih koji su bili tamo. Proučavajući literaturu, dnevnike, pisma, debate nekadašnjih ljudi, učenici moraju naučiti kako izbjegavati „sadašnje stavove“, da ne bi sudili o ljudima u prošlosti prema normativima i vrijednostima današnjice, već da bi uzeli u obzir historijski kontekst u kojem su se događaji razvijali a ljudi djelovali. Razvijajući historijsku perspektivu, učenici će identificirati vrijednosti, vjerovanja i prakse pojedinaca i zajednica u različitim razdobljima i razlikovati ih od onih u današnjici. Učeći o vlastitoj naciji, državi, društvu, kulturnoj i historijskoj baštini, kao i o drugim nacijama, kulturama i društvima u prošlosti i sadašnjosti, učenici stječu znanja i razvijaju vještine koje omogućuju razumijevanje vlastitog identiteta i tuđih identiteta. Pri tome je neophodno praviti paralelu između svega toga što omogućuje da se historijski događaji, pojave i procesi te djela ljudskog stvaralaštva bolje razumiju i objasne stavljajući ih u kontekst u kojem se mogu ocijeniti i interpretirati. Na taj način se uočavaju njihove sličnosti, zajednička obilježja ili međusobne različitosti i utjecaji kroz vrijeme i različita historijska razdoblja.	
C.7.2. Tumači trajanje nekih ideja u vremenu i kako preplitanjem određenih ideja i historijskih događaja može doći do novih historijskih obrazaca.	• Identificira određene ideje dugog trajanja u razdobljima koje proučava, opisujući šta se s vremenom promijenilo, a šta je ostalo isto. • Objašnjava dinamiku kulturoloških promjena i utjecaj interakcije različitih kultura na kulture širom svijeta. • Prepoznaje pojedince, ideje i odluke koje su utjecale na razvoj društva.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.2.
Ključni sadržaji	
• Arapi i uspon islama: život Arapa prije pojave islama, društveni odnosi, osvajački pohodi, Omejadi i Abasidi, Bagdaski i Kordopski halifat, kultura. • Prožimanje civilizacija na tlu Evrope - susret Istoka i Zapada: muslimansko osvajanje Španije, prožimanje civilizacija, kulturni uticaj, Kordoba, Granada, krstaški ratovi. • Kultura i umjetnost srednjovjekovne Bosne: pismenost i književnost, bosančica, društveni život, umjetnost stećaka, arhitektura. • Kulturne i obrazovne prilike u Bosni u vrijeme osmanske vlasti: arhitektura, najznačajnije građevine, književnost, istaknute ličnosti na polju kulture.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Prilikom ostvarenja ovog ishoda kao primjer trajanja i preplitanja određenih ideja koji su doveli do novih historijskih obrazaca možemo navesti kulturne uticaje. Objasniti da ljudi koji žive odvojeni jedni od drugih razvijaju jedinstvene kulture, ali da se elementi različitih kultura mogu lahko širiti iz jedne grupe ljudi na drugu stvarajući tako nove historijske i kulturne obrasce. Istaći koji su to dijelovi kulture, umjetnosti, arhitekture ostali sačuvani do danas te u kom području je najviše došlo do transkulturacije i akulturacije. Kao drugi primjer mogu poslužiti krstaški ratovi i novi trgovački putevi koji su Evropljane približili razvijenijim istočnim civilizacijama, što je imalo velikog utjecaja na evropske gradove (uglavnom talijanske) u koje su pristizale svakojake nove ideje koje su rezultirale razdobljem humanizma i renesanse kao novog obrazca u naučnom i	

umjetničkom spektru života tog vremena. Također, možemo navesti Bagdaski i Kordopski halifat koji su u to vrijeme bili najveći svjetski obrazovni centri. Svi dostupni naučni radovi iz matematike, filozofije, medicine i astronomije su sa jezika Grčke, Rima, Indije, Perzije i Sirije prevedeni na arapski... Nakon dodira civilizacija mnogi su prijevodi, zajedno s arapskim komentarima ponovo prevedeni na latinski i iznova predstavljeni Evropi. Ovi prijevodi i originalni doprinosi muslimanskih naučnika postali su osnova moderne medicine i drugih nauka. Dakle navođenjem primjera historijskog razvoja i trajanja određenog historijskog procesa u široko definiranom historijskom razdoblju, nastavnik zapravo objašnjava historijski kontinuitet i promjenu. Stoga, da bi prikazali događaje u dugom trajanju neophodno je da učenici poznaju hronologiju koja pruža mentalni okvir za organizaciju historijskog mišljenja.

Poseban osvrt posvetiti kulturi i umjetnosti srednjovjekovne Bosne kroz različite radove, a to su; naučiti napisati svoje ime bosančicom, izrada stećaka od gline ili nacrtati stećke, analiza zapisa na stećcima, postaviti izložbu u holu škole i drugo.

C.7.3. Utvrđuje na koji način dolazi do promjena u pojedinim društvima, objašnjava kako se neki oblici mogu promijeniti, dok drugi ostaju isti; prepoznaje složenost promjena i njihov utjecaj ne samo na politiku i tehnologiju već i na vrijednosti i vjerovanja.	• Utvrđuje ključne prekretnice u svjetskoj i bosanskohercegovačkoj historiji i određuje uzroke koji su doveli do promjena i dugoročnih posljedica tih promjena. • Prepoznaje promjene političkih sistema i njihovih struktura u prošlosti.
--	---

Poveznice sa ZJNPP

HIS-3.0.3.

Ključni sadržaji

- Kultura srednjeg vijeka: tri glavna kulturna područja, romanika, gotika, arhitektura, umjetnost...
- Bizantija: rimsko naslijeđe i pokušaj obnove rimskog carstva, slabljenje i pad Bizantije, IV krstaški rat, Latinsko i Nikejsko carstvo.
- Položaj i uloga crkve u srednjem vijeku: crkvena organizacija, Papska država (Vatikan), crkveni raskol 1054. godine.
- Nastanak staleških monarhija i njihovo uređenje: preduvjeti za nastanak staleških monarhija, jačanje kraljevske vlasti, srednjovjekovni parlament, predstavnici staleža, staleška monarhija, Velika povelja sloboda.
- Izborna tema

Preporuke za ostvarenje ishoda

Ovaj ishod učenja obuhvata razumijevanje obilježja nekog razdoblja te procjenjivanje u kojoj su mjeri određene pojave značile promjenu za tadašnje ljude. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak. Pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje, vezano uz vrijednosti koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati. Tokom podučavanja i proučavanja nastavnik se treba osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Učenici proučavaju promjene u vremenu, ali i ono što ostaje isto ili slično (institucije, tradicije, politički sistemi, vrijednosti, načini života određenih društvenih grupa). Objašnjavanje ritma promjena također je važno: neke su promjene spore i postupne dok su druge (ratovi, revolucije, privredne krize) brze i burne i uzrokuju iznenadne poremećaje i promjene u društvu. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Primjenjivati savremene oblike učenja i podučavanja, maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, egzemplarna nastava, te praktično i smisleno učenje kao oblik aktivnog učenja.

Oblast: D/ Uzročno-posljedični odnosi

Ishod učenja	Razrada ishoda
D.7.1. Objašnjava i međusobno razlikuje uzrok i posljedicu određenih historijskih događaja i pojava.	• Objašnjava kako svaki historijski događaj ima svoj uzrok, povod i posljedice. • Razlikuje uzrok od povoda određenih historijskih događaja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.1.

Ključni sadržaji

- Heretički pokreti i metode borbe protiv njih: pojava hereze, inkvizicija, obnova redovništva i prosjački redovi.

- Slabljenje Bosne i gubitak državne samostalnosti: feudalna anarhija, opadanje moći centralne vlasti, postanak Hercegovine, vanjski utjecaji, položaj Crkve bosanske u novim okolnostima, pad srednjovjekovne Bosne pod osmansku vlast.
- Izborna tema

Preporuke za ostvarenje ishoda

Preporučuje se primjena aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada, zatim metoda demonstracije, rada sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Učenje otkrivanjem i vlastitim doživljajem prilikom posjete kulturno-historijskim spomenicima gdje je to moguće otvara mogućnost širenja perspektiva. Kada se objašnjava pojedini događaj ili situacija neophodno je istaći tri međusobno povezana pitanja: Zašto se to dogodilo? Zašto se to dogodilo baš tada? Koji su uzroci tog događaja bili najznačajniji? Ova pitanja pomažu nastavniku primijeniti koncept uzročno-posljedičnih odnosa, a učeniku razumijevanje događaja ili situacije. To je naročito bitno za razvoj vještine razumijevanja historijske priče i analize historijskih događaja i interpretacija. U tom kontekstu, između ostalog preporučuje se: izrada lente vremena s događajima vezanim za period koji se izučava, a radi uočavanja uzročno-posljedičnih veza; napraviti prezentaciju o širenju islama na tlu jugoistočne Evrope s naglaskom na uzroke i posljedice, napisati izvještaj o padu Bobovca i sl.

D.7.2. Dovodi u vezu određene historijske događaje i šire društvene, ekonomske i političke pravce i razvoje.

- Opisuje uzroke nastanka određenog događaja i njegove posljedice, te ih povezuje sa promjenama u širem društvenom, ekonomskom i političkom kontekstu.
- Identificira primjere utjecaja prošlosti na sadašnjost.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-4.0.2.

Ključni sadržaji

- Velika seoba naroda: uzroci seobe, pad Zapadnog rimskog carstva, formiranje barbarskih država na tlu Evrope.
- Franačka država: nastanak, merovinški period, karolinški period, karolinška obnova, ugovor u Verdenu.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Za realizaciju ovog ishoda nastavnicima se preporučuje primjena aktivnog učenja. Posebno je važno naglasiti rad sa lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju struktuiranju i sređivanju činjenica koje se predočavaju upravo za uočavanje uzročno-posljedičnih veza. Nastavnik treba objašnjavati faktore koji su pridonijeli pojedinim historijskim događajima, pojavama i procesima, kao i rezultate tih zbivanja. Dakle, važno je da učenici znaju zašto su se događaji zbili tako kako jesu, kako jedna pojavnost vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Razumijevanjem interpretativne prirode prikaza uzročno-posljedičnih veza i odnosa koji se prezentiraju u narativima o prošlosti razvija se kritičko mišljenje. U tom kontekstu, preporučuje se: analiza historijskih izvora; pisanje eseja; prikupljanje podataka i slikovnog materijala - izrada plakata, biografija, prezentacija; analiza dokumentarnih i igranih filmova vezanih za period koji se izučava i sl.

8. razred osnovne škole / 2 časa sedmično/70 časova godišnje

Oblast: A/ Historijski izvori i proučavanje historije	
Ishod učenja	Razrada ishoda
A.8.1. Istražuje prošlost koristeći se pojedinim dijelovima istraživačkog procesa te izrađuje strukturirane radove.	• Bira i određuje različite historijske ili arheološke izvore važne za proučavanje određene teme. • Interpretira historijsko znanje potkrepljujući ga dokazima u raspravi pisanjem kraćih historijskih tekstova, crtanjem, grafičkim ili dramskim prikazom; i uz korištenje informacijskih tehnologija tamo gdje je to moguće i primjereno. • Procjenjuje informacije iz izvora i literature te izrađuje strukturirani rad.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.1.
Ključni sadržaji	
• Husein-kapetan Gradašćević i Pokret za autonomiju Bosne: uzroci nezadovoljstva bosanskog plemstva, Pokret za autonomiju, Husein-kapetan Gradašćević, savjetovanje u Tuzli, sukobi sa sultanovom vojskom i proglašenje autonomije, slom Pokreta. • Promjene u uređenju Bosanskog ejaleta u 19. stoljeću: Omer Lutfi-paša (Omer-paša Latas), ukidanje vlasti bosanskog plemstva, administrativne promjene, pokušaj reformi, Vilajetski ustavni zakon. • Izborna tema	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Istraživanje prošlosti i pisanje rada podrazumijeva da učenici sami prikupljaju informacije koristeći pritom historiografsku literaturu, monografije i članke, zatim objavljene izvore, enciklopedije, udžbenike i druge naučne i stručne radove. S obzirom da je veliki dio ovog materijala danas dostupan u elektronskom obliku, učenici su upućeni da savladaju korištenje moderne računarske tehnologije. Istraživanje prošlosti uz korištenje jednostavnijih dijelova istraživačkog procesa i pisanje strukturiranih radova služi da učenici nauče i pokažu teorijsko i praktično znanje kao i sposobnost samostalnog korištenja aktuelnom domaćom i stranom literaturom u pismenoj obradi. Strukturirani rad treba da sadrži: uvod, uže područje rada, zaključak, izvore i literaturu te priloge (fotografije, slike, grafikone, tabele, itd.). Istraživanje prošlosti koristeći se pojedinim dijelovima istraživačkog procesa može obuhvatati brojne stvari: posjetu lokalnom, zemaljskom, specijaliziranom muzeju ili spomen sobi, projekt kojem je cilj prikupljanje usmenih i pisanih izvora od ljudi koji žive na području na kojem se nalazi škola, studija slučaja osobe ili grupe koje je odigrala značajnu ulogu u historiji zajednice i sl. U tom kontekstu treba također dodati i integraciju novih tehnologija u radu učenika, kao na primjer djelotvorna strategija istraživanja web-siteova, izrada prezentacija, i sl.	
A.8.2. Pokazuje znanje i razumijevanje prošlosti stečeno radom na historijskom izvoru.	• Postavlja pitanja o izvorima, pronalazi odgovore i odabire relevantne informacije. • Prikuplja podatke iz određenih didaktički oblikovanih izvora kako bi ispitao prošlost. • Koristi se različitim historijskim izvorima, analizira ih te prosuđuje njihovu vrijednost, ograničenja te korisnost za konkretno istraživanje primjenjujući obrasce postavljanja pitanja za rad na izvorima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.2.
Ključni sadržaji	
• Velika istočna kriza 1875-1878, Berlinski kongres i okupacija Bosne i Hercegovine: ustanak pravoslavnog stanovništva u Bosni i Hercegovini, istočno pitanje, uplitanje velikih sila, Sanstefanski mir i Berlinski kongres, okupacija Bosne i Hercegovine.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Želimo li predavati vještine razumijevanja složenosti različitih tumačenja prošlosti moramo koristiti izvore, to jest učenike učiti kako da razmišljaju. Da bi se odabrao dobar historijski izvor potrebno je znati: Šta se želi postići odabirom nekog izvora? Govori li taj izvor o stvarnoj slici nekog događaja? Koji bi izvor mogao zainteresirati pa i animirati učenika na rad i razmišljanje? Koliko odabrani izvor može biti razumljiv učeniku?	

(obratiti pažnju na uzrast). Tokom podučavanja i učenja učenici mogu proći kroz cjelokupan proces istraživanja ili poći od pitanja ili izvora koje im zadaju nastavnici kako bi prikupili i/ili analizirali informacije - to će zavisi o pripremljenosti i predznanju učenika te sredstvima i vremenu koje nastavnik ima na raspolaganju. Za uspješnu analizu bilo kakvih historijskih izvora rješenje treba potražiti u postavljanju dobrih pitanja, a to prije svega znači konstruktivnih i razumljivih pitanja. Uvijek treba ići od onih osnovnih, globalnih pitanja ka onim složenijim koji će i dati odgovore.

Nastavnik za potrebe ostvarenja ovog ishoda može pronaći adekvatne sadržaje u Priručniku za nastavnike historije u Bosni i Hercegovini, autorice Luise Black.

A.8.3. Tumači prošlost na osnovu didaktički oblikovanih historijskih izvora i razumije šta sve može utjecati na pisanje historije; otkriva različita historijska gledišta na historijske događaje i određuje kontekst u kojem su ta gledišta nastala (kritičko mišljenje).	• Provjerava određeno historijsko tumačenje postavljajući pitanja o porijeklu određenog historijskog izvora. • Pronalazi i nabraja razloge zbog kojih se prošlost predstavlja i tumači na različite načine. • Objašnjava kako različiti vrijednosni sistemi i tradicije mogu utjecati na način kako će se tumačiti određeni događaji iz prošlosti. • Objašnjava važnost konzerviranja i čuvanja prirodne i kulturne baštine, npr. objekata, lokaliteta, spomenika i sl. • Čita i tumači odlomke iz historiografskih i putopisnih djela koja opisuju određene karakteristike zemalja, pojedinaca, grupa i sl.
--	--

Poveznice sa ZJNPP

HIS-1.0.3.

Ključni sadržaji

- Društvo, privreda, kultura i prosvjeta u Bosni pod osmanskim vlašću u 19. stoljeću: struktura bosanskog društva, agrarno pitanje, Siferska naredba, razvoj privrede, kulturno-prosvjetne prilike.
- Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu: prilike uoči rata, mobilizacija, Bosna i Hercegovina kao neposredno ratno poprište, bosanskohercegovačke jedinice na evropskim frontovima.

Preporuke za ostvarenje ishoda

U procesu izvođenja nastave neophodno je koristiti historijske izvore različite provenijencije, odnosno izvore koji različito tumače ili prikazuju neki događaj, a radi poređenja, analize, razvoja kritičkog mišljenja i izvođenja zaključaka. Učenike treba što više motivirati na način da se uključe njihova interesovanja uz podsticaj da sami pronalaze izvore informacija kako bi što više proučavali događaje iz prošlosti. Pri tome treba voditi računa o odabiru, analizi, evaluaciji i interpretaciji prikupljenih informacija te o donošenju zaključaka temeljenih na argumentima i dokazima. Važno je naglasiti da rad s historijskim izvorima nije samo pitanje bukvalnog razumijevanja riječi ili slika koje izvor sadrži. Suština procjene izvora je analiza namjera onoga ko je autor tih riječi ili slika. Prema tome, pitanja o izvorima uvijek bi trebalo postavljati u jasnom kontekstu: Kakva je „šira slika“ u koju se dati izvor uklapa? Kako se izvor uklapa s drugim, multiperspektivnim izvorima o istom pitanju? O kakvoj se vrsti izvora radi? Odakle/od koga potiče? Kakvu motivaciju ili stav sadrži? Kakvoj je publici namijenjen? Pri tome, nastavnici bi trebalo da dodaju one informacije koje će učenicima pomoći da razumiju kontekst tih historijskih izvora. Poželjno je ovaj ishod kombinovati sa ishodom B.3.3. iz domene Historijsko vrijeme i hronologija.

Oblast: B/ Historijsko vrijeme i hronologija

Ishod učenja	Razrada ishoda
B.8.1. Koristi se različitim načinima prikazivanja historijskog vremena i hronologije	• Pravi vremensku liniju (lentu vremena) i smješta važne događaje i razvoj iz svjetske historije u njihov hronološki slijed. • Postavlja različite vremenske lente s glavnim događajima, osobama i historijskim razdobljima koje proučava.

	• Služi se podacima iz hronoloških tabela ili sinhroniziranih tabela kako bi odgovorio na postavljene zadatke.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.2.
Ključni sadržaji	
• Južnoslavenske zemlje pod osmanskim, habsburškom i mletačkom vlašću od 16. do kraja 18. stoljeća: hrvatske zemlje, Dubrovačka republika, Dalmacija, Srbija, Crna Gora. • Revolucije u Evropi 1848/1849. godine: revolucija u Francuskoj, revolucije u njemačkim i italijanskim zemljama, revolucija u zemljama Habsburške monarhije, rezultati evropskih revolucija. • Ujedinjenje Italije, ujedinjenje Njemačke i Austro-Ugarska nagodba: Pijemont, rizordimento, grof Kamilo Kavur, Oto fon Bizmark, Pruska, Austro-Ugarska nagodba. • Izborna tema	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda nastavnicima se preporučuje da koreliraju sadržaje nastave historije sa nastavnim sadržajima iz matematike i iskoriste predznanja učenika iz nižih razreda koja se odnose na prikazivanje historijskog vremena i hronologije. U cilju efikasnog učenja preporučuje se korištenje lente vremena i/ili hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti hronološki događaje, ličnosti i procese koji su obilježili periode koji se obrađuju, smjestiti ih u period kada su se desili, praviti paralelu između tih perioda, naći poveznicu između njih, kritički promišljati i donositi zaključke. Također je korisno uvesti komparativnu dimenziju kako bi učenici mogli vidjeti šta se u isto vrijeme događalo u različitim dijelovima Evrope i svijeta. Ovakav pristup nije samo prilika za prepoznavanje sličnosti i različitosti te isticanje veza, već uvodi element sinhronije, to jest paralelnih pojava koje direktno nisu uzročno povezane. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Stalno treba naglašavati povezanost, kontinuitet historijskog razvoja i promjenu, to jest, kako su se neprestano postojeće okolnosti mijenjale i potom opet dovodile do novina. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i poučavanja koje će omogućiti učenicima da usvoje opći hronološki okvir, uoče i opisuju hronološku strukturu u historijskom narativu i sl.	
B.8.2. Analizira historijska razdoblja i kako su povezani događaji u njima, objašnjava glavne pravce, procese i probleme iz prošlosti smještajući ljude i događaje u vremenski i prostorni okvir.	• Objašnjava obilježja novog vijeka (društvene, ekonomske, kulturne, religijske, političke prilike). • Stavlja u vezu vrijeme i historijska razdoblja. • Određuje kojem historijskom razdoblju i prostoru pripadaju različiti ponuđeni historijski događaji. • Objašnjava historijske događaje, pojave i procese na historijskoj i geografskoj karti. • Zaključuje o međusobnom utjecaju prostora, te društvenog, privrednog i političkog razvoja. • Objašnjava međusobni utjecaj prostora i načina života u prošlosti na konkretnim primjerima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.3.
Ključni sadržaji	
• Nastanak i razvoj Sjedinjenih Američkih Država (SAD): karakteristike sjevernoameričkih kolonija; odnosi sa Engleskom, početak sukoba, Deklaracija nezavisnosti, proglašenje nezavisnosti SAD-a, značaj stvaranja SAD-a i odjek u Evropi. • Revolucije u Rusiji, slom Centralnih sila i rezultati Prvog svjetskog rata: revolucije u Rusiji i istupanje iz rata, promjena ravnoteže snaga i slom centralnih sila, rezultati rata i njegove posljedice.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Navedene nastavne sadržaje moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima, te jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Preporučuje se rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora. Nastavnik je u mogućnosti da za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, koristi historijske karte kako bi objasnio geografski prostor u kojem se historijski događaj zbio, relativnu i apsolutnu lokaciju, udaljenosti i smjerove, kao i ljudsko oblikovanje mjesta	

življenja te kritične odnose u prostornoj raspodjeli tih svojstava i historijskog događaja koji se tamo zbivao. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i podučavanja koje će omogućiti učenicima da analiziraju različite historijske periode kao i međusobno povezane događaje, da shvate povezanost historijskog razvoja i prostora, koriste se historijskim i geografskim kartama, razumiju historijske procese i pojave u kontekstu vremena i prostora njihova događanja, upoređuju obilježja različitih historijskih perioda te njihov utjecaj na sadašnjost i budućnost. U cilju efikasnog učenja preporučuje se rad sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima (pismo poglavice Seattlea), uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova, zatim korištenje hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti događaje, ličnosti i procese u kontekstu tema koje se obrađuju, smjestiti ih u vrijeme i prostor kada su se desili, praviti paralelu i naći poveznicu između njih, diskutirati, analizirati promjene do kojih je došlo i sl.

B.8.3. Objašnjava kako se mijenja stajalište u zavisnosti od vremena i prostora.	• Tumači određene historijske događaje iz vremena u kojem su nastali, a ne s gledišta današnjice. • Upoređuje pojedine interpretacije i perspektive na odgovarajućim primjerima iz perioda koji se proučava. • Uočava perspektivu autora i interpretacije te navodi razloge zbog kojih na temelju istih izvora mogu nastati različita tumačenja. • Izvodi zaključke o važnosti kulture dijaloga, poštovanja različitih mišljenja i stavova. • Diskutuje o važnosti vladavine prava za osiguranje jednakosti svih građana.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.4.

Ključni sadržaji

- Oblici vladavine, apsolutizam i parlamentarizam: apsolutizam, apsolutistička monarhija, politički autoritet, parlamentarizam, Velika povelja sloboda, obilježja vlasti.
- Bosna i Hercegovina u vrijeme Austrougarske uprave: organizacija austrougarske vlasti, državnopravni položaj, ustanak 1882. godine, uprava Benjamina Kalaja, borba za vjersku i prosvjetnu autonomiju pravoslavaca i muslimana, političke stranke, aneksija, Bosanski sabor.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Za realizaciju ovog ishoda neophodno je da nastavnici na što jednostavnijim primjerima objasne kako se mijenja stajalište u zavisnosti od vremena i prostora. Preporučuje se primjena multiperspektivnosti čiji je cilj da učenici nakon što događaje sagledaju iz različitih perspektiva ili stajališta, naprave izbor (ponekad nakon žestokih diskusija) koji je racionalan i dobro obrazložen, a ne zasnovan na predrasudama i emocijama. Izbor treba da se zasniva na kriterijima izgrađenim na etičkim elementima. Doći do racionalnog nivoa tumačenja, zasnovanog na analizi podataka, izuzetno je korisno za učenje, a najprimjerjenije je za učenje o kontroverznim i osjetljivim pitanjima. Pri tome je učenike potrebno podučiti određenim vještinama u sagledavanju historijskih kontroverzi: razvrstati argumente različitih tumača, prepoznati rupe u iznesenim argumentima, procijeniti moguću pristrasnost interpretatora i slično. Postoji nekoliko strategija rješavanja osjetljivih pitanja u učionici: strategija udaljavanja: vraćanje u prošlost i istraživanje pozadine problema; strategija nadomještanja: kada se učenici ne slažu u stavovima, može im se ponuditi zadatak da sastave listu „za i protiv“; strategija uživljavanja: kada neko pitanje nije blisko učenicima i njihovim životima; strategija istraživanja: kada neko pitanje nije jasno definirano, pa je potrebno posegnuti za širim istraživanjem – ličnih dnevnika, memoara, Poželjno je ovaj ishod kombinovati sa ishodom A.3.3. iz domene Historijski izvori i proučavanje historije.

Oblast: C/ Kontinuitet i promjena

Ishod učenja	Razrada ishoda
C.8.1. Objašnjava kako su glavni događaji u vremenu povezani jedan s drugim, i rekonstruira, prati i tumači određene aspekte ljudskog djelovanja (društvene, ekonomske, kulturne, religijske i političke, te	• Izdvaja neke oblike društva koji su se promijenili i neke koji su ostali isti kroz vrijeme u različitom kontekstu (na primjerima nekog društva u novom vijeku).

svakodnevni život) u različitim kontekstima kroz vrijeme i kroz različita historijska razdoblja.	• Povezuje određeni historijski događaj s društvenim, političkim i ekonomskim kontekstom u kojem je nastao. • Procjenjuje ulogu i doprinos pojedinaca i grupa društvenim, kulturnim, religijskim i političkim dešavanjima i aktivnostima. • Poređi pojedine aspekte ljudskog djelovanja (društvene, ekonomske, kulturne, religijske, političke, te svakodnevni život) u prošlosti i sadašnjosti, kao i između dva historijska perioda.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.1.
Ključni sadržaji	
• Reformacija i protureformacija: indulgencija, 95 teza, reformacija, protureformacijski pokret, crkveni radovi, inkvizicija, vjerski ratovi. • Građanski rat u SAD-u: privredni razvoj Sjevera i odnosi s robovlasničkim jugom, rezultati građanskog rata. • Ratne operacije i prilike u zaraćenim zemljama: ulazak Italije i Bugarske u rat, ratne operacije i stanje na glavnim frontovima, ulazak SAD-a u rat, prilike u zaraćenim zemljama. • Privredni razvoj Zapadne Evrope, Osmanskog carstva i Rusije: manufakturna proizvodnja i ekonomsko jačanje građanske klase, podjela rada, najamni radnik, timarsko-spahijski sistem, esnafi, socijalne prilike, boljari, mužici, opričnici, Petar I, razvoj građanstva.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Učenike treba podučiti razumijevanju procesa koji su oblikovali čovječanstvo od najranijih vremena do danas objašnjavanjem razvoja ljudskih društava, prošlih i sadašnjih ljudskih iskustava te društvenih fenomena u njihovoj historijskoj perspektivi. Radi se o sposobnosti opisivanja prošlosti njezinim terminima kroz oči i iskustva onih koji su bili tamo. Proučavajući literaturu, dnevnike, pisma, debate nekadašnjih ljudi, učenici trebaju naučiti kako izbjegavati „sadašnje stavove“, da ne bi sudili o ljudima u prošlosti prema normativima i vrijednostima današnjice, već da bi uzeli u obzir historijski kontekst u kojem su se događaji razvijali a ljudi djelovali. Razvijajući historijsku perspektivu, učenici će identificirati vrijednosti, vjerovanja i prakse pojedinaca i zajednica u različitim razdobljima i razlikovati ih od onih u današnjici. Učeći o vlastitoj naciji, državi, društvu, kulturnoj i historijskoj baštini, kao i o drugim nacijama, kulturama i društvima u prošlosti i sadašnjosti, učenici stječu znanja i razvijaju vještine koje omogućuju razumijevanje vlastitog identiteta i tuđih identiteta. Pri tome je neophodno praviti paralelu između svega toga što omogućuje da se historijski događaji, pojave i procesi te djela ljudskog stvaralaštva bolje razumiju i objasne stavljajući ih u kontekst u kojem se mogu ocijeniti i interpretirati. Na taj način se uočavaju njihove sličnosti, zajednička obilježja ili međusobne različitosti i utjecaji kroz vrijeme i različita historijska razdoblja.	
C.8.2. Tumači trajanje nekih ideja u vremenu i kako preplitanjem određenih ideja i historijskih događaja može doći do novih historijskih obrazaca.	• Poređi po sličnostima i razlikama ideje, društvene pojave, procese, vrijednosti i stavove pojedinaca ili grupa koji se mijenjaju ili traju tokom vremena. • Uočava da li je određena ideja ili promjena značila napredak ili nazadovanje i je li bila kratkoročna ili dugoročna.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.2.
Ključni sadržaji	
• Humanizam i renesansa: gradska privreda - osnova nove kulture, novi pogled na svijet, preporod u umjetnosti, najistaknutiji predstavnici, bitne odlike građanske filozofije i nauke, književnosti i umjetnosti, svjetovni karakter nove kulture. • Velika geografska otkrića: tehnički pronalasci, moreplovci, ekspedicije, geografska otkrića, otkriće Amerike i pomorskog puta za Indiju, kolonijalna osvajanja i genocid nad starosjediocima, posljedice otkrića. • Nacionalno buđenje u susjednim zemljama: ilirski pokret, izgradnja srpske i crnogorske autonomije, definisanje političkih programa, Načertanije. • Izborna tema	
Preporuke za ostvarenje ishoda	

Prilikom ostvarenja ovog ishoda učenicima treba objasniti kako svakidašnji događaj koji se ponavlja te s vremenom postaje općenit, s vremenom postane „struktura“ koja zahvaća društvo u svim slojevima i ima određena obilježja. Kao primjer preplitanja određenih ideja i historijskih događanja koji su doveli do novih historijskih obrazaca možemo navesti ideju da se otkrije novi pomorski put za Indiju. Ta ideja dovela je do otkrića novih zemalja čije naseljavanje su pomorske sile tog doba koristile kao obrazac za njihovu pljačku, odnosno širenje vlastite kulture, religije, jezika, društvenih normi i političkih obrazaca. Kao drugi primjer mogu poslužiti krstaški ratovi i novi trgovački putevi koji su Evropljane približili razvijenijim istočnim civilizacijama, što je imalo velikog utjecaja na evropske gradove (uglavnom talijanske) u koje su pristizale svakojake nove ideje koje su rezultirale razdobljem humanizma i renesanse kao novog obrazca u naučnom i umjetničkom spektru života tog vremena. Kao primjer može poslužiti i Garašaninovo *Načertanije* u kojem se afirmiše ideja velike Srbije čiji pokušaji stvaranja traju do danas. Dakle navođenjem primjera historijskog razvoja i trajanja određenog historijskog procesa u široko definiranom historijskom razdoblju, nastavnik zapravo objašnjava historijski kontinuitet i promjenu. Stoga, da bi prikazali događaje u dugom trajanju neophodno je da učenici poznaju hronologija koja pruža mentalni okvir za organizaciju historijskog mišljenja.

C.8.3. Utvrđuje na koji način dolazi do promjena u pojedinim društvima, objašnjava kako se neki oblici mogu promijeniti, dok drugi ostaju isti; prepoznaje složenost promjena i njihov utjecaj ne samo na politiku i tehnologiju već i na vrijednosti i vjerovanja.	• Objašnjava ključne prekretnice u svjetskoj i bosanskohercegovačkoj historiji i određuje uzroke koji su doveli do promjena i dugoročnih posljedica tih promjena. • Analizira i tumači promjene u svakodnevnom životu ljudi koje su nastale upotrebom novih tehnologija i izuma u krajem 19 i tokom 20. stoljeća. • Izdvaja naučna i tehnološka dostignuća koja su dovela do promjene društvene svijesti.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-3.0.2.

Ključni sadržaji

- Francuska građanska revolucija 1789. godine: Francuska pred revoluciju, struktura društva, idejna priprema revolucije, prva faza revolucije, Deklaracija o pravima čovjeka i građanina, donošenje i karakteristike Ustava iz 1791. godine, pad monarhije i proglašenje republike, Jakobinska diktatura, direktorij, značaj i posljedice revolucije.
- Francuska u doba Napoleona: dolazak Napoleona na vlast, konzulstvo, proglašenje Carstva, Napoleonovi ratovi i njihovi rezultati, kontinentalna blokada, pohod na Rusiju, Bečki kongres, posljedice Napoleonovih ratova.
- Reforme u Osmanskom carstvu i Bosanskom ejaletu, Hatišerif od Gilhane: nizam, ukidanje janjičara, Hattišerif od Gilhane, tanzimat.
- Nauka, tehnika i kultura na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: napredak nauke i tehnike – istaknuti naučnici i pronalasci, razvoj tehnike, dizel motor, prvi automobil, telefon..., novi pogledi na umjetnost – slikarstvo, književnost, istaknute ličnosti.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Ovaj ishod učenja obuhvata razumijevanje obilježja nekog razdoblja te procjenjivanje u kojoj su mjeri određene pojave značile promjenu za tadašnje ljude. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak. Pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje, vezano uz vrijednosti koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati. Tokom podučavanja i proučavanja nastavnik se treba osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Učenici proučavaju promjene u vremenu, ali i ono što ostaje isto ili slično (institucije, tradicije, politički sistemi, vrijednosti, načini života određenih društvenih grupa). Objašnjavanje ritma promjena također je važno: neke su promjene spore i postupne dok su druge (ratovi, revolucije, privredne krize) brze i burne i uzrokuju iznenadne poremećaje i promjene u društvu. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Primjenjivati savremene oblike učenja i podučavanja, maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, egzemplarna nastava, te praktično i smisljeno učenje kao oblik aktivnog učenja.

Oblast: D/ Uzročno-posljedični odnosi	
Ishod učenja	Razrada ishoda
D.8.1. Objašnjava i međusobno razlikuje uzrok i posljedicu određenih historijskih događaja i pojava.	• Objašnjava kako se uzroci i posljedice događaja razlikuju po važnosti i po utjecajima na promjene, npr. lokalni-globalni; trenutačni-dugoročni. • Navodi primjere uzroka i posljedica prošlih događaja, pojava i procesa koji utiču na sadašnjost.
Poveznice sa ZJNPP	
Ključni sadržaji	
• Nauka, tehnika kultura i umjetnost u novom vijeku: razvoj nauke i tehnike, novi pravci u umjetnosti (barok i rokoko), odlike i predstavnici, prosvjetiteljstvo-odlike i predstavnici. • Privreda, društvo, kultura i prosvjeta u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske uprave: privredni razvoj, razvoj kulture i prosvjete, najznačajnije ličnosti. • Izborna tema	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Preporučuje se primjena aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada, zatim metoda demonstracije, Posebno je naglašen rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju strukturiranju znanja i sređivanju činjenica u cilju uočavanja uzročno-posljedičnih veza. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Učenje otkrivanjem i vlastitim doživljajem prilikom posjete kulturno-historijskim spomenicima gdje je to moguće otvara mogućnost širenja perspektiva. Kada se objašnjava pojedini događaj ili situacija neophodno je istaći tri međusobno povezana pitanja: Zašto se to dogodilo? Zašto se to dogodilo baš tada? Koji su uzroci tog događaja bili najznačajniji? Ova pitanja pomažu nastavniku primijeniti koncept uzročno-posljedičnih odnosa, a učeniku razumijevanje događaja ili situacije. To je naročito bitno za razvoj vještine razumijevanja historijske priče i analize historijskih događaja i interpretacija. U tom kontekstu, između ostalog preporučuje se: izrada lente vremena s događajima vezanim za period koji se izučava, a radi uočavanja uzročno-posljedičnih veza, rad sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova.	
D.8.2. Dovodi u vezu određene historijske događaje i šire društvene, ekonomske i političke pravce i razvoje.	• Opisuje i povezuje uzroke i posljedice određenog historijskog događaja i promjene koje je izazvao u društvenom, ekonomskom i političkom kontekstu. • Pokazuje primjerima povezanost razvoja nauke i tehnologije s određenim historijskim događajima u prošlosti.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.2.
Ključni sadržaji	
• Kapitalizam i kapitalističko društvo; industrijska revolucija; gradovi: nastanak i razvoj kapitalističke privrede, pojava manufakture, prvobitna akumulacija kapitala, industrijska revolucija, tehnički pronalasci prve industrijske revolucije, posljedice industrijske revolucije. • Monopolistički kapitalizam, imperijalizam i spolne neravnopravnosti: industrijalizacija, ekonomska kriza, monopoli, imperijalizam, kolonijalna osvajanja, pokret sufražetkinja.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda, učenicima treba omogućiti da identificiraju uzroke, povod i posljedice pojedinih historijskih događaja, pojava i procesa. U tom kontekstu, preporučuje se analiza historijskih izvora, pisanje eseja, rad na historijskoj karti, analiza igranih filmova s historijskom tematikom, pisanje broskog dnevnika, putopisa, izrada lente vremena... U vidu sastava, opisati borbu žena za ravnopravnost, istražiti i napisati u vidu biografije ličnost aktivistkinje i borca za ženska prava Olamp de Guž (Olympe de Gouges), pronaći „Povelju o pravima žene i građanina“, čitati članove i diskutirati. Uporediti položaj žena iz ovog perioda s položajem žena u našem društvu, analizirati, diskutirati... Motivirati učenike da sami osmisle i kreiraju scenarije, igre za utvrđivanje gradiva (slagalice, križaljke, pitanja za kviz, igre asocijacija...), odnosno da sami pripremaju i učestvuju u realizaciji nastavnih sadržaja kako bi stekli i druge životne vještine neophodne za lični razvoj. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Zastupiti savremene oblike učenja i podučavanja i maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova	

životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, terenska nastava, te praktično, situaciono i smisleno učenje kao oblici aktivnog učenja.

D.8.3. Ukazuje na složenost historijskih uzroka i posljedica, kao i ograničenja da se utvrdi uzrok i posljedica.

- Poredi uzroke i povode određenih historijskih događaja otkrivajući višestrukost njihovih utjecaja na posljedice historijskih događanja.
- Zaključuje da promjena i razvoj ne znače uvijek i napredak.
- Objašnjava politike sklapanja međudržavnih saveza i njihove posljedice krajem 19. i početkom 20. stoljeća.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-4.0.3.

Ključni sadržaji

- Borba za kolonije i vojno-politički savezi u Evropi: kolonijalne imperije, borba za podjelu kolonija, interesi velikih sila, formiranje vojno-političkih saveza.
- Međunarodne krize i regionalni sukobi pred Prvi svjetski rat: suprotnosti vojnih saveza, marokanska kriza, aneksija Bosne i Hercegovine, balkanski ratovi.
- Početak Prvog svjetskog rata i formiranje frontova u Evropi: uzroci i povod rata, početak rata i zemlje učesnice, formiranje frontova i prve ratne operacije.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Za realizaciju ovog ishoda nastavnicima se preporučuje primjena aktivnog učenja. Metoda demonstracije uz objašnjavanje treba biti manje zastupljena u odnosu na rad učenika sa slikovnim izvorima, jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Korištenje primjera iz svakodnevnog života i života porodice kao osnove za kompariranje sa primjerima iz prošlosti je itekako poželjno. Posebno je važno naglasiti rad sa lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju struktuiranju i sređivanju činjenica koje se predočavaju upravo za uočavanje uzročno-posljedičnih veza. Nastavnik treba objašnjavati faktore koji su pridonijeli pojedinim historijskim događajima, pojavama i procesima, kao i rezultate tih zbivanja. Dakle, važno je da učenici znaju zašto su se događaji zbili tako kako jesu, kako jedna pojava vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Razumijevanjem interpretativne prirode prikaza uzročno-posljedičnih veza i odnosa koji se prezentiraju u narativima o prošlosti razvija se kritičko mišljenje. U tom kontekstu, preporučuje se: analiza historijskih izvora; pisanje eseja; prikupljanje podataka i slikovnog materijala - izrada plakata, biografija, prezentacija; analiza dokumentarnih i igranih filmova vezanih za period koji se izučava i sl.

9. razred osnovne škole / 2 časa sedmično / 66 časova godišnje

Oblast: A/ Historijski izvori i proučavanje historije	
Ishod učenja	Razrada ishoda
A.9.1. Istražuje prošlost koristeći se pojedinim dijelovima istraživačkog procesa te izrađuje strukturirane radove.	• Proučava određenu temu, postavlja ključna pitanja i određuje različite odgovarajuće izvore u svrhu istraživanja teme. • Interpretira historijsko znanje iznošenjem dokaza u raspravi, pisanjem kraćih historijskih tekstova, crtanjem, grafičkim ili dramskim prikazom i uz korištenje informacijskih tehnologija tamo gdje je to moguće i primjereno. • Izrađuje strukturirane radove različite složenosti u kojima se koristi relevantnim informacijama i stručnim terminima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.1.
Ključni sadržaji	
• Početak i tok Drugog svjetskog rata do 1941. godine: Blietzkrieg, Proširenje SSSR-a, osvajanje sjeverne i zapadne Evrope, bitka za Veliku Britaniju, Trojni savez, rat na sredozemlju. • Proširenje rata i formiranje antifašističke koalicije: napad Njemačke na SSSR, ulazak SAD-a u rat; žene u Drugom svjetskom ratu, Antifašistička koalicija, Atlantska povelja. • Armija Republike Bosne i Hercegovine i ostale vojne formacije u ratu 1992-1995: Armija Republike Bosne i Hercegovine, HVO, Vojska RS, Vašingtonski sporazum, heroji i istaknute ličnosti odbrambeno-oslobodilačkog rata.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Istraživanje prošlosti i pisanje rada podrazumijeva da učenici sami prikupljaju informacije koristeći pritom historiografsku literaturu, monografije i članke, zatim objavljene izvore, enciklopedije, udžbenike i druge naučne i stručne radove. S obzirom da je veliki dio ovog materijala danas dostupan u elektronskom obliku, učenici su upućeni da savladaju korištenje moderne računarske tehnologije. Istraživanje prošlosti uz korištenje jednostavnijih dijelova istraživačkog procesa i pisanje strukturiranih radova služi da učenici nauče i pokažu teorijsko i praktično znanje kao i sposobnost samostalnog korištenja aktuelnom domaćom i stranom literaturom u pismenoj obradi. Strukturirani rad treba da sadrži: uvod, uže područje rada, zaključak, izvore i literaturu te priloge (fotografije, slike, grafikone, tabele, itd.). Istraživanje prošlosti koristeći se pojedinim dijelovima istraživačkog procesa može obuhvatati brojne stvari: posjetu lokalnom, zemaljskom, specijaliziranom muzeju ili spomen sobi, projekt kojem je cilj prikupljanje usmenih i pisanih izvora od ljudi koji žive na području na kojem se nalazi škola, studija slučaja osobe ili grupe koje je odigrala značajnu ulogu u historiji zajednice i sl. U tom kontekstu treba također dodati i integraciju novih tehnologija u radu učenika, kao na primjer djelotvorna strategija istraživanja web-siteova, izrada prezentacija i sl. Motivirati učenike da sami osmisle igre za utvrđivanje gradiva (slagalice, križaljke, pitanja za kviz, igre asocijacija...).	
A.9.2. Pokazuje znanje i razumijevanje prošlosti stečeno radom na historijskom izvoru.	• Utvrđuje značaj izvora (obrazlaže prednosti i nedostatke) i zaključuje o prošlosti. • Razlikuje primarne i sekundarne izvore, objašnjava njihova obilježja, analizira ih i vrednuje na primjeren način. • Izdvaja informacije iz izvora, odabire ih i upotrebljava kao odgovor na istraživačko pitanje ili dokaz za vlastitu argumentaciju. • Bira kulturno-historijske spomenike, simbole kako bi objasnio (kulturu sjećanja) njihova različita tumačenja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.2.

Ključni sadržaji	
- Holokaust i drugi ratni zločini u Drugom svjetskom ratu: definicija pojmova: holokaust, genocid, zločin protiv čovječnosti i ratni zločin, jevrejsko pitanje, konačno rješenje, antisemitizam, koncentracioni logori, Nirnberški proces, kultura sjećanja. - Genocid nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. godine: zločini u istočnoj Bosni 1992, dolazak izbjeglica iz gradova istočne Bosne u Srebrenicu, zaštićena zona UN-a, demilitarizacija, životni uslovi, ugrožavanje humanitarnog prava, pad Srebrenice, masovna strijeljanja, presude za genocid. - Opsada Sarajeva i drugih bosanskohercegovačkih gradova; urbicid i kulturocid: opsada Sarajeva, Tunel spasa, ugrožavanje humanitarnog prava, urbicid (Markale, Tuzlanska kapija, Srebrenica, Žepa, Goražde, Bihać...), kulturocid (rušenje Vijećnice, Starog mosta, Ferhadije, Aladža džamije...) - Etničko čišćenje, ratni zločini i zločini protiv čovječnosti počinjeni u Bosni i Hercegovini 1992-1995: politika etničkog čišćenja, ratni zločin, zločin protiv čovječnosti, masovne grobnice, koncentracioni logori, procesuiranje ratnih zločina, Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (Haški tribunal), osuđeni ratni zločinci.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda neophodno je odabrati dobar historijski izvor za što je potrebno znati: Šta se želi postići odabirom nekog izvora? Govori li taj izvor o stvarnoj slici nekog događaja? Koji bi izvor mogao zainteresirati pa i animirati učenika na rad i razmišljanje? Koliko odabrani izvor može biti razumljiv učeniku? (obratiti pažnju na uzrast). Tokom podučavanja i učenja učenici mogu proći kroz cjelokupan proces istraživanja ili poći od pitanja ili izvora koje im zadaju nastavnici kako bi prikupili i/ili analizirali informacije - to će zavisiti o pripremljenosti i predznanju učenika te sredstvima i vremenu koje nastavnik ima na raspolaganju. Za uspješnu analizu bilo kakvih historijskih izvora rješenje treba potražiti u postavljanju dobrih pitanja, a to prije svega znači konstruktivnih i razumljivih pitanja. Uvijek treba ići od onih osnovnih, globalnih pitanja ka onim složenijim koji će i dati odgovore. Pored navedenog, preporučuje se pisanje eseja; analiza igranih i dokumentarnih filmova i književnih djela s ratnom tematikom (Schindlerova lista, Quo vadis, Aida?, Dnevnik Ane Frank, Srebrenica MCMXCV...). Kroz grupni rad može se razviti diskusija na temu: medijska kultura sjećanja na genocid u Srebrenici! Prije toga učenike podijeliti u grupe kojima se može dati da istražuju sljedeće teme: 1. Kultura sjećanja i suočavanje s prošlošću – ključni pojmovi 2. Kultura sjećanja i mediji u Bosni i Hercegovini 3. Šta utiče na medijske narative 3. Može (li) se drugačije? godine u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo te u Priručniku za nastavnike historije Nastavnik za potrebe ostvarenja ovog ishoda može pronaći adekvatne sadržaje u Nastavnim materijalima za izučavanje opsade Sarajeva i zločina genocida počinjenog u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. u Bosni i Hercegovini, autorice Luise Black i u priručniku Dodatak historiji devetih razreda, autori Izet Šabotić i Mirza Čehajić.	
A.9.3. Tumači prošlost na osnovu didaktički oblikovanih historijskih izvora i razumije šta sve može utjecati na pisanje historije; otkriva različita historijska gledišta na historijske događaje i određuje kontekst u kojem su ta gledišta nastala (kritičko mišljenje).	- Razlikuje značajne podatke od nevažnih, ključne od sporednih i provjerljive od neprovjerljivih podataka u historijskim kazivanjima i pričama. - Prosuduje ulogu historije u očuvanju baštine, kulture sjećanja te oblikovanju kolektivne i individualne memorije o prošlosti. - Postavlja pitanja o porijeklu i svrsi izvora, analizira i objašnjava suprotstavljene prikaze. - Čita i analizira odlomke iz historiografskih i putopisnih djela koja opisuju određene karakteristike zemalja, pojedinaca, grupa i sl.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.3.
Ključni sadržaji	
- Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje; formiranje Države SHS: Jugoslavenski odbor, Niška deklaracija, Jugoslavenski klub, Majska deklaracija, Krfska deklaracija, akcije bosanskohercegovačkih političara u Bosni i Hercegovini, narodna vijeća, proglašenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba. - Formiranje Kraljevine SHS i položaj Bosne i Hercegovine do 1929. godine: Kraljevstvo SHS, Vidovdanski ustav, Zemaljska vlada, unitarizam, centralizam, Mehmed Spaho, JMO.	

- Kraj šestojanuarske diktature i sporazum Cvetković-Maček: atentat, namjesništvo, hrvatsko pitanje, sporazum Cvetković-Maček, Banovina Hrvatska, podjela Bosne i Hercegovine. - Izborna tema.
Preporuke za ostvarenje ishoda
U procesu izvođenja nastave neophodno je koristiti historijske izvore različite provenijencije, a radi poređenja, analize, razvoja kritičkog mišljenja i izvođenja zaključaka. Pri tome treba voditi računa o odabiru, analizi, evaluaciji i interpretaciji prikupljenih informacija te o donošenju zaključaka temeljenih na argumentima i dokazima. Važno je naglasiti da rad s historijskim izvorima nije samo pitanje bukvalnog razumijevanja riječi ili slika koje izvor sadrži. Suština procjene izvora je analiza namjera onoga ko je autor tih riječi ili slika. Prema tome, pitanja o izvorima uvijek bi trebalo postavljati u jasnom kontekstu: Kakva je „šira slika“ u koju se dati izvor uklapa? Kako se izvor uklapa s drugim, multiperspektivnim izvorima o istom pitanju? O kakvoj se vrsti izvora radi? Odakle/od koga potiče? Kakvu motivaciju ili stav sadrži? Kakvoj je publici namijenjen? Pri tome, nastavnici bi trebalo da dodaju one informacije koje će učenicima pomoći da razumiju kontekst tih historijskih izvora. Poželjno je ovaj ishod kombinovati sa ishodom B.4.3. iz domene Historijsko vrijeme i hronologija.

Oblast: B/ Historijsko vrijeme i hronologija	
Ishod učenja	Razrada ishoda
B.9.1. Koristi se različitim načinima prikazivanja historijskog vremena i hronologije	- Koristi sinhroniziranu tabelu pri opisu određenoga historijskog razdoblja, te odgovara na postavljena pitanja i zadatke. - Samostalno izrađuje sinhroniziranu tabelu za određeno historijsko razdoblje.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.2.
Ključni sadržaji	
- Izvanevropske zemlje između dva svjetska rata: Indija, Kina, Japan, raspad Osmanskog carstva i arapske zemlje, Sjedinjene Američke Države i zemlje Latinske Amerike. - Velike bitke–prekretnice u ratu i kapitulacija Italije: Staljingrad, Midvej, El-Alamein, kapitulacija Italije. - Izborna tema.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda nastavnicima se preporučuje da koreliraju sadržaje nastave historije sa nastavnim sadržajima iz matematike, kao i da iskoriste predznanja učenika stečena u nižim razredima, a koja se odnose na prikazivanje historijskog vremena i hronologije. U cilju efikasnog učenja preporučuje se korištenje lente vremena i/ili hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti hronološki događaje, ličnosti i procese koji su obilježili periode koji se obrađuju, smjestiti ih u period kada su se desili, praviti paralelu između tih perioda, naći poveznicu između njih, kritički promišljati i donositi zaključke. Također je korisno uvesti komparativnu dimenziju kako bi učenici mogli vidjeti šta se u isto vrijeme događalo u različitim dijelovima Evrope i svijeta. Ovakav pristup nije samo prilika za prepoznavanje sličnosti i različitosti te isticanje veza, već uvodi element sinhronije, to jest paralelnih pojava koje direktno nisu uzročno povezane. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Stalno treba naglašavati povezanost, kontinuitet historijskog razvoja i promjenu, to jest, kako su se neprestano postojeće okolnosti mijenjale i potom opet dovodile do novina. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i poučavanja koje će omogućiti učenicima da usvoje opći hronološki okvir, uoče i opisuju hronološku strukturu u historijskom narativu i sl.	
B.9.2. Analizira historijska razdoblja i kako su povezani događaji u njima, objašnjava glavne pravce, procese i probleme iz prošlosti smještajući ljude i događaje u vremenski i prostorni okvir.	- Ukazuje na ključna obilježja određenih historijskih razdoblja analizirajući društvene, ekonomske, kulturne, religijske, političke prilike uz događaje koji su obilježili njihov početak i kraj. - Povezuje historijske događaje i procese različitih konteksta istog historijskog razdoblja. - Zaključuje o međusobnom utjecaju prostora, te društvenog, privrednog i političkog razvoja.

	• Objašnjava međusobni utjecaj prostora i načina života u prošlosti na konkretnim primjerima. • Analizira i objašnjava historijske događaje, pojave i procese na historijskoj i geografskoj karti. Upisuje podatke u slijepe karte i izrađuje tematske karte različite složenosti na zadanoj podlozi.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.3.
Ključni sadržaji	
• Slom socijalističkog sistema u Evropi: perestrojka, glasnost, detant, slom socijalizma, pad Berlinskog zida, nove države u Evropi. • Bosna i Hercegovina u vrijeme šestojanuarske diktature: parlamentarni sukobi, zavođenje diktature, Kraljevina Jugoslavija, podjela na banovine, oktobrirani ustav. • Sukob Tito-Staljin i period samoupravljanja: Informbiro, Goli Otok, Cazinska buna, samoupravljanje, Ustav iz 1963., SFRJ, nacionalno priznanje muslimana, Ustav iz 1974.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Navedene nastavne sadržaje moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima, te jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Preporučuje se rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora. Nastavnik je u mogućnosti da za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, koristi historijske karte kako bi objasnio geografski prostor u kojem se historijski događaj zbilo, relativnu i apsolutnu lokaciju, udaljenosti i smjerove, kao i ljudsko oblikovanje mjesta življenja te kritične odnose u prostornoj raspodjeli tih svojstava i historijskog događaja koji se tamo zbivao. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i podučavanja koje će omogućiti učenicima da analiziraju različite historijske periode kao i međusobno povezane događaje, da shvate povezanost historijskog razvoja i prostora, koriste se historijskim i geografskim kartama, razumiju historijske procese i pojave u kontekstu vremena i prostora njihova događanja, upoređuju obilježja različitih historijskih perioda te njihov utjecaj na sadašnjost i budućnost. U cilju efikasnog učenja preporučuje se i korištenje hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti događaje, ličnosti i procese u kontekstu tema koje se obrađuju, smjestiti ih u vrijeme i prostor kada su se desili, praviti paralelu i naći poveznicu između njih, diskutirati, analizirati promjene do kojih je došlo i sl.	
B.9.3. Objašnjava kako se mijenja stajalište u zavisnosti od vremena i prostora.	• Analizira određene historijske događaje iz vremena u kojem su nastali, a ne s gledišta današnjice. • Upoređuje pojedine interpretacije i perspektive na odgovarajućim primjerima iz perioda koji se proučava. • Uočava perspektivu autora i interpretacije te navodi razloge zbog kojih na temelju istih izvora mogu nastati različita tumačenja. • Izvodi zaključke o važnosti kulture dijaloga, poštovanja različitih mišljenja i stavova. • Diskutuje o važnosti vladavine prava za osiguranje jednakosti svih građana.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.4.
Ključni sadržaji	
• Raspad SFRJ i međunarodno priznanje Republike Bosne i Hercegovine: privredna i politička kriza, memorandum SANU i velikosrpska politika, višestranački izbori, samostalnost i suverenitet, referendum za nezavisnost, međunarodno priznanje. • Narodnooslobodilački pokret u Bosni i Hercegovini: KPJ, Josip Broz Tito, narodnooslobodilačka borba, Bihaćka republika, Bitka za ranjenike, Sutjeska, Kozara, Desant na Drvar.	

- Bosna i Hercegovina u socijalističkoj Jugoslaviji: ratne posljedice, obnova, republika, ustav, agrarna reforma, zakon o nacionalizaciji, kolonizacija, radne akcije.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Za realizaciju ovog ishoda neophodno je da nastavnici na što jednostavnijim primjerima objasne kako se mijenja stajalište u zavisnosti od vremena i prostora. Preporučuje se primjena multiperspektivnosti čiji je cilj da učenici nakon što događaje sagledaju iz različitih perspektiva ili stajališta, naprave izbor (ponekad nakon žestokih diskusija) koji je racionalan i dobro obrazložen, a ne zasnovan na predrasudama i emocijama. Izbor treba da se zasniva na kriterijima izgrađenim na etičkim elementima. Doći do racionalnog nivoa tumačenja, zasnovanog na analizi podataka, izuzetno je korisno za učenje, a najprimjerene je za učenje o kontroverznim i osjetljivim pitanjima. Pri tome je učenike potrebno podučiti određenim vještinama u sagledavanju historijskih kontroverzi: razvrstati argumente različitih tumača, prepoznati rupe u iznesenim argumentima, procijeniti moguću pristrasnost interpretatora i slično. Postoji nekoliko strategija rješavanja osjetljivih pitanja u učionici: strategija udaljavanja: vraćanje u prošlost i istraživanje pozadine problema; strategija nadomještanja: kada se učenici ne slažu u stavovima, može im se ponuditi zadatak da sastave listu „za i protiv“; strategija uživanja: kada neko pitanje nije blisko učenicima i njihovim životima; strategija istraživanja: kada neko pitanje nije jasno definirano, pa je potrebno posegnuti za širim istraživanjem – ličnih dnevnika, memoara... Poželjno je ovaj ishod kombinovati sa ishodom A.4.3. iz domene Historijski izvori i proučavanje historije.

Nastavnik za potrebe ostvarenja ovog ishoda može pronaći adekvatne sadržaje u Priručniku pod nazivom *Nastava evropske povijesti 20. stoljeća*, autora Roberta Stradlinga, te u Priručniku pod nazivom, *Dodatak historiji IX razreda*, autori Izet Šabotić i Mirza Čehajić.

Oblast: C/ Kontinuitet i promjena

Ishod učenja	Razrada ishoda
C.9.1. Objašnjava kako su glavni događaji u vremenu povezani jedan s drugim, i rekonstruira, prati i tumači određene aspekte ljudskog djelovanja (društvene, ekonomske, kulturne, religijske i političke, te svakodnevni život) u različitim kontekstima kroz vrijeme i kroz različita historijska razdoblja.	• Poredi određene oblike društva kroz historijska razdoblja i regije, kako bi utvrdio probleme koji traju. • Povezuje određeni historijski događaj s društvenim, političkim i ekonomskim kontekstom u kojem je nastao. • Raspravlja o ulozi i doprinosu pojedinaca i grupa društvenim, kulturnim, religijskim i političkim dešavanjima i aktivnostima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.1.
Ključni sadržaji	
• Savezničke konferencije i završna faza rata; kapitulacija Njemačke i Japana: konferencija u Teheranu, operacija „Dan D“, Zapadni front, napredovanje Crvene armije, konferencija u Jalti, kapitulacija Njemačke i Japana, konferencija u Potsdamu. • Obnova bosanskohercegovačke državnosti AVNOJ i ZAVNOBiH: narodnooslobodilački odbori, AVNOJ, ZAVNOBiH, državnost, federacija. • Izborna tema	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Učenike treba podučiti razumijevanju procesa koji su oblikovali čovječanstvo od najranijih vremena do danas objašnjavanjem razvoja ljudskih društava, prošlih i sadašnjih ljudskih iskustava te društvenih fenomena u njihovoj historijskoj perspektivi. Radi se o sposobnosti opisivanja prošlosti njezinim terminima kroz oči i iskustva onih koji su bili tamo. Proučavajući literaturu, dnevnike, pisma, debate nekadašnjih ljudi, učenici trebaju naučiti kako izbjegavati „sadašnje stavove“, da ne bi sudili o ljudima u prošlosti prema normativima i vrijednostima današnjice, već da bi uzeli u obzir historijski kontekst u kojem su se događaji razvijali a ljudi djelovali. Razvijajući historijsku perspektivu, učenici će identificirati vrijednosti, vjerovanja i prakse pojedinaca i zajednica u različitim razdobljima i razlikovati ih od onih u današnjici. Učeći o vlastitoj naciji,	

državi, društvu, kulturnoj i historijskoj baštini, kao i o drugim nacijama, kulturama i društvima u prošlosti i sadašnjosti, učenici stječu znanja i razvijaju vještine koje omogućuju razumijevanje vlastitog identiteta i tuđih identiteta. Pri tome je neophodno praviti paralelu između svega toga što omogućuje da se historijski događaji, pojave i procesi te djela ljudskog stvaralaštva bolje razumiju i objasne stavljajući ih u kontekst u kojem se mogu ocijeniti i interpretirati. Na taj način se uočavaju njihove sličnosti, zajednička obilježja ili međusobne različitosti i utjecaji kroz vrijeme i različita historijska razdoblja.	
C.9.2. Tumači trajanje nekih ideja u vremenu i kako preplitanjem određenih ideja i historijskih događaja može doći do novih historijskih obrazaca.	• Raspravlja o određenim aspektima ljudskog djelovanja (društvenom, ekonomskom, kulturnom, religijskom, političkom) te svakodnevnom životu. • Upoređuje različite demokratske i totalitarne sisteme, društvena previranja i socijalne pokrete tokom 20. stoljeća • Procjenjuje uzroke promjena određenih oblika društva analizirajući utjecaje različitih konteksta na historijske događaje kroz historijsko vrijeme. • Analizira i objašnjava kako su se društvene pojave, procesi, ideje, vrijednosti i stavovi pojedinaca ili grupa mijenjali tokom vremena te jesu li promjene značile napredak ili nazadovanje.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.2.
Ključni sadržaji	
• Zemlje liberalne demokratije i socijalizam u Rusiji/Sovjetskom savezu (SSSR): osnovna obilježja liberalne demokratije, pojava socijalizma u Rusiji, Staljinova diktatura. • Fašizam u Italiji i nacizam u Njemačkoj: fašizam, crnokošuljaši, Benito Musolini, nacizam, Adolf Hitler, rasizam, diktatura. • Nastanak bloka zemalja „trećeg svijeta“ i njihova politika: oslobodilački pokreti, dekolonizacija, neokolonijalizam, apartheid, Pokret nesvrstanih. • Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu (1941-1945): Aprilski rat, demarkaciona linija, Nezavisna država Hrvatska, sudar različitih ideologija (partizani, ustaše, četnici), etničko čišćenje, genocid, muslimanske rezolucije. • Razvoj Bosne i Hercegovine u okviru SFRJ: izgradnja privrede, Džemal Bijedić, Branko Mikulić, opismenjavanje, izgradnja škola, visokoškolske ustanove, književnost, slikarstvo.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Učenici trebaju znati da kontinuitet nije isto što i zastoje. Bilo bi tačnije reći da tražeći izvore kontinuiteta tražimo znakove neprekinutog ili rastućeg evolucionog razvoja. Nasuprot, u ovom bi kontekstu izvori promjena bili znakovi prekida s prošlošću. Tako su, na primjer, promjene u odnosima između zapadnoevropskih država i njihovih kolonija nakon Drugog svjetskog rata predstavljale prekid s imperijalnom prošlošću, iako su tragovi ranijih odnosa ostali u trgovačkim vezama, diplomatskim kontaktima, imigraciji i dr. Isto je tako režim koji je nastao nakon ruske revolucije predstavljao prekid s prošlošću iako su historičari ponovno mogli prepoznati tragove prošlosti u stavovima novog režima prema susjedima, prema nacionalnim i etničkim manjinama i dr. Također, kao primjer preplitanja određenih ideja i historijskih događanja koji su doveli do novih historijskih obrazaca možemo navesti ideju samoodređenja naroda koja je imala velik utjecaj na cijelo stoljeće. Ona je pronašla svoj izražaj u mirovnim nagodbama i vanjskoj politici nekih velesila i bila je u temelju osnivanja međunarodnih organizacija poput Lige naroda i Ujedinjenih naroda. Istovremeno, uvjerenje da je samoodređenje neotuđivo pravo svih naroda bilo je najvažniji izvor sukoba tijekom 20. stoljeća, kako u Evropi tako i u cijelom svijetu. Dakle navođenjem primjera historijskog razvoja i trajanja određenog historijskog procesa u široko definiranom historijskom razdoblju, nastavnik zapravo objašnjava historijski kontinuitet i promjenu. Stoga, da bi prikazali događaje u dugom trajanju neophodno je da učenici poznaju hronologija koja pruža mentalni okvir za organizaciju historijskog mišljenja.	
C.9.3. Utvrđuje na koji način dolazi do promjena u pojedinim društvima, objašnjava kako se neki oblici mogu promijeniti, dok drugi ostaju isti; prepoznaje	• Objašnjava i analizira kako su pojedinci i grupe utjecali na određene promjene i iznose o tome vlastite zaključke.

složenost promjena i njihov utjecaj ne samo na politiku i tehnologiju već i na vrijednosti i vjerovanja.	• Poredi i sučeljava različite vrste ideja, vrijednosti, ličnosti, institucija i obrazaca ponašanja u svakodnevnom životu otkrivajući sličnosti i razlike među njima. • Prosuduje i potkrepljuje dokazima kako promjena i razvoj ne dovode uvijek i do napretka društva. • Tumači događaje iz prošlosti u okviru konteksta u kojem se događaj odvijao, a ne u odnosu na savremene norme i vrijednosti.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.3.
Ključni sadržaji	
• Integracijski procesi u Evropi: počeci evropskih integracija (Evropska zajednica za ugljen i čelik, Evropska ekonomska zajednica), osnivanje Evropske unije, institucije, simboli. • Privredni i kulturno-obrazovni život između dva svjetska rata: agrarna reforma, obveznice, industrija, školstvo, kulturno-prosvjetna društva, novine i časopisi, književnost, slikarstvo.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Ovaj ishod učenja obuhvata razumijevanje obilježja nekog razdoblja te procjenjivanje u kojoj su mjeri određene pojave značile promjenu za tadašnje ljude. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak. Pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje, vezano uz vrijednosti koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati. Tokom podučavanja i proučavanja nastavnik se treba osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Učenici proučavaju promjene u vremenu, ali i ono što ostaje isto ili slično (institucije, tradicije, politički sistemi, vrijednosti, načini života određenih društvenih grupa). Objašnjavanje ritma promjena također je važno: neke su promjene spore i postupne dok su druge (ratovi, revolucije, privredne krize) brze i burne i uzrokuju iznenadne poremećaje i promjene u društvu. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Primjenjivati savremene oblike učenja i podučavanja, maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, egzemplarna nastava, te praktično i smisleno učenje kao oblik aktivnog učenja.	

Oblast: D/ Uzročno-posljedični odnosi	
Ishod učenja	Razrada ishoda
D.9.1. Objašnjava i međusobno razlikuje uzrok i posljedicu određenih historijskih događaja i pojava.	• Procjenjuje razlike uzroka i posljedica događaja po važnosti i kategorijama, npr. trenutni-dugoročni-direktni-indirektni; lokalni-globalni. • Objašnjava uzroke i potkrepljuje ih dokazima zašto je nešto nastalo, kao i koje su posljedice koje prati kroz historiju. • Analizira posljedice ratova 20. stoljeća s obzirom na promjene u društvu. • Upoređuje različite prikaze uzroka i posljedica, opisuje i analizira sličnosti i razlike.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.1.
Ključni sadržaji	
• Versajski mirovni ugovor i Društvo (Liga) naroda: mirovni ugovori, suprotnosti versajskog sistema, Društvo naroda. • Međunarodni odnosi nakon Drugog svjetskog rata: Ujedinjeni narodi, Maršalov plan i Trumanova doktrina, blokovska podjela svijeta, hladni rat, kapitalizam, socijalizam, NATO pakt, Varšavski savez. • Lokalni ratovi i političke krize u svijetu: podjela Njemačke, izraelsko-arapski ratovi, prilike na dalekom istoku – Korejski rat, sukobi u južnoj Aziji, rat u Vijetamu, Kubanska kriza, ratovi s Irakom.	

- Dejtonski sporazum i uspostavljanje mira u Bosni i Hercegovini (1995-2000): Dejtonski mirovni sporazum, IFOR, Ured visokog predstavnika (OHR), Brčko Distrikt, državne institucije, državni simboli (grb, zastava, himna, valuta...), povratak izbjeglih i raseljenih.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Preporučuje se primjena aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada, zatim metoda demonstracije, rada sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Učenje otkrivanjem i vlastitim doživljajem prilikom posjete kulturno-historijskim spomenicima gdje je to moguće otvara mogućnost širenja perspektiva. Kada se objašnjava pojedini događaj ili situacija neophodno je istaći tri međusobno povezana pitanja: Zašto se to dogodilo? Zašto se to dogodilo baš tada? Koji su uzroci tog događaja bili najznačajniji? Ova pitanja pomažu nastavniku primijeniti koncept uzročno-posljedičnih odnosa, a učeniku razumijevanje događaja ili situacije. To je naročito bitno za razvoj vještine razumijevanja historijske priče i analize historijskih događaja i interpretacija. U tom kontekstu, između ostalog preporučuje se: izrada lente vremena s događajima vezanim za period koji se izučava, a radi uočavanja uzročno-posljedičnih veza; dramatizacija versajske mirovne konferencije; analiza historijskih izvora (usporedba 14 tačaka i odredbi mirovnih ugovora); istraživački rad i pisanje eseja; rad s historijskom kartom; rad na hronološkim i sinhronističkim tabelama; upotreba i analiza dokumentarnih i igranih filmova (Invictus...) i sl.

Nastavnik za potrebe ostvarenja ovog ishoda može pronaći adekvatne sadržaje Priručniku za nastavnike historije u Bosni i Hercegovini, autorice Luise Black., te u priručniku Dodatak historiji devetih razreda, autori Izet Šabotić i Mirza Čehajić.

D.9.2. Dovodi u vezu određene historijske događaje i šire društvene, ekonomske i političke pravce i razvoje.

- Istražuje utjecaj nauke na tehnološki razvoj i poveznost militarizma s napretkom tehnologije.
- Navodi jasnu argumentaciju pri odabiru naučnih i tehnoloških dostignuća koja su dovela do promjene društvene svijesti.
- Bira historijske događaje koji su bili značajni za današnja događanja (historijski su im prethodili) od onih koji nisu relevantni.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-4.0.2.

Ključni sadržaji

- Međunarodne suprotnosti i sukobi; put u Drugi svjetski rat: građanski rat u Španiji, Francisko Franko, peta kolona, italijanska okupacija Albanije i Etiopije, prva njemačka osvajanja, Minhenski sporazum, politika popuštanja.
- Nauka, tehnika i kultura između dva svjetska rata: atomska energija, pencilin, Nobelova nagrada, razvoj tehnike (TV, računari, radar), apstraktna umjetnost, književnost, filmska industrija.
- Nauka, tehnika i kultura savremenog doba: naučni i tehnološki napredak, istraživanja svemira, genetika (genom), kloniranje, računari, pop kultura.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Nastavnik je u mogućnosti da za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, pored odgovarajućih metodičkih rješenja iz oblasti historije, koristi i pojedine sadržaje, metodička rješenja, pristupe i strategije učenja iz drugih nastavnih predmeta bosanski jezik i književnost, demokratija i ljudska prava, fizika, hemija, likovna kultura, muzička kultura...) kako bi učenici proširili svoje znanje, te stekli dodatne kompetencije. Naročito je važno omogućiti učenicima da identificiraju uzroke, povod i posljedice pojedinih historijskih događaja, pojava i procesa. U tom kontekstu, preporučuje se analiza historijskih izvora; pisanje eseja; razgovor o važnosti naučnih i tehnoloških otkrića za razvoj društva, odnosno o tome kako su se nova dostignuća odrazila na život savremenog čovjeka; analizirati doprinose razvoja filmske umjetnosti u društvenom i kulturnom životu ljudi; prikupljanje podataka i slikovnog materijala - izrada plakata, biografija, prezentacija; analiza dokumentarnih i igranih filmova; dramskim prikazom predstaviti Minhenski sporazum; motivirati učenike da sami osmisle i kreiraju scenarije, igre za utvrđivanje gradiva (slagalice, križaljke, pitanja za kviz, igre asocijacija...), odnosno da sami pripremaju i učestvuju u realizaciji nastavnih sadržaja kako bi stekli i druge životne vještine neophodne za lični razvoj.

D.9.3. Ukazuje na složenost historijskih uzroka i posljedica, kao i ograničenja da se utvrdi uzrok i posljedica.	• Razlikuje uzroke i posljedice, imajući na umu: višestruke uzroke određenog događaja; važnost utjecaja određenih osoba u historiji; utjecaj ideja, ljudskih interesiranja i vjerovanja. • Poredi uzroke i povode određenih historijskih događaja, otkrivajući višestrukost njihovih utjecaja na posljedice historijskih događaja. • Razlikuje i pronalazi pojedine kategorije uzroka i posljedica prošlih događaja, pojava i procesa u sadržajima koje proučava. • Diskutira o različitim tumačenjima uzroka, povoda i posljedica na primjerima ključnih historijskih događaja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.3.
Ključni sadržaji	
• Svjetska ekonomska kriza: uzroci krize, svjetske razmjere krize, američki program izlaska iz krize (New deal), državni kapitalizam. • Početak agresije (1992-1995) i organizacija otpora na tlu Republike Bosne i Hercegovine: JNA, srpske paravojne formacije, patriotska liga, teritorijalna odbrana, embargo na uvoz oružja, legalna vlast Republike Bosne i Hercegovine, dešavanja u Skupštini. • Izborna tema.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda nastavnicima se preporučuje primjena aktivnog učenja. Metoda demonstracije uz objašnjavanje treba biti manje zastupljena u odnosu na rad učenika sa slikovnim izvorima, jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Korištenje primjera iz svakodnevnog života i života porodice kao osnove za kompariranje sa primjerima iz prošlosti je itekako poželjno. Posebno je važno naglasiti rad sa lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju struktuiranju i sređivanju činjenica koje se predočavaju upravo za uočavanje uzročno-posljedičnih veza. Nastavnik treba objašnjavati faktore koji su pridonijeli pojedinim historijskim događajima, pojavama i procesima, kao i rezultate tih zbivanja. Dakle, važno je da učenici znaju zašto su se događaji zbili tako kako jesu, kako jedna pojavnost vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Razumijevanjem interpretativne prirode prikaza uzročno-posljedičnih veza i odnosa koji se prezentiraju u narativima o prošlosti razvija se kritičko mišljenje. U tom kontekstu, preporučuje se: analiza historijskih izvora; pisanje eseja; prikupljanje podataka i slikovnog materijala - izrada plakata, biografija, prezentacija; analiza dokumentarnih i igranih filmova vezanih za period koji se izučava i sl.; Nastavnik za potrebe ostvarenja ovog ishoda može pronaći adekvatne sadržaje u Nastavnim materijalima za izučavanje opsade Sarajeva i zločina genocida počinjenog u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo, te u priručniku Dodatak historiji devetih razreda, autori Izet Šabotić i Mirza Čehajić.	

GIMNAZIJA

I razred

opća gimnazija, filološka gimnazija, matematičko-informatička gimnazija i gimnazija informacijskih tehnologija (IT)

2 časa sedmično /70 časova godišnje

Oblast: A/ Historijski izvori i proučavanje historije	
Ishod učenja	Razrada ishoda
A.I.1. Koristi relevantne historijske izvore i kritički analizira sadržaj odabranih izvora	- Upotrebljava različite vrste historijskih izvora (materijalni ostaci, tragovi duhovne kulture, svjedočanstva savremenika događaja itd) i uočava njihov značaj za istraživanje odgovarajućeg historijskog razdoblja. - Klasificira historijske izvore prema značaju na primarne i sekundarne.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.1.
Ključni sadržaji	
- Uvod u historiju: značaj historije kao nauke i nastavnog predmeta, pomoćne historijske nauke i njihov značaj za naučno istraživanje, nastanak historijskog djela, klasificiranje historijskih izvora, analiza i izdvajanje historijskih činjenica, komentiranje. - Jugoistočna Evropa u srednjem vijeku: razvoj pismenosti i pravni dokumenti (povelje, zakonici, vjerske knjige), arhitektura i svakodnevni život. *	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Približiti oblast historijskih izvora učenicima kroz primjenu rada sa historijskim izvorima kako slikovnim tako i različitim vrstama pisanih izvora uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Koristiti slikovne izvore (ilustracije, karte, makete, fotografije predmeta), multimedijalne izvore (dokumentarni film, govori, televizijski materijal), kao i tekstualne historijske izvore uz pitanja i analitičke predloške za njihovu analizu. Svoje mišljenje učenici mogu argumentirati raznim dokazima u raspravi, pisanjem kraćih historijskih tekstova, crtanjem, grafičkim prikazima i korištenjem informacijskih tehnologija. Korištenje informacija iz izvora potencirati kroz debate, diskusije, problemske zadatke. U procesu izvođenja nastave neophodno je koristiti historijske izvore različite provenijencije, odnosno izvore koji različito tumače ili prikazuju neki događaj, a radi poređenja, analize, razvoja kritičkog mišljenja i izvođenja zaključaka. Učenike treba što više motivirati na način da se uključe njihova interesovanja uz podsticaj da sami pronalaze izvore informacija kako bi što više proučavali događaje iz prošlosti. Pri tome treba voditi računa o odabiru, analizi, evaluaciji i interpretaciji prikupljenih informacija te o donošenju zaključaka temeljenih na argumentima i dokazima. Važno je naglasiti da rad s historijskim izvorima nije samo pitanje bukvalnog razumijevanja riječi ili slika koje izvor sadrži. Sušтина procjene izvora je analiza namjera onoga ko je autor tih riječi ili slika. Prema tome, pitanja o izvorima uvijek bi trebala postavljati u jasnom kontekstu: Kakva je „šira slika“ u koju se dati izvor uklapa? Kako se izvor uklapa s drugim, multiperspektivnim izvorima o istom pitanju? O kakvoj se vrsti izvora radi? Odakle/od koga potiče? Kakvu motivaciju ili stav sadrži? Kakvoj je publici namijenjen? Pri tome, nastavnici bi trebalo da dodaju one informacije koje će učenicima pomoći da razumiju kontekst tih historijskih izvora.	
A.I.2. Izdvaja značajne podatke iz sadržaja izvora i povezuje ih sa ostalim prikupljenim informacijama	- Identificira značajne podatke iz historijskih izvora i odvaja ih od manje bitnih informacija. - Koristi prikupljene podatke iz historijskih izvora i svrstava ih u odabranu temu.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.2.
Ključni sadržaji	

- Grčko-perzijski ratovi i Peloponeski rat: uzroci, povod, tok i posljedice ratova na tlu antičke Helade.
- Bosna od prvog pomena do prvih banova: najraniji historijski izvori o srednjovjekovnoj Bosni, Porfirogenetov pomen Bosne, Kinamova hronika, dokumenti o banu Boriću, Teobaldovo pismo banu Kulinu, povelja bana Kulina, Bilinopoljska izjava i povelje bana Mateja Ninoslava, srednjovjekovna diplomatija na primjeru srednjovjekovne Bosne: pismo, povelje, dvor, ceremonijali.*

Preporuke za ostvarenje ishoda

Za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, nastavnici mogu koristiti slikovne izvore (ilustracije, karte, makete, fotografije predmeta), kao i jednostavne i didaktički oblikovane tekstualne historijske izvore. Jako je važno da se u procesu izvođenja nastave koriste historijski izvori različite provenijencije, odnosno izvori koji različito tumače ili prikazuju neki događaj, a radi poređenja, analize i izvođenja zaključaka. Učenici će uživati na satima historije samo ako su uključeni i motivirani. Stručni nastavnici tu mogu dosta da učine tako što će uključiti interesovanja učenika i podsticati ih da sami pronalaze izvore informacija kako bi što više proučavali događaje iz prošlosti. Pri tome treba voditi računa o odabiru, analizi, evaluaciji i interpretaciji prikupljenih informacija te o donošenju zaključaka temeljenih na argumentima i dokazima. Preporučuje se aktivnije uključivanje učenika u realizaciju nastavnog procesa naročito kroz promovisanje samostalnog individualnog ili timskog rada na istraživanju određene teme. Podsticati učenike na samostalno istraživanje određenih tema i kreiranje prezentacija ili kratkih video uradaka sa rezultatima provedenih istraživanja. Izrađene materijale prezentovati u razredu te ih koristiti kao stimulus za diskusije u koje će biti uključeni svi učenici. Tokom diskusija profesor/ica treba da ima ulogu moderatora ali i da podstiče jasno i argumentovano iznošenje stavova kao i praksu slušanja i uvažavanja drugačijih mišljenja.

A.I.3. Interpretira podatke prikupljene iz historijskih izvora i samostalno iznosi argumentovane zaključke

- Samostalno elaborira prikupljene podatke i argumentovano raspravlja o iznesenim zaključcima.
- Uočava značaj historijskih izvora za pravilno razumijevanje događaja, pojava i procesa iz prošlosti.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-1.0.3.

Ključni sadržaji

- Nastanak rimske države i razvoj institucija: Nastanak Rima i državne institucije u doba kraljevstva, republike i carstva.
- Antropocentrična slika svijeta - humanizam i renesansa, prosvjetiteljstvo, tehnička dostignuća, najznačajniji stvaraoci i djela u umjetnosti, graditeljstvu, književnosti, nauci, filozofiji.*

Preporuke za ostvarenje ishoda

Oblast historijskih izvora i historijskog znanja učenicima se približuje radom sa pisanim i slikovnim izvorima uz didaktičku pripremu. Metoda rada sa izvorima se primjenjuje korištenjem pisanih izvora sa didaktičkom obradom za njihovu analizu, slikovnih i multimedijalnih izvora. Multiperspektivan pristup je preporučljiv pri izučavanju pojedinih tema korištenjem izvora koji različito govore o istom događaju. Kreiranjem vlastitih tekstova i prezentacija na osnovu tumačenja izvora učenik razvija kritičko mišljenje i argumentira ga u raspravama i kraćim tekstovima, crtežima, grafičkim prikazima i korištenjem informatičkih tehnologija. Istraživanje prošlosti i pisanje rada podrazumijeva da učenici sami prikupljaju informacije koristeći pritom historiografsku literaturu, monografije i članke, zatim objavljene izvore, enciklopedije, udžbenike i druge naučne i stručne radove. S obzirom da je veliki dio ovog materijala danas dostupan u elektronskom obliku, učenici su upućeni da savladaju korištenje moderne računarske tehnologije. Istraživanje prošlosti uz korištenje jednostavnijih dijelova istraživačkog procesa i pisanje strukturiranih radova služi da učenici nauče i pokažu teorijsko i praktično znanje kao i sposobnost samostalnog korištenja aktuelnom domaćom i stranom literaturom u pismenoj obradi. Strukturirani rad treba da sadrži: uvod, uže područje rada, zaključak, izvore i literaturu te priloge (fotografije, slike, grafikone, tabele, itd.).

Oblast: B/ Historijsko vrijeme i hronologija	
Ishod učenja	Razrada ishoda
B.I.1. Koristi različite načine računanja vremena i povezuje ih sa historijskim periodima koje obrađuje.	• Procjenjuje ulogu pojedinaca i društvenoekonomskih sistema kao hronoloških odrednica za historijska razdoblja. • Pravi sinhronizovanu tabelu za određeno historijsko vrijeme.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.1.
Ključni sadržaji	

- Antičke države u Mezopotamiji: proces nastanka države sa osvrtom na vrijeme, klimu i prostor na kome nastaju najstarije države, hronološko praćenje razvitka država Starog Istoka kao zatvorenih cjelina.
- Egejske kulture i homersko doba: vremensko i prostorno određivanje egejskih kultura, hronološko praćenje smjenjivanja kultura u basenu Egejskog mora i njihovo pretapanje jedne u drugu.
- Osnovna obilježja političkog, društvenog i privrednog razvoja u razvijenom srednjem vijeku: vremensko i prostorno nastajanje evropskih država poslije raspada Franačke, transformacija feudalnih monarhija u staleške monarhije, republike i komune, promjene u privredi, društvu i kulturi razvijenog srednjeg vijeka, transformacija gradova od utvrda do otvorenih naselja i univerzitetskih centara, od naturalne do robnonovčane privrede.*
- Velike evropske sile u novom vijeku: evropske sile – Španija i Portugal, Habsburška Monarhija, Engleska i Rusija.*

Preporuke za ostvarenje ishoda	
U cilju efikasnog učenja posebno se ističe rad sa različitim prikazima koja vizualiziraju slijed historijskih događaja u vremenu. Kombiniranjem predstavljanja hronologije događaja iz nacionalne i opće historije kreiraju se sinhronističke tablice koje nude više mogućnosti za upoređivanje, analizu, sagledavanje uzročnopsljudičnih veza i sl. Preporučuje se rad sa historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategoriju historijskog prostora. Učenje se realizira kroz opisivanje događaja na više nivoa, debate i rasprave, kreativne zadatke korištenjem kategorija vremena i prostora. Od metoda demonstracije i razgovora, kao i potenciranje grupnog i individualnog rada na projektnim i istraživačkim zadacima. Navedene nastavne sadržaje moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima, te jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Preporučuje se rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora. Nastavnik je u mogućnosti da za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, koristi historijske karte kako bi objasnio geografski prostor u kojem se historijski događaj zbio, relativnu i apsolutnu lokaciju, udaljenosti i smjerove, kao i ljudsko oblikovanje mjesta življenja te kritične odnose u prostornoj raspodjeli tih svojstava i historijskog događaja koji se tamo zbivao. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i podučavanja koje će omogućiti učenicima da analiziraju različite historijske.	
B.I.2. Analizira glavne pravce razvoja ljudskog društva kroz vremenski i prostorni okvir.	• Objašnjava karakteristike društva i pojedinaca, ideja i događaja u prošlosti i sadašnjosti. • Povezuje historijske događaje i procese različitih konteksta istog historijskog razdoblja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.2.
Ključni sadržaji	
• Prethistorija na tlu Evrope i današnje Bosne i Hercegovine: hronološki pregled po predhistorijskim dobima i promjenama u organizaciji ljudskog društva, privrede i vjerovanja; Najvažnija nalazišta u Bosni i Hercegovini. • Zapadna Evropa u ranom srednjem vijeku: razvoj feudalizma – vazalitet na mikro i makroplanu u srednjem vijeku, vremensko i prostorno omeđavanje epohe ranog srednjeg vijeka, uzroci nastanka i teritorijalnog širenja velikih država ranog srednjeg vijeka, migracije i promjene koje su one donijele.* • Vjerski raskoli i borbe: konfesionalizacija u Evropi, reformacija i protureformacija.*	

Preporuke za ostvarenje ishoda	
U cilju efikasnog učenja preporučuje se korištenje lente vremena i/ili hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti hronološki događaje, ličnosti i procese koji su obilježili periode koji se obrađuju, smjestiti ih u period kada su se desili, praviti paralelu između tih perioda, naći poveznicu između njih, kritički promišljati i donositi zaključke. Također je korisno uvesti komparativnu dimenziju kako bi učenici mogli vidjeti šta se u isto vrijeme događalo u različitim dijelovima Evrope i svijeta. Ovakav pristup nije samo prilika za prepoznavanje sličnosti i različitosti te isticanje veza, već uvodi element sinhronije, to jest paralelnih pojava koje direktno nisu uzročno povezane. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Stalno treba naglašavati povezanost, kontinuitet historijskog razvoja i promjenu, to jest, kako su se neprestano postojeće okolnosti mijenjale i potom opet dovodile do novina. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i poučavanja koje će omogućiti učenicima da usvoje opći hronološki okvir, uoče i opisuju hronološku strukturu u historijskom narativu i sl.	
B.I.3. Objašnjava različita historijska gledišta u zavisnosti od vremena i prostora.	• Analizira i raspravlja o različitim interpretacijama historije i njihovim utjecajima na sadašnjost. • Hronološki prati historijske događaje iz evropske i nacionalne historije iz savremene perspektive.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.3.
Ključni sadržaji	
• Predrimске kulture na apeninskom poluostrvu i doba rimskog kraljevstva: pregled civilizacija na Apeninskom poluostrvu do nastanka Rima, nastanak Rima, razdoblje kraljevstva. • Iliri na tlu današnje Bosne i Hercegovine: vremensko i teritorijalno određivanje nastanka Ilira i drugih plemenskih zajednica i njihov raspored na Balkanskom poluostrvu, Ilirska plemena na tlu Bosne i Hercegovine i njihovi kontakti sa Helenima i Rimljanima, uzroci sukoba ilirskih plemena sa Rimljanima u staroj i novoj eri.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Preporučuje se intenzivnije korištenje savremenih digitalnih platformi i aplikacija u realizaciji nastavnog procesa kako od strane profesora tako i samih učenika. Korištenjem besplatnih aplikacija za izradu hronološke vremenske linije (Timeline) na jednostavan i zanimljiv način moguće je prikazivati slijed pojedinih događaja unutar određene epohe. Navedene nastavne sadržaje moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima, te jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Preporučuje se rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora. Nastavnik je u mogućnosti da za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, koristi historijske karte kako bi objasnio geografski prostor u kojem se historijski događaj zbio, relativnu i apsolutnu lokaciju, udaljenosti i smjerove, kao i ljudsko oblikovanje mjesta življenja te kritične odnose u prostornoj raspodjeli tih svojstava i historijskog događaja koji se tamo zbivao. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i podučavanja koje će omogućiti učenicima da analiziraju različite historijske periode kao i međusobno povezane događaje, da shvate povezanost historijskog razvoja i prostora, koriste se historijskim i geografskim kartama, razumiju historijske procese i pojave u kontekstu vremena i prostora njihova događanja, upoređuju obilježja različitih historijskih perioda te njihov utjecaj na sadašnjost i budućnost. U cilju efikasnog učenja preporučuje se rad sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima (pismo poglavice Seattlea), uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova, zatim korištenje hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti događaje, ličnosti i procese u kontekstu tema koje se obrađuju, smjestiti ih u vrijeme i prostor kada su se desili, praviti paralelu i naći poveznicu između njih, diskutirati, analizirati promjene do kojih je došlo i sl.	

Oblast: C/ Kontinuitet i promjena	
Ishod učenja	Razrada ishoda
C.I.1. Analizira složenost kontinuiteta i promjena u historijskim periodima koje proučava	- Analizira različite oblike državnog i društvenog uređenja. - Uočava promjene u načinu privređivanja od postanka čovjeka do danas. - Procjenjuje promjene i pojave dugog trajanja u svakodnevnom životu u različitim dobima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.1.
Ključni sadržaji	
- Antička Atina i Sparta: prelazak sa plemenskog načina života na život u organiziranim zajednicama kao specifičnom organizacijom države, uočavanje razlika u razvitku državnog uređenja u Atini i Sparti: aristokratija i demokratija. - Seoba starih Slavena: slavenska seoba i susret Slavena sa Francima i Bizantincima, slavenski paganizam i prelazak na kršćanstvo.* - Islamski svijet u razvijenom srednjem vijeku: gradovi - centri privrednog, kulturnog i vjerskog života; uspon i pad islamskog svijeta; muslimani, hrišćani i Jevreji u srednjem vijeku - suživot, sukobi i tolerancija; vjerski ratovi-susret križara sa istočnim kulturama, propast i obnova, sveti rat; vladari-ratnici.* - Bosna u doba Tvrtka I Kotromanića: dolazak na vlast, jačanje, krunisanje, teritorijalno širenje. Nastanak i razvoj osmanskog carstva do kraja 15. stoljeća: nastanak i razvoj Osmanskog carstva i pad slavenskih država pod osmansku vlast, državna organizacija Osmanskog carstva, timarski sistem sa društvenim slojevima i njihovim obavezama, sistem mileta i položaj vjerskih zajednica.*	

Preporuke za ostvarenje ishoda	
Oblast kontinuiteta i promjene moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima te tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Korištenje primjera iz svakodnevnog života, ali i primjerima iz ranijih perioda kao osnove za kompariranje sa primjerima iz perioda koji se obrađuje može se koristiti za uspješno poučavanje. Ovaj ishod učenja obuhvata razumijevanje obilježja nekog razdoblja te procjenjivanje u kojoj su mjeri određene pojave značile promjenu za tadašnje ljude. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak. Pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje, vezano uz vrijednosti koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati. Tokom podučavanja i proučavanja nastavnik se treba osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Učenici proučavaju promjene u vremenu, ali i ono što ostaje isto ili slično (institucije, tradicije, politički sistemi, vrijednosti, načini života određenih društvenih grupa). Objašnjavanje ritma promjena također je važno: neke su promjene spore i postupne dok su druge (ratovi, revolucije, privredne krize) brze i burne i uzrokuju iznenadne poremećaje i promjene u društvu. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Primjenjivati savremene oblike učenja i podučavanja, maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, egzemplarna nastava, te praktično i smisljeno učenje kao oblik aktivnog učenja.	
C.I.2. Objašnjava utjecaj politike, kulture, ekonomije i religije na razvoj društva u određenom historijskom vremenu	- Pronalazi kontinuitet razvoja ljudskog društva i kulturno-civilizacijskih vrijednosti od najstarijih vremena do danas. - Upoređuje sličnosti i razlike u svakodnevnom životu naroda u okviru velikih civilizacija
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.2
Ključni sadržaji	

• Teritorijalno širenje Rima u doba republike: teritorijalno širenje Rima i njegov utjecaj na društvene, političke i kulturne odnose. • Bizantija u ranom srednjem vijeku: nastanak kulturno-civilizacijskih krugova, sličnosti i razlike u njihovom razvoju, razvoj feudalizma – vazalitet na mikro i makroplanu u srednjem vijeku, uzroci nastanka i teritorijalnog širenja velikih država ranog srednjeg vijeka.* • Bosansko kraljevstvo u 15. stoljeću: društveni slojevi, postepeni prodor Osmanlija, jačanje krupnih feudalaca, pad Bosne.* • Bosna od sandžaka do ejaleta: uspostavljanje osmanske vlasti u Bosanskom sandžaku, ustrojstvo Bosanskog ejaleta; društveni slojevi i njihove obaveze, vojska i teritorijalno-administrativne promjene do kraja 18. stoljeća, zadržavanje i kontinuitet srednjovjekovnih tradicija i njihove mutacije.*	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Oblast kontinuiteta i promjene ostvarivati aktivnim učenjem primjenom metode demonstracije, rada sa slikovnim i pisanim izvorima uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Historijske izvore analizirati analitičkim predlošcima i tablicama sa pitanjima. Za uspješno poučavanje koristiti primjere iz svakodnevnog života, iz prošlih doba i porediti ih sa primjerima iz doba koja su u obradi. Učenici individualnim i grupnim radom na konkretnim zadacima ostvaruju učenje otkrivanjem. Kategorije vremena i prostora vizuelno predočavaju lenta vremena i historijska karta čije je korištenje ključno za razumijevanje ovih kategorija. Učenje se može realizirati kreativnim i problemskim zadacima, učenjem vođeno pitanjima, kooperativnim i interaktivnim učenjem. Podsticati različite načine predočavanja i primjene usvojenih saznanja, vještina i multiperspektivanog pristupa pri obradi tema. Preporučljiva je metoda razgovora uz argumentiranje stavova koja doprinosi razvoju učenikovog kritičkog mišljenja i komunikacijskih vještina. Ovaj ishod učenja obuhvata razumijevanje obilježja nekog razdoblja te procjenjivanje u kojoj su mjeri određene pojave značile promjenu za tadašnje ljude. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak. Pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje, vezano uz vrijednosti koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati. Tokom poučavanja i proučavanja nastavnik se treba osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Učenici proučavaju promjene u vremenu, ali i ono što ostaje isto ili slično (institucije, tradicije, politički sistemi, vrijednosti, načini života određenih društvenih grupa). Objašnjavanje ritma promjena također je važno: neke su promjene spore i postupne dok su druge (ratovi, revolucije, privredne krize) brze i burne i uzrokuju iznenadne poremećaje i promjene u društvu.	
C.I.3. Utvrđuje način promjena u različitim historijskim razdobljima i objašnjava uzroke i posljedice tih promjena.	• Raspravlja o stalnim ili promjenjivim društvenim fenomenima i analizira sličnosti i razlike među njima. • Poredi svakodnevni život različitih društvenih slojeva kroz određena historijska razdoblja. • Uočava razliku u položaju i ulozi žene u društvu kroz određene utjecaje i promjene.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.3.
Ključni sadržaji	
• Antički Egipat: proces nastanka države sa osvrtom na vrijeme, klimu i prostor na kome nastaju najstarije države, pojam države i njeno funkcionisanje. • Doba jedinstvenog Rimskog carstva: utjecaj dinastija i pojedinaca na kreiranje historije Rima. • Bosna u doba Stjepana II Kotromanića: gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, teritorijalna širenja u doba bana Stjepana II Kotromanića, uloga bosanskog stanka u državi.* • Doba najvećeg uspona Osmanskog carstva u XVI stoljeću: prodor islamsko-orijentalne kulture na Balkansko poluostrvo i njen utjecaj na svakodnevni život balkanskih naroda.*	
Preporuke za ostvarenje ishoda	

Oblast kontinuiteta i promjene moguće je realizirati kroz intenzivnu upotrebu foto i video materijala, historijskih karti i različitih tabelarnih izvora u nastavnom procesu. Interaktivnim pristupom u nastavi zajedno sa učenicima raditi na uočavanju zadržanih formi i sadržaja u različitim historijskim razdobljima, kao i na identifikaciji promjena koje su se desile tokom određenog vremenskog perioda. Promovisati individualni ali i grupni rad učenika na pronalaženju odgovarajućih izvora kojim se na adekvatan način mogu ilustrovati i prezentovati uočene pojave kontinuiteta i promjena. Učenje se može realizirati kreativnim i problemskim zadacima, učenjem vođeno pitanjima, kooperativnim i interaktivnim učenjem. Podsticati različite načine predočavanja i primjene usvojenih saznanja, vještina i multiperspektivnog pristupa pri obradi tema. Preporučljiva je metoda razgovora uz argumentiranje stavova koja doprinos razvoju učenikovog kritičkog mišljenja i komunikacijskih vještina.

Oblast: D/ Uzročno-posljedični odnosi

Ishod učenja	Razrada ishoda
D.I.1. Razumije i razlikuje povod, uzrok, tok i posljedicu historijskih događaja.	• Objašnjava povezanost povoda, uzroka, toka i posljedica historijskog događaja. • Identificira strategije pamćenja informacija koje su uzročno-posljedično povezane.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.1.
Ključni sadržaji	
• Kriza rimske republike: uzroci i povodi nestajanja republike i prelazak u monarhiju. • Kriza i pad Zapadnog Rimskog Carstva: ropstvo i njegova transformacija u kolonat, unutrašnji i vanjski uzroci krize Carstva i pokušaji rješavanja krize, germanska, hunska seoba i njen utjecaj na propast Zapadnog Rimskog Carstva.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Oblast uzročno-posljedičnih veza moguće je ostvariti primjenom oblika aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada. Preporučuje se minimalno korištenje metode usmenog izlaganja i demonstracije, a većim dijelom metoda rada sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Učenje otkrivanjem i vlastitim doživljajem prilikom posjete kulturno-historijskim spomenicima gdje je to moguće otvara mogućnost širenja perspektiva. Posebno je naglašen rad sa sinhroniziranim tablicama i historijskim kartama, grafikonima, mapama, kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju struktuiranju znanja i sređivanju činjenica u cilju uočavanja uzročno-posljedičnih veza. Učenje se realizira kroz kreativne i problemske zadatke za samostalno istraživanje i kreativno predočavanje ostvarenih saznanja u obliku kraćih tekstova, prezentacija, vizualnih predstava, ali i kroz debate i diskusije čime se grade vještine kritičkog mišljenja i komunikacijske sposobnosti.	

D.I.2. Povezuje historijske događaje, društvene, ekonomske, političke i kulturne odnose i razvitak.	• Određuje i procjenjuje važnost političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih odnosa u historijskim događajima. • Povezuje uslove života, obilježja društva, političke, ekonomske i kulturne odnose u prošlosti i sadašnjosti.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.2.
Ključni sadržaji	

- Kultura antičke Grčke: helenska antička kultura u kontekstu kultura istočnog Sredozemlja.
- Rimska kultura: značaj antičkih Rimljana u rađanju Evrope u narednom periodu; Rimska antička kultura u kontekstu kultura Sredozemlja.
- Islamski svijet u ranom srednjem vijeku: nastanak kulturno-civilizacijskih krugova, sličnosti i razlike u njihovom razvitku; islamski utjecaji na formiranje novog društveno - ekonomskog, političkog i kulturnog sistema.*
- Sjeverozapadni Balkan u srednjem vijeku: hronološko praćenje nastanka država srednjeg vijeka na Balkanskom poluostrvu – od plemenskih saveza do feudalne države.*
- Vjerska slika srednjovjekovne Bosne: Crkva bosanska, franjevci i dominikanci u srednjovjekovnoj Bosni.*

Preporuke za ostvarenje ishoda

Za realizaciju ovog ishoda nastavnicima se preporučuje primjena aktivnog učenja. Metoda demonstracije uz objašnjavanje treba biti manje zastupljena u odnosu na rad učenika sa slikovnim izvorima, jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Korištenje primjera iz svakodnevnog života i života porodice kao osnove za kompariranje sa primjerima iz prošlosti je itekako poželjno. Posebno je važno naglasiti rad sa lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju struktuiranju i sređivanju činjenica koje se predočavaju upravo za uočavanje uzročno-posljedičnih veza. Nastavnik treba objašnjavati faktore koji su pridonijeli pojedinim historijskim događajima, pojavama i procesima, kao i rezultate tih zbivanja. Dakle, važno je da učenici znaju zašto su se događaji zbili tako kako jesu, kako jedna pojavnost vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Razumijevanjem interpretativne prirode prikaza uzročno-posljedičnih veza i odnosa koji se prezentiraju u narativima o prošlosti razvija se kritičko mišljenje. U tom kontekstu, preporučuje se: analiza historijskih izvora; pisanje eseja; prikupljanje podataka i slikovnog materijala - izrada plakata, biografija, prezentacija; analiza dokumentarnih i igranih filmova vezanih za period koji se izučava i sl.

D.I.3. Analizira složenost uzročno-posljedičnih odnosa u prošlosti i njihov odraz u sadašnjosti.

- Potkrepljuje dokazima uzroke i posljedice događaja po važnostima i kategorijama.
- Svrstava uzročno-posljedične odnose koristeći konkretne primjere historijskih događaja, pojava i procesa.
- Određuje relevantne historijske događaje važne za sadašnjost.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-4.0.3.

Ključni sadržaji

- Doba helenizma: Značaj antičkih Helena u nastanku evropske kulture, nauke i umjetnosti, razvitak mitologija i nauke, helenski politeizam.
- Lokalna historija u antičko doba: Antička kulturna baština na prostoru Bosne i Hercegovine i zavičaja - ilirska, helenska, rimska i ranokršćanska.
- Uloga crkve u razvijenom srednjem vijeku: Jačanje vjerskih institucija, borba sa svjetovnom vlašću i različiti oblici otpora njihovom jačanju-ortodoksija i hereza; Crkveni raskol; Kršćansko misionarstvo.*
- Kultura srednjovjekovne Bosne: pismo, književnost, društveni život, stećci... *

Preporuke za ostvarenje ishoda

Ovaj ishod moguće je ostvariti na način da se učenicima objašnjavaju faktori koji su doveli do pojedinih događaja, pojava i procesa, kao i rezultati tih zbivanja. Učenicima treba objasniti zašto su se događaji dogodili tako kako jesu, kako jedna pojavnost vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Kada analiziramo uzročno- posljedične veze treba voditi računa o višestrukoj uzročnosti koja uključuje (a) važnost pojedinca u historiji; (b) utjecaj različitih ideja, ljudskih interesa i vjerovanja i (c) utjecaj slučaja nepredviđenoga ili iracionalnoga. Jako je važno naučiti učenike da razlikuju uzroke, povod i posljedice; shvate da se pisanje o prošlosti temelji na pretpostavci da su neki uzroci i posljedice važniji od drugih (interpretacija) te razumiju zašto ljudi o tome imaju različite ideje i gledišta. Pri tome, nastavnik treba da odabere adekvatne sadržaje koji su bliski interesu i uzrasnim potrebama učenika prvog razreda gimnazije.

* (zvijezdicom) su označeni ; Ključni sadržaji koji se ne izučavaju u prvom razredu smjer opće i filološke gimnazije, iste sadržaje pomenuti smjerovi uče u drugom razredu.

II razred

matematičko-informatička gimnazija, opća gimnazija, filološka gimnazija, gimnazija informacijskih tehnologija (IT) 2 časa sedmično/70 časova godišnje

Oblast: A/ Historijski izvori i proučavanje historije	
Ishod učenja	Razrada ishoda
A.II.1. Samostalno pronalazi relevantne historijske izvore i koristi ih za izučavanje događaja, pojava i procesa iz prošlosti.	- Definira istraživačka pitanja na osnovu konkretnih historijskih izvora. - Analizira, evaluira i argumentira vrijednosti stavova, perspektiva i gledišta pojedinaca i grupa iz historijskih izvora u određenom historijskom razdoblju.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.1
Ključni sadržaji	
- Reforma u Osmanskom carstvu i Bosanskom ejaletu: nizami-i džedid i tanzimati-hajrije, uzroci krize, gubitak teritorija, čiflučenje, mito i korupcija, finansijska kriza, antiosmanski pokreti na Balkanskom poluostrvu početkom XIX stoljeća i početak reformi; Reforme sultana Mahmuda II i Abdul Medžida (Povelja o slozi, ukidanje janjičara, reforma Porte, Hatišerif od Gilhane, Hatihumajun, Saferska naredba i Vilajetski zakon). - Promjene u odnosu snaga 1917. i 1918. godine: ulazak SAD-a u rat i ruske revolucije – napuštanje Monroove doktrine, Vilsonovih 14 tačaka – podsticaj za pojavu antikolonijalnih pokreta, pojava komunizma. - Dejtonski mirovni sporazum i period tranzicije u Bosni i Hercegovini do 2000. godine: dejtonski mirovni sporazum, okončanje rata, društveno-politički i privredni procesi do 2000. godine	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Oblast historijskih izvora i historijskog znanja približit će se učenicima kroz primjenu rada s historijskim izvorima kako slikovnim tako i različitim vrstama pisanih izvora uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Metoda rada s historijskim izvorima treba biti primjenjivana uz korištenje slikovnih izvora (ilustracije, karte, makete, fotografije predmeta), multimedijalnim izvorima (dokumentarni film, govori, televizijski materijal), kao i tekstualnih historijskih izvora uz pitanja i analitičke predloške za njihovu analizu. Svoje mišljenje učenici mogu argumentirati raznim dokazima u raspravi, pisanjem kraćih historijskih tekstova, crtanjem, grafičkim prikazima i korištenjem informacijskih tehnologija. Istraživanje prošlosti i pisanje rada podrazumijeva da učenici sami prikupljaju informacije koristeći pritom historiografsku literaturu, monografije i članke, zatim objavljene izvore, enciklopedije, udžbenike i druge naučne i stručne radove. S obzirom na to da je veliki dio ovog materijala danas dostupan u elektronskom obliku, učenici su upućeni da savladaju korištenje moderne računarske tehnologije. Istraživanje prošlosti uz korištenje jednostavnijih dijelova istraživačkog procesa i pisanje strukturiranih radova služi da učenici nauče i pokažu teorijsko i praktično znanje kao i sposobnost samostalnog korištenja aktuelnom domaćom i stranom literaturom u pismenoj obradi. Strukturirani rad treba da sadrži: uvod, uže područje rada, zaključak, izvore i literaturu te priloge (fotografije, slike, grafikone, tabele, itd.). Istraživanje prošlosti koristeći se pojedinim dijelovima istraživačkog procesa može obuhvatati brojne stvari: posjetu lokalnom, zemaljskom, specijaliziranom muzeju ili spomen sobi, projekt kojem je cilj prikupljanje usmenih i pisanih izvora od ljudi - svjedoka određenog vremena, studija slučaja osobe ili grupe koje je odigrala značajnu ulogu u historiji zajednice i sl. U tom kontekstu treba također dodati i integraciju novih tehnologija u radu učenika, kao na primjer djelotvorna strategija istraživanja web-stranica, izrada prezentacija i sl. Motivirati učenike da sami osmisle igre za utvrđivanje gradiva (slagalice, križaljke, pitanja za kviz, igre asocijacija...).	
A.II.2. Priprema kompleksnije oblike prezentacija rezultata istraživanja (eseji, referati, PowerPoint prezentacije, video prezentacije itd) utemeljenih na historijskim izvorima.	- Izrađuje sopstvene radove i konstruiše dio ili cjelinu historijskog događaja o odgovarajućoj temi iz prošlosti na osnovu relevantnih historijskih izvora. - Razlikuje kompleksnije pojmove iz historijskog razdoblja koje obrađuje i definira značenje pojmova u kontekstu vremena i prostora.

Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.2
Ključni sadržaji	
- Početak i tok Drugog svjetskog rata do 1941. godine: uzroci Drugog svjetskog rata, sporazum Njemačke i SSSR i napad na Poljsku, Njemačke ratne operacije u Evropi do kraja 1941. godine. - Lokalna historija u srednjem vijeku: prvi spomen grada i okolnih naselja, proučavanje najvažnijih izvora o zavičaju iz srednjeg vijeka, posjeta muzejima, lokalnim arheološkim lokalitetima i ustanovama kulture. - Holokaust, genocid i ratni zločini u Drugom svjetskom ratu: koncentracioni logori, zločini nad civilnim stanovništvom (holokaust, porajmos i drugi masovni zločini), iskustva stradanja (svjedočenja), Nirnberški i Tokijski proces... - Obnova bosanskohercegovačke državnosti AVNOJ i ZAVNOBiH: izgradnja nove vlasti, odluke AVNOJ-a, Prvo zasijedanje ZAVNOBiH-a i obnova bosanskohercegovačke državnosti, drugo i treće zasijedanje ZAVNOBiH-a, proglašenje Skupštine i formiranje prve vlade Bosne i Hercegovine.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Preporučuje se aktivnije uključivanje učenika u realizaciju nastavnog procesa naročito kroz promovisanje samostalnog individualnog ili timskog rada na istraživanju određene teme. Podsticati učenike na samostalno istraživanje određenih tema i kreiranje prezentacija ili kratkih video uradaka sa rezultatima provedenih istraživanja. Izrađene materijale prezentovati u razredu te ih koristiti kao stimulus za diskusije u koje će biti uključeni svi učenici. Tokom diskusija profesor/ica treba da ima ulogu moderatora ali i da podstiče jasno i argumentovano iznošenje stavova kao i praksu slušanja i uvažavanja drugačijih mišljenja. U skladu sa mogućnostima preporučuje se realizacija dijela nastavnog procesa van škole kroz stručne posjete lokalnim institucijama kulture, historijskim lokalitetima ili drugim mjestima od interesa za nastavni proces. Lokalnu historiju obraditi kroz terensku nastavu (posjeta lokalnim institucijama kulture ili lokalitetima od historijskog značaja), a potencirati samostalan istraživački rad kod učenika i izradu odgovarajućih prezentacija ili kraćih video uradaka.	
A.II.3. Upoređuje historijske izvore različite provenijencije i suprotstavlja drugačija mišljenja o istoj temi.	- Analizira različite pristupe u tumačenju istih događaja u određenom historijskom razdoblju. - Procjenjuje međusobnu povezanost i prožimanje različitih kultura i civilizacija u određenom historijskom razdoblju.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.3
Ključni sadržaji	
- Istočna kriza i Austro-Ugarska okupacija Bosne i Hercegovine: uzroci, tok i posljedica istočne krize (Berlinski kongres i teritorijalne promjene na Balkanskom poluostrvu). - Formiranje Kraljevine SHS i položaj Bosne i Hercegovine do 1929. godine: stanje u Bosni i Hercegovini neposredno nakon stvaranja Kraljevine SHS, agrarno pitanje i njegove posljedice, političke stranke i njihova djelatnost, položaj Bosne i Hercegovine prema vidovdanskom ustavu. - Političko-pravni položaj Bosne i Hercegovine u socijalističkoj Jugoslaviji: Bosna i Hercegovina u ustavima FNRJ/SFRJ, komunističko uređenje, državni socijalizam i samoupravni socijalizam, studentske demonstracije 1968, ustavni amandmani 1970/1972.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	

U procesu izvođenja nastave neophodno je koristiti historijske izvore različite provenijencije, a radi poređenja, analize, razvoja kritičkog mišljenja i izvođenja zaključaka. Pri tome treba voditi računa o odabiru, analizi, evaluaciji i interpretaciji prikupljenih informacija te o donošenju zaključaka temeljenih na argumentima i dokazima. Oblast historijskih izvora i historijskog znanja približit će se učenicima kroz primjenu rada sa historijskim izvorima kako slikovnim tako i različitim vrstama pisanih izvora uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Metoda rada sa historijskim izvorima treba biti primjenjivana uz korištenje slikovnih izvora (ilustracije, karte, makete, fotografije predmeta), multimedijalnih izvora (dokumentarni film, govori, televizijski materijal), kao i tekstualnih historijskih izvora uz pitanja i analitičke predloške za njihovu analizu. Svoje mišljenje učenici mogu argumentirati raznim dokazima u raspravi, pisanjem kraćih historijskih tekstova, crtanjem, grafičkim prikazima i korištenjem informacionih tehnologija. Kontekstualizacija događaja, pojava i procesa jedan je od temeljnih zadataka u radu historičara pri čemu često dolazi do različitih interpretacija istih događaja, pojava i procesa čak i kada su te interpretacije utemeljene na istim izvorima. Također, način na koji savremenici interpretiraju određene pojave često se značajno razlikuje od kasnijih interpretacija i njihovih reinterpretacija.

Oblast: B/ Historijsko vrijeme i hronologija

Ishod učenja	Razrada ishoda
B.II.1. Koristi različite načine računanja vremena i povezuje ih sa historijskim periodima koje obrađuje.	• Procjenjuje ulogu pojedinaca i društvenoekonomskih sistema kao hronoloških odrednica za historijska razdoblja. • Pravi sinhronizovanu tabelu za određeno historijsko vrijeme.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.1.
Ključni sadržaji	
• Uspostava Austro-Ugarske vlasti u Bosni i Hercegovini: uspostavljanje austrougarske vlasti – vojna uprava, civilna uprava do aneksije, postaneksioni period, teritorijalno-administrativna podjela, pravni sistem, privredna, kulturna i obrazovna politika, bošnjaštvo. • Početak i tok Prvog svjetskog rata (1914-1916): povod i međusobne objave rata, sukobi u zapadnoj Evropi (zapadni front), sukobi u istočnoj Evropi (istočni front), sukobi u Italiji i otvaranje Solunskog fronta, borbe na morima (planovi zaraćenih strana i pomorski sukobi). • Lokalna historija u novom vijeku: prvi spomen naselja, teritorijalni i privredni razvoj, istaknuti pojedinci kroz historiju, kulturne i obrazovne ustanove, kulturna baština lokalne zajednice (materijalni i nematerijalni aspekti).	
Preporuke za ostvarenje ishoda	

U cilju efikasnog učenja posebno se ističe rad sa različitim prikazima koja vizualiziraju slijed historijskih događaja u vremenu. Kombiniranjem predstavljanja hronologije događaja iz nacionalne i opće historije kreiraju se sinhronističke tablice koje nude više mogućnosti za upoređivanje, analizu, sagledavanje uzročnopsljudičnih veza i sl. Preporučuje se rad sa historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategoriju historijskog prostora. Učenje se realizira kroz opisivanje događaja na više nivoa, debate, rasprave i kreativne zadatke. Kreiranje sinhronističke tablice i karte sa pravcima kretanja pojedinih naroda, njihov uspon osvajanje i slabljenje u određenom vremenskom periodu. Napraviti sinhronističku tablicu vremena sa najznačajnijim događajima i uporediti je sa događajima iz evropskih i balkanskih zemalja. Za realizaciju ovog ishoda nastavnicima se preporučuje da koreliraju sadržaje nastave historije sa nastavnim sadržajima iz matematike i iskoriste predznanja učenika iz nižih razreda koja se odnose na prikazivanje historijskog vremena i hronologije. U cilju efikasnog učenja preporučuje se korištenje lente vremena i/ili hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti hronološki događaje, ličnosti i procese koji su obilježili periode koji se obrađuju, smjestiti ih u period kada su se desili, praviti paralelu između tih perioda, naći poveznicu između njih, kritički promišljati i donositi zaključke. Također je korisno uvesti komparativnu dimenziju kako bi učenici mogli vidjeti šta se u isto vrijeme događalo u različitim dijelovima Evrope i svijeta. Ovakav pristup nije samo prilika za prepoznavanje sličnosti i različitosti te isticanje veza, već uvodi element sinhronije, to jest paralelnih pojava koje direktno nisu uzročno povezane. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Stalno treba naglašavati povezanost, kontinuitet historijskog razvoja i promjenu, to jest, kako su se neprestano postojeće okolnosti mijenjale i potom opet dovodile do novina. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i poučavanja koje će omogućiti učenicima da usvoje opći hronološki okvir, uoče i opisuju hronološku strukturu u historijskom narativu i sl.

B.II.2. Definiše pravce razvoja društva kroz razdoblja, događaje, pojave, procese i smješta ljude i događaje u vremenski i prostorni okvir.

- Objašnjava karakteristike društva i pojedinaca, ideja i događaja u prošlosti i sadašnjosti.
- Povezuje historijske događaje i procese različitih konteksta istog historijskog razdoblja.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-2.0.2.

Ključni sadržaji

- Promjene u Velikoj Britaniji i SAD-u u novom vijeku: borba protiv apsolutizma u Engleskoj i uspostavljanje parlamentarne monarhije i odraz tih kretanja na engleske kolonije u Americi, rat za nezavisnost SAD-a i uspostavljanje Monroove doktrine, teritorijalno širenje SAD-a, građanski rat u SAD-a i njegove posljedice.
- Društvene, privredne i kulturne prilike u Bosni pod osmanskom vlašću: društvena struktura, agrarno pitanje, Siferska naredba, trgovina i zanati, kultura stanovanja, svakodnevni život.
- Društvo, privreda, kultura i prosvjeta u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske: imigraciona politika vlasti, osnivanje naučnih i kulturnih ustanova; organizacija obrazovnog sistema; djelatnost kulturnoprosvjernih društava.

Preporuke za ostvarenje ishoda

U cilju efikasnog učenja posebno se ističe rad sa različitim prikazima koja vizualiziraju slijed historijskih događaja u vremenu. Kombiniranjem predstavljanja hronologije događaja iz nacionalne i opće historije kreiraju se sinhronističke tablice koje nude više mogućnosti za upoređivanje, analizu, sagledavanje uzročnopsljudičnih veza i sl. Preporučuje se rad sa historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategoriju historijskog prostora. Učenje se realizira kroz opisivanje događaja na više nivoa, debate, rasprave i kreativne zadatke. Kreiranje sinhronističke tablice i karte sa pravcima kretanja pojedinih naroda, njihov uspon osvajanje i slabljenje u određenom vremenskom periodu. Propitivanjem života i djela istaknutih pojedinaca, te međusobnim sučeljavanjem njihovih ideja i stavova podsticati razvoj kritičkog i kreativnog mišljenja kod učenika. Komparativnom metodom podsticati učenike da uočavaju sličnosti i razlike u položaju pojedinih društvenih skupina (žena, manjina, radnika, opozicionih grupa itd) u različitim vremenskim i društvenim okvirima.

B.II.3. Analizira različita historijska gledišta u zavisnosti od vremena i prostora.

- Analizira i raspravlja o različitim interpretacijama historije i njihovim utjecajima na sadašnjost.
- Hronološki prati historijske događaje iz evropske i nacionalne historije iz savremene perspektive.

Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.3.
Ključni sadržaji	
Bosna i Hercegovina od šestojanuarske diktature do sporazuma Cvetković-Maček: razbijanje historijske političko-teritorijalne cjeline Bosne i Hercegovine, državni centralizam i nacionalni unitarizam (integralno jugoslavenstvo), položaj vjerskih zajednica, ozakonjenje agrarne reforme, oktroirani ustav, sporazum Cvetković-Maček i uspostavljanje Banovine Hrvatske 1939, pokret za autonomiju Bosne i Hercegovine.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda neophodno je da nastavnici na što jednostavnijim primjerima objasne kako se mijenja stajalište u zavisnosti od vremena i prostora. Preporučuje se primjena multiperspektivnosti čiji je cilj da učenici nakon što događaje sagledaju iz različitih perspektiva ili stajališta, naprave izbor (ponekad nakon žestokih diskusija) koji je racionalan i dobro obrazložen, a ne zasnovan na predrasudama i emocijama. Izbor treba da se zasniva na kriterijima izgrađenim na etičkim elementima. Doći do racionalnog nivoa tumačenja, zasnovanog na analizi podataka, izuzetno je korisno za učenje, a najprimjerene je za učenje o kontroverznim i osjetljivim pitanjima. Pri tome je učenike potrebno podučiti određenim vještinama u sagledavanju historijskih kontroverzi: razvrstati argumente različitih tumača, prepoznati rupe u iznesenim argumentima, procijeniti moguću pristrasnost interpretatora i slično. Navedene nastavne sadržaje moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima, te jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Preporučuje se rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora. Nastavnik je u mogućnosti da za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, koristi historijske karte kako bi objasnio geografski prostor u kojem se historijski događaj zbio, relativnu i apsolutnu lokaciju, udaljenosti i smjerove, kao i ljudsko oblikovanje mjesta življenja te kritične odnose u prostornoj raspodjeli tih svojstava i historijskog događaja koji se tamo zbivao. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i podučavanja koje će omogućiti učenicima da analiziraju različite historijske periode kao i međusobno povezane događaje, da shvate povezanost historijskog razvoja i prostora, koriste se historijskim i geografskim kartama, razumiju historijske procese i pojave u kontekstu vremena i prostora njihova događanja, upoređuju obilježja različitih historijskih perioda te njihov utjecaj na sadašnjost i budućnost. U cilju efikasnog učenja preporučuje se i korištenje hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti događaje, ličnosti i procese u kontekstu tema koje se obrađuju, smjestiti ih u vrijeme i prostor kada su se desili, praviti paralelu i naći poveznicu između njih, diskutirati, analizirati promjene do kojih je došlo i sl.	

Oblast: C/ Kontinuitet i promjena	
Ishod učenja	Razrada ishoda
C.II.1. Analizira složenost kontinuiteta i promjena u historijskim periodima koje proučava.	- Analizira različite oblike državnog i društvenog uređenja. - Uočava promjene u načinu privređivanja od postanka čovjeka do danas. - Procjenjuje promjene i pojave dugog trajanja u svakodnevnom životu u različitim dobima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.1.
Ključni sadržaji	

. Pojava i razvoj kapitalizma u Evropi: epohe u razvoju kapitalizma u sklopu feudalnog društva (prvobitna akumulacija i liberalni kapitalizam) i u državama u kojima je uspostavljen kapitalizam-monopolizam; Industrijska revolucija i promjene koje je izazvala u privredi, ekonomiji, društvu i ostalim sferama života ljudi 18. i 19. stoljeća.

- Nacionalno buđenje u susjednim zemljama – ideje i ideologije: ilirski pokret – glavne odrednice, srpski ustanci i odnos prema Bošnjacima, izgradnja autonomije i međunarodno priznanje, definisanje političkih programa i Načertanije, izgradnja crnogorske autonomije i međunarodno priznanje.
- Nacionalni pokreti i nastanak nacionalnih država u Evropi: ujedinjenje Njemačke, ujedinjenje Italije, promjene u Habsburškoj monarhiji (gubitak teritorija i vodećeg položaja u njemačkim zemljama), Austrougarska nagodba, Hrvatsko-ugarska nagodba; Nacionalni pokreti u Habsburškoj monarhiji.
- Put u nezavisnost Republike Bosne i Hercegovine: referendum o nezavisnosti, međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine.
- Genocid nad Bošnjacima u Srebrenici i zločini protiv čovječnosti u Bosni i Hercegovini (1992-1995): genocid u Srebrenici po presudama Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji, zločini protiv čovječnosti u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine u kontekstu masovnog stradanja civila u 20. stoljeću.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Oblast kontinuiteta i promjene najvećim dijelom moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima te tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Korištenje primjera iz svakodnevnog života, ali i primjerima iz ranijih perioda kao osnove za kompariranje sa primjerima iz perioda koji se obrađuje može se koristiti za uspješno poučavanje. Posebno je naglašen individualni, ali i grupni rad na konkretnim zadacima čime se ostvaruje učenje otkrivanjem. Preporučuje se rad sa lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategorije vremena i prostora. Primjena metode razgovora uz argumentirano potkrepljivanje vlastitih stavova daje doprinos razvoju kritičkog mišljenja, ali i komunikacijskih vještina kod učenika.

Razvijajući historijsku perspektivu, učenici će identificirati vrijednosti, vjerovanja i prakse pojedinaca i zajednica u različitim razdobljima i razlikovati ih od onih u današnjici. Pri tome je neophodno praviti paralelu između svega toga što omogućuje da se historijski događaji, pojave i procesi te djela ljudskog stvaralaštva bolje razumiju i objasne stavljajući ih u kontekst u kojem se mogu ocijeniti i interpretirati. Na taj način se uočavaju njihove sličnosti, zajednička obilježja ili međusobne različitosti i utjecaji kroz vrijeme i različita historijska razdoblja. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti obradi nastavnih jedinica iz savremene historije Bosne i Hercegovine (Put u nezavisnost Bosne i Hercegovine), a naročito temama koje se tiču ratnih zločina (Genocid u Srebrenici i zločini protiv čovječnosti u Bosni i Hercegovini). Preporučuje se značajnije korištenje historijskih izvora i drugih pomoćnih materijala (dokumentarnih filmova) u realizaciji nastavnih jedinica.

C.II.2. Objašnjava utjecaj politike, kulture, ekonomije i religije na razvoj društva u određenom historijskom vremenu.

- Pronalazi kontinuitet razvoja ljudskog društva i kulturno-civilizacijskih vrijednosti od najstarijih vremena do danas.
- Upoređuje sličnosti i razlike u svakodnevnom životu naroda u okviru velikih civilizacija.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-3.0.2.

Ključni sadržaji

- Apsolutizam i prosvijećeni apsolutizam: karakteristike ovih sistema, utjecaj prosvjetiteljstva na promjene u sistemu vlasti i ljudskih prava, ustavnost i parlamentarizam.
- Ratne operacije tokom 1942. i 1943. godine: ratne operacije na Zapadnom, Istočnom, Pacifičkom i Afričkom frontu bitka kod Kurska i sovjetska kontraofanziva, kapitulacija Italije.
- Evropa i svijet poslije Drugog svjetskog rata: polarizacija svijeta na ideološko-političkom planu nakon rata, „Maršalov plan“, evropske integracije (NATO i Varšavski pakt, od Evropske ekonomske zajednice do Evropske unije, Socijalističko ekonomsko vijeće, Pokret nesvrstanih zemalja.
- Jugoslovenska kriza i uvođenje višepartijskog sistema: ekonomska-politička kriza (inflacija i porast nacionalizma, politički obračuni režima sa neistomišljenicima i afere, program ekonomske stabilizacije i reforme od 1987, raspad socijalističkog poretka, višepartijski sistem).

Preporuke za ostvarenje ishoda

Ovaj ishod učenja obuhvata razumijevanje obilježja nekog razdoblja te procjenjivanje u kojoj su mjeri određene pojave značile promjenu za tadašnje ljude. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak. Pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje, vezano uz vrijednosti koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati. Tokom podučavanja i proučavanja nastavnik se treba osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Učenici proučavaju promjene u vremenu, ali i ono što ostaje isto ili slično (institucije, tradicije, politički sistemi, vrijednosti, načini života određenih društvenih grupa). Objašnjavanje ritma promjena također je važno: neke su promjene spore i postupne dok su druge (ratovi, revolucije, privredne krize) brze i burne i uzrokuju iznenadne poremećaje i promjene u društvu. Za uspješno poučavanje koristiti primjere iz svakodnevnog života, iz prošlih doba i porediti ih sa primjerima iz doba koja su u obradi. Učenici individualnim i grupnim radom na konkretnim zadacima ostvaruju učenje otkrivanjem. Kategorije vremena i prostora vizuelno predočavaju lenta vremena i historijska karta čije je korištenje ključno za razumijevanje ovih kategorija. Učenje se može realizirati kreativnim i problemskim zadacima, učenjem vođeno pitanjima, kooperativnim i interaktivnim učenjem. Podsticati različite načine predočavanja i primjene usvojenih saznanja, vještina i multiperspektivnog pristupa pri obradi tema. Preporučuje se metoda razgovora uz argumentiranje stavova koja doprinosi razvoju učenikovog kritičkog mišljenja i komunikacijskih vještina.

C.II.3. Utvrđuje način promjena u različitim historijskim razdobljima i objašnjava uzroke i posljedice tih promjena.

- Raspravlja o stalnim ili promjenjivim društvenim fenomenima i analizira sličnosti i razlike među njima.
- Poredi svakodnevni život različitih društvenih slojeva kroz određena historijska razdoblja.
- Uočava razliku u položaju i ulozi žene u društvu kroz određene utjecaje i promjene.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-3.0.3.

Ključni sadržaji

- Evropa u doba Napoleona: Napoleon Bonaparte - dolazak na vlast, borba protiv koalicija evropskih zemalja, Code civile, kontinentalna blokada, pad Napoleonovog carstva, Bečki kongres.
- Versajski sistem i privredno-ekonomski razvoj Evrope: promjene na političkoj karti Evrope i posljedice uspostavljanja Versajskog sistema – nezadovoljstvo odlukama mirovnih konferencija, jačanje ultradesničarskih i socijalističkih pokreta, ekonomska kriza, pandemija španske groznice.
- Hladni rat i dekolonizacija u zemljama trećeg svijeta: hladni rat i krizna žarišta (Korejski rat, Vijetnamski rat, Bliskoistočna kriza), detant, „perestrojka“, raspad socijalizma u evropskim zemljama i njihova tranzicija u kapitalizam.
- Privredni, obrazovni, kulturni i demografski razvoj Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću: privreda i industrija, kultura i obrazovanje, demografski razvoj u 20 stoljeću.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Oblast kontinuiteta i promjene moguće je realizirati kroz intenzivnu upotrebu foto i video materijala, historijskih karti i različitih tabelarnih izvora u nastavnom procesu. Interaktivnim pristupom u nastavi zajedno sa učenicima raditi na uočavanju zadržanih formi i sadržaja u različitim historijskim razdobljima, kao i na identifikaciji promjena koje su se desile tokom određenog vremenskog perioda. Promovisati individualni ali i grupni rad učenika na pronalaženju odgovarajućih izvora kojim se na adekvatan način mogu ilustrovati i prezentovati uočene pojave kontinuiteta i promjena. Ovaj ishod učenja obuhvata razumijevanje obilježja nekog razdoblja te procjenjivanje u kojoj su mjeri određene pojave značile promjenu za tadašnje ljude. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak. Pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje, vezano uz vrijednosti koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati. Tokom podučavanja i proučavanja nastavnik se treba osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Učenici proučavaju promjene u vremenu, ali i ono što ostaje isto ili slično (institucije, tradicije, politički sistemi, vrijednosti, načini života određenih društvenih grupa). Objašnjavanje ritma promjena također je važno: neke su promjene spore i postupne dok su druge (ratovi, revolucije, privredne krize) brze i burne i uzrokuju iznenadne poremećaje i promjene u društvu. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Primjenjivati savremene oblike učenja i podučavanja, maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, egzemplarna nastava, te praktično i smisleno učenje kao oblik aktivnog učenja.

--

Oblast: D/ Uzročno-posljedični odnosi	
Ishod učenja	Razrada ishoda
D.II.1. Utvrđuje povezanost lokalnih, regionalnih i globalnih historijskih događaja, pojava i procesa.	• Povezuje uzročno-posljedično uslove života, obilježja društva i društvenih, ekonomskih i kulturnih odnosa na različitim nivoima i periodima. • Odabire povezane događaje različitog nivoa i perioda.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.1.
Ključni sadržaji	
• Bosanski ejalet u ratovima između Osmanskog carstva i evropskih sila: formiranje odbrambenog sistema kapetanija; Samostalna odbrana Bosanskog ejaleta u ratovima Osmanskog carstva i evropskih sila u Kandijskom, Velikom bečkom, Morejskom i Dubičkom ratu. • Pokret za autonomiju Bosne i tanzimatske reforme: uzroci, tok i posljedice Pokreta za autonomiju Bosne, tanzimatske reforme u Bosanskom ejaletu, intervencija Omer Lutfi-paše i njene posljedice. • Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu: Aprilski rat, kapitulacija i podjela Kraljevine Jugoslavije, podjela na interesne sfere, uključivanje Bosne i Hercegovine u okvire NDH, pojava i razvoj NOP-a, sudar različitih ideologija (partizani, četnici, ustaše), ratni zločini. • Odbrambeno-oslobodilački rat 1992-1995 godine: tok rata 1992. godine, formiranje Armije Republike Bosne i Hercegovine, tok rata 1993-1994. godine, završne ratne operacije 1995. godine i proglašenje mira.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Učenje o temama iz oblasti uzročno-posljedičnih veza moguće je ostvariti primjenom oblika aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada. Preporučuje se minimalno korištenje metode usmenog izlaganja i demonstracije, a većim dijelom metoda rada sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Učenje otkrivanjem i vlastitim doživljajem prilikom posjete kulturno-historijskim spomenicima gdje je to moguće otvara mogućnost širenja perspektiva. Posebno je naglašen rad sa sinhroniziranim tablicama i historijskim kartama, grafikonima, mapama, kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju strukturiranju znanja i sređivanju činjenica u cilju uočavanje uzročno-posljedičnih veza. Učenje se realizira kroz kreativne i problemske zadatke za samostalno istraživanje te kreativno predočavanje ostvarenih saznanja u obliku kraćih tekstova, prezentacija, vizualnih predstava ali i kroz debate i diskusije čime se grade vještine kritičkog mišljenja i komunikacijske sposobnosti.	
D.II.2. Ukazuje na povezanost između historijskih događaja i širih društvenih, ekonomskih, političkih i kulturnih pravaca razvitka.	• Određuje i procjenjuje uzroke i posljedice političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih odnosa na historijske događaje i utjecaj ličnosti na njih. • Objašnjava uzroke i posljedice uslova života, obilježja društva, političkih i ekonomskih odnosa u prošlosti i sadašnjosti.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.2.
Ključni sadržaji	
• Revolucije u Evropi 1848-1849. godine: djelovanje Svete alijanse i uzroci, tok i posljedice revolucija 1848/49. • Kriza demokratije, pojava totalitarnih režima i njihove agresije do početka Drugog svjetskog rata: vrste i karakteristike totalitarnih režima i njihove agresije do Drugog svjetskog rata, uticaj Velike ekonomske krize na jačanje totalitarnih režima, „politika popuštanja“ (njemačka militarizacija Sara, odbijanje plaćanja ratne odštete, kršenje ograničavajućih odredbi Versajskog mirovnog ugovora, napuštanje Lige naroda, Španski građanski rat, Anšlus, Minhenski sporazum).	

Preporuke za ostvarenje ishoda

Preporučuje se primjena aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada, zatim metoda demonstracije, rada sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Ovaj ishod moguće je ostvariti na način da se učenicima objašnjavaju faktori koji su doveli do pojedinih događaja, pojava i procesa, kao i rezultati tih zbivanja. Učenicima treba objasniti zašto su se događaji dogodili tako kako jesu, kako jedna pojavnost vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Kada analiziramo uzročno- posljedične veze treba voditi računa o višestrukoj uzročnosti koja uključuje (a) važnost pojedinca u historiji; (b) utjecaj različitih ideja, ljudskih interesa i vjerovanja i (c) utjecaj slučaja nepredviđenoga ili iracionalnoga. Jako je važno naučiti učenike da razlikuju uzroke, povod i posljedice; shvate da se pisanje o prošlosti temelji na pretpostavci da su neki uzroci i posljedice važniji od drugih (interpretacija) te razumiju zašto ljudi o tome imaju različite ideje i gledišta.

D.II.3. Razumije složenost historijskih uzroka i posljedica i ograničenja pri utvrđivanju uzroka i posljedica.

- Izvodi zaključke o utjecaju historijskih događaja i ličnosti na uzročno-posljedične odnose u društvima i trajanje određenih pojava.
- Objašnjava uzročno-posljedične odnose na konkretnim primjerima historijskih događaja, društvenih, ekonomskih, kulturnih pojava i procesa.
- Određuje relevantne historijske događaje važne za sadašnjost.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-4.0.3.

Ključni sadržaji

- Francuska građanska revolucija: Uzroci i povod revolucije (apsolutizam, prosvjetiteljska djelatnost, ljudska prava), etape revolucije (teorijska priprema, ustavnost i parlamentarizam, jakobinska diktatura, vladavina Direktorija), značaj revolucije za buđenje nacionalne svijesti u evropskim zemljama.
- Savezi velikih evropskih sila i njihove međusobne suprotnosti: nastanak vojnih saveza, Marokanska i aneksiona kriza, Balkanski ratovi.
- Završne ratne operacije i kraj Drugog svjetskog rata: situacija na frontovima, konferencije velikih sila (Atlantska povelja, Kazablanka, Teheran, Jalta, Potsdam), holokaust i drugi ratni zločini, ulazak u novu eru međunarodnih odnosa (Organizacija ujedinjenih nacija, suprotnosti među saveznicima preduslov za „hladni rat“, promjene političke karte Evrope i uspostava socijalizma u istočnoevropskim zemljama, suđenje ratnim zločincima u Nirnbergu i Tokiju).
- Bosna i Hercegovina u prvim decenijama 20. stoljeća: borba za vakufsko-mearifsku autonomiju muslimana i vjersko-prosvjetnu autonomiju Srba, političke stranke i nacionalna polarizacija bosanskohercegovačkog društva, aneksija Bosne i Hercegovine i aneksiona kriza i postaneksioni period u Bosni i Hercegovini, Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Učenje o temama iz oblasti uzročno-posljedičnih odnosa moguće je ostvariti primjenom oblika aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada. Preporučuje se minimalno korištenje metode usmenog izlaganja i demonstracije, a većim dijelom metoda rada sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Učenje se realizira kreativnim i problemskim zadacima za samostalno istraživanje i predočavanje ostvarenih saznanja u kraćim tekstovima, prezentacijama, vizuelnim predstavama, debatama i diskusijama koji razvijaju kritičko mišljenje i komunikacijske sposobnosti. Poželjno je korištenje primjera iz svakodnevnog života i usvojenih znanja kao osnove za poređenje sa primjerima iz obrađenog perioda. Učenje otkrivanjem i vlastitim doživljajem prilikom posjete kulturno-historijskim spomenicima gdje je to moguće otvara mogućnost širenja perspektiva. Posebno je naglašen rad sa sinhroniziranim tablicama i historijskim kartama, grafikonima, mapama, kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogođuju struktuiranju znanja i sređivanju činjenica u cilju uočavanje uzročno-posljedičnih veza

Napomena: Smjer opća i filološka gimnazija kao sadržaje i ishode učenja za drugi razred koristi označene (*) iz prvog razreda

III razred gimnazije
opća gimnazija, filološka gimnazija
2 časa sedmično/70 časova godišnje

Oblast: A/ Historijski izvori i proučavanje historije	
Ishod učenja	Razrada ishoda
A.III.1. Istražuje prošlost na osnovu primarnih i sekundarnih izvora u skladu sa metodologijom istraživanja u historijskoj nauci.	• Procjenjuje važnost podataka u primarnim i sekundarnim izvorima. • Uočava značaj privrednih, socijalnih, kulturnih i vjerskih faktora na politički razvoj društva. • Ukazuje na okolnosti koje su utjecale na stavove historičara prilikom interpretiranja historijskih događaja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.1.
Ključni sadržaji	
• Izvori za proučavanje historije Bosne pod osmanskim vlašću: Osmanski službeni dokumenti, hronike, putopisi, izvještaj crkvenih vizitatora i crkvenih općina, natpisi, alhamijado, ladino i franjevačka književnost. • Husein-kapetan Gradašević i Pokret za autonomiju Bosne; uzroci nezadovoljstva bosanskog plemstva, Pokret za autonomiju, Husin – kapetan Gradašević, savjetovanje u Tuzli, sukob sa sultanovom vojskom i proglašenje autonomije, slom Pokreta. • Terenska nastava: posjeta institucijama kulture (muzej, lokalna zbirka ili postavka) ili arheološkim lokalitetima.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Oblast historijskih izvora i historijskog znanja učenicima se približava radom sa pisanim i slikovnim izvorima uz didaktičku pripremu. Metoda rada sa izvorima se primjenjuje korištenjem pisanih izvora sa didaktičkom obradom za njihovu analizu, slikovnih i multimedijalnih izvora. Multiperspektivan pristup je preporučljiv pri izučavanju pojedinih tema korištenjem izvora koji različito govore o istom događaju. Kreiranjem vlastitih tekstova i prezentacija na osnovu tumačenja izvora učenik razvija kritičko mišljenje i argumentira ga u raspravama i kraćim tekstovima, crtežima, grafičkim prikazima i korištenjem informatičkih tehnologija. Realizacija nastave u okviru ovog ishoda podrazumijeva korištenje historijskih izvora s ciljem jasnijeg objašnjavanja historijskih događaja, pojava i procesa. Korištenjem historijskih izvora omogućava se intenzivnije uključivanje učenika u realizaciju nastavnog procesa, ali i jasnije približavanje nastavnih tema obuhvaćenih ključnim sadržajima. Preporučuje se korištenje historijskih izvora različite provenijencije i formata, uključujući tekstualne (npr. povelje, pisma, hronike, pisana korespondencija, historijska štampa itd.), multimedijalne (dokumentarni i igrani filmovi, autentični snimci događaja, govori znamenitih ličnosti, televizijski i radio materijal, digitalne i 3D rekonstrukcije itd) i slikovne izvore (fotografije, mape, karte, razglednice, ilustracije makete). Također, korisno je upotrebljavati različite izvore o istom događaju kako bi se učenicima stvorila mogućnost upoređivanja i izvođenja odgovarajućih zaključaka. Naprimjer, moguće je porediti pojedine scene iz igranih filmova, utemeljenih na historijskim događajima, sa izvornim (tekstualnim, video ili foto) materijalom. Preporučuje se organizovanje terenske nastave kroz posjete lokalnim institucijama kulture i lokalitetima od historijskog značaja, a u skladu sa mogućnostima.	
A.III.2. Kreira složnije oblike prezentiranja rezultata istraživanja utemeljene na historijskim izvorima i koristi odgovarajući naučni aparat.	• Kreira pomoćne historijske materijale (karte, tabele, grafikone, ilustracije i slično) o događajima iz historijskog razdoblja koje proučava. • Razlikuje kompleksnije pojmove iz historijskog razdoblja koje obrađuje i definira značenje pojmova u kontekstu vremena i prostora.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.2.
Ključni sadržaji	

- Velika istočna kriza(1875-1878), Berlinski kongres i okupacija Bosne i Hercegovine; Ustanak pravoslavnog stanovništva u Bosni i Hercegovini, istočno pitanje, uplitanje velikih sila, Sanstefanski mir i Berlinski kongres, okupacija Bosne i Hercegovine.
- Naučni i tehnološki razvoj do 1914. godine: razvoj prirodnih, tehničkih, medicinskih, društvenih nauka u 19. stoljeću, najvažnija dostignuća, razvoj obrazovnih, naučnih i kulturnih institucija.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Preporučuje se aktivnije uključivanje učenika u realizaciju nastavnog procesa naročito kroz promovisanje samostalnog individualnog ili timskog rada na istraživanju određene teme. Podsticati učenike na samostalno istraživanje određenih tema i kreiranje prezentacija ili kratkih video uradaka sa rezultatima provedenih istraživanja. Izrađene materijale prezentovati u razredu te ih koristiti kao stimulus za diskusije u koje će biti uključeni svi učenici. Tokom diskusija profesor/ica treba da ima ulogu moderatora ali i da podstiče jasno i argumentovano iznošenje stavova kao i praksu slušanja i uvažavanja drugačijih mišljenja. U skladu sa mogućnostima preporučuje se realizacija dijela nastavnog procesa van škole kroz stručne posjete lokalnim institucijama kulture, historijskim lokalitetima ili drugim mjestima od interesa za nastavni proces.

A.III.3. Pronalazi historijske izvore i ukazuje na različite historijske interpretacije o istom događaju.

- Identificira odgovarajuće historijske izvore za događaj, pojavu ili proces koji obrađuje.
- Zaključuje o predmetu istraživanja na osnovu provedene analize historijskih izvora.
- Prosuđuje relevantnost pisanih historijskih izvora na osnovu stavova autora.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-1.0.3.

Ključni sadržaji

- Metodologija izrade seminarskih i naučnih radova: istraživanje, korištenje historijskih izvora i literature, sastavni dijelovi rada, pravila citiranja tuđih znanja, pravila dizajniranja i inkorporiranja ilustracija, popis izvora, literature...
- Pad Bosne pod osmansku vlast: Pad Bosne pod osmansku vlast u historijskim izvorima.
- Južnoslavenske zemlje u XVIII i XIX stoljeću; Ideologija nacionalizma u teoriji i praksi: koncept nacije i nacionalizma, nacionalni pokreti i nacionalne države.
- Nacionalna politika Austro-Ugarske monarhije u Bosni i Hercegovini: nacionalna politika u Bosni i Hercegovini, koncept bošnjaštva, jezičko pitanje, organiziranje političkog života.

Preporuke za ostvarenje ishoda

U procesu izvođenja nastave neophodno je koristiti historijske izvore različite provenijencije, a radi poređenja, analize, razvoja kritičkog mišljenja i izvođenja zaključaka. Pri tome treba voditi računa o odabiru, analizi, evaluaciji i interpretaciji prikupljenih informacija te o donošenju zaključaka temeljenih na argumentima i dokazima. Važno je naglasiti da rad s historijskim izvorima nije samo pitanje bukvalnog razumijevanja riječi ili slika koje izvor sadrži. Suština procjene izvora je analiza namjera onoga ko je autor tih riječi ili slika. Prema tome, pitanja o izvorima uvijek bi trebalo postavljati u jasnom kontekstu: Kakva je „šira slika“ u koju se dati izvor uklapa? Kako se izvor uklapa s drugim, multiperspektivnim izvorima o istom pitanju? O kakvoj se vrsti izvora radi? Odakle/od koga potiče? Kakvu motivaciju ili stav sadrži? Kakvoj je publici namijenjen? Podsticati učenike na samostalno istraživanje i pronalaženje odgovarajućih izvora te njihovu upotrebu u izradi eseja ili seminarskih radova uz prezentiranje tokom realizacije nastave.

Oblast: B/ Historijsko vrijeme i hronologija

Ishod učenja	Razrada ishoda
--------------	----------------

B.III.1. Različito prikazuje historijsko vrijeme, hronologiju i događaje.	• Samostalno izrađuje vremensku lentu za određeno historijsko razdoblje i u nju unosi zadate podatke. • Samostalno izrađuje sinhronizovanu tabelu za određeno historijsko razdoblje i događaje. • Koristi različite načine predstavljanja historijskih događaja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.1.
Ključni sadržaji	
• Južnoslavenske zemlje od XVI do kraja XVIII stoljeća; Hrvatske zemlje, Dubrovačka republika, Dalmacija, Srbija i Crna Gora. • Revolucije u Evropi 1848/1849. godine i rezultati evropskih revolucija • Međunarodni odnosi Bosne u srednjem vijeku: dvorska kancelarija, povelje i njihov sadržaj: protokol (uvod), tekst ili kontekst i eshatokol (zaključak), trgovina, brakovi, savezništva... • Moj grad/lokalna zajednica kroz historiju: prvi pomen u historijskim izvorima, način na koji je grad formiran, pregled razvoja - osnovne karakteristike.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Efikasno učenje podstiče se radom sa vizuelnim prikazima toka historijskih događaja. Kombiniranjem hronologije događaja iz nacionalne i opće historije kreiraju se sinhronističke tablice koje nude mogućnost za poređenje, analizu i uočavanje uzročno-posljedičnih veza i sl. Preporučuje se rad sa historijskim kartama i vizuelnim nastavnim sredstvima koja prikazuju kategoriju historijskog prostora. Učenje se realizira opisivanjem događaja na više nivoa: debatama i raspravama, kreativnim zadacima i korištenjem kategorija vremena i prostora, metoda demonstracije i razgovora i potenciranje grupnog i individualnog rada na projektnim i istraživačkim zadacima. Preporučuje se intenzivnije korištenje savremenih digitalnih platformi i aplikacija u realizaciji nastavnog procesa kako od strane profesora tako i samih učenika. Korištenjem besplatnih aplikacija za izradu hronološke vremenske linije (Timeline) na jednostavan i zanimljiv način moguće je prikazivati slijed pojedinih događaja unutar određene epohe. Izradom digitalnih panoa mogu se predstaviti podaci iz historije lokalne zajednice, a izradom digitalnih kataloga predstaviti primjeri lokalne kulturne baštine.	
B.III.2. Analizira historijska razdoblja, povezanost događaja u njima, glavne pravce, procese i probleme iz prošlosti, smještajući ljude i događaje u vremenski i prostorni okvir.	• Kritički se osvrće na obilježja određenih historijskih razdoblja, analizirajući društvene, privredne, političke, religijske i kulturne prilike. • Uočava historijske procese i međusobnu povezanost historijskih događaja. • Analizira historijske događaje i ličnosti i poredi ih sa važnim postignućima iz različitih vremenskih perioda.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.2.
Ključni sadržaji	
• Kulturni i umjetnički pravci u novom vijeku od XV do kraja XIX stoljeća • Izvanevropski svijet u XIX stoljeću: Azija, Afrika, sjeverna i Južna Amerika • Bosna u osmanskom periodu: od sandžaka (u Rumelijskom i Budimskom ejaletu) do Bosanskog ejaleta, smanjivanje njegove teritorije od Karlovačkog mira do kraja 18. stoljeća, promjena granica u 19. stoljeću (odvajanje Novopazarskog sandžaka od Bosne i Hercegovine). • Kulturni i umjetnički pravci u novom vijeku: kulturni i umjetnički pravci u novom vijeku od 15. do kraja 19. stoljeća. • Manjinski narodi i njihov položaj u Bosni i Hercegovini: Romi, Crnogorci, Česi, Jevreji, Slovaci... porijeklo, dolazak, najznačajniji predstavnici, tradicija, kultura...	
Preporuke za ostvarenje ishoda	

U cilju efikasnog učenja posebno se ističe rad sa različitim prikazima koja vizualiziraju slijed historijskih događaja u vremenu. Kombiniranjem predstavljanja hronologije događaja iz nacionalne i opće historije kreiraju se sinhronističke tablice koje nude više mogućnosti za upoređivanje, analizu, sagledavanje uzročnopsljudičnih veza i sl. Preporučuje se rad sa historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategoriju historijskog prostora. Učenje se realizira kroz opisivanje događaja na više nivoa, debate, rasprave i kreativne zadatke. Kreiranje sinhronističke tablice i karte sa pravcima kretanja pojedinih naroda, njihov uspon osvajanje i slabljenje u određenom vremenskom periodu. Napraviti sinhronističku tablicu vremena sa najznačajnijim događajima i uporediti je sa događajima iz evropskih i balkanskih zemalja. Podsticati samostalan rad učenika bilo u individualnom ili grupnom obliku uz obaveznu izradu kompleksnijih oblika prezentovanja rezultata u formi prezentacija, kratkih video uradaka ili nekom drugom obliku.

B.III.3. Objašnjava promjene stajališta u zavisnosti od vremena i prostora.

- Objašnjava historijske događaje iz vremena u kojem su nastali i upoređuje ih sa sadašnjosti.
- Uočava ključne promjene i prekretnice u svjetskoj historiji i njihove posljedice.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-2.0.3.

Ključni sadržaji

- Industrijski razvoj Evrope i svijeta do 1914. godine: Prva i druga industrijska revolucija i njihov utjecaj na Evropu i svijet; podizanje pogona, izgradnja željeznica, urbanizacija i efekti promjena na stanovništvo.
- Od apsolutizma do ustavnosti i parlamentarizma: transformacija monarhije u Engleskoj, Francuskoj i ostalim evropskim državama (uticaji učenja Džona Loka, prosvjetitelja).

Preporuke za ostvarenje ishoda

Za realizaciju ovog ishoda neophodno je da nastavnici na što jednostavnijim primjerima objasne kako se mijenja stajalište u zavisnosti od vremena i prostora. Preporučuje se primjena multiperspektivnosti čiji je cilj da učenici nakon što događaje sagledaju iz različitih perspektiva ili stajališta, naprave izbor (ponekad nakon žestokih diskusija) koji je racionalan i dobro obrazložen, a ne zasnovan na predrasudama i emocijama. Izbor treba da se zasniva na kriterijima izgrađenim na etičkim elementima. Doći do racionalnog nivoa tumačenja, zasnovanog na analizi podataka, izuzetno je korisno za učenje, a najprimjerjenije je za učenje o kontroverznim i osjetljivim pitanjima. Pri tome je učenike potrebno podučiti određenim vještinama u sagledavanju historijskih kontroverzi: razvrstati argumente različitih tumača, prepoznati rupe u iznesenim argumentima, procijeniti moguću pristrasnost interpretatora i slično.

Oblast: C/ Kontinuitet i promjena

Ishod učenja	Razrada ishoda
C.III.1. Tumači vremensku povezanost događaja i utjecaj na društvene, ekonomske, političke i kulturne odnose kroz različita historijska razdoblja.	• Proučava obilježja društva kroz različita historijska razdoblja i međusobno ih upoređuje. • Objašnjava razvoj društva, tehnoloških inovacija, širenje ideja i njihov utjecaj na promjene u društvu kroz različita historijska razdoblja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.1.

Ključni sadržaji

- Pojava i razvoj kapitalizma u Evropi: epohe u razvoju kapitalizma u sklopu feudalnog društva (prvobitna akumulacija i liberalni kapitalizam) i u državama u kojima je uspostavljen kapitalizam-monopolizam.
- Nacionalno buđenje u susjednim zemljama – ideje i ideologije; Ilirski pokret – glavne odrednice, srpski ustanci odnos prema Bošnjacima, izgradnja autonomije i međunarodno priznanje, definisanje političkih programa i Načertanije, izgradnja crnogorske autonomije i međunarodno priznanje.
- Nacionalni pokreti nastanak nacionalnih država u Evropi: ujedinjenje Njemačke, ujedinjenje Italije, promjene u Habsburškoj monarhiji, Austro-Ugarska nagodba
- Nacionalni pokreti u Habsburškoj monarhiji
- Kulturna politika Austro-Ugarske monarhije u Bosni i Hercegovini: osnivanje naučnih i kulturnih ustanova, provođenje arheoloških, etnoloških, historijskih istraživanja, organizacija obrazovnog sistema, djelatnost kulturno-prosvjetnih društava, historija novinarstva u Bosni i Hercegovini, štamparije i listovi u Bosni i Hercegovini, položaj i uloga štampe u društvu, cenzura.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Oblast kontinuiteta i promjene ostvarivati aktivnim učenjem primjenom metode demonstracije, rada sa slikovnim i pisanim izvorima uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Historijske izvore analizirati analitičkim predlošcima i tablicama sa pitanjima. Za uspješno poučavanje koristiti primjere iz svakodnevnog života, iz prošlih doba i porediti ih sa primjerima iz doba koja su u obradi. Učenici individualnim i grupnim radom na konkretnim zadacima ostvaruju učenje otkrivanjem. Kategorije vremena i prostora vizuelno predočavaju lenta vremena i historijska karta čije je korištenje ključno za razumijevanje ovih kategorija. Učenje se može realizirati kreativnim i problemskim zadacima, učenjem vođeno pitanjima, kooperativnim i interaktivnim učenjem. Podsticati različite načine predočavanja i primjene usvojenih saznanja, vještina i multiperspektivnog pristupa pri obradi tema. Preporučljiva je metoda razgovora uz argumentiranje stavova koja doprinos razvoju učenikovog kritičkog mišljenja i komunikacijskih vještina.

C.III.2. Objašnjava trajanje i uticaj ideja na događaje i stvaranje novih historijskih obrazaca.

- Potkrepljuje argumentima historijske promjene i uticaj pojedinaca na sveukupan razvoj društva.
- Uočava vrijednost ideja kroz historijska razdoblja.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-3.0.2.

Ključni sadržaji

- Uvod u baštinu: razlike između naslijeđa i baštine, pojam i podjela kulturne baštine, materijalna i nematerijalna kulturna baština.
- Humanizam i renesansa; gradska privreda – osnove nove kulture, novi pogled na svijet, preporod u umjetnosti, najistaknutiji predstavnici, bitne odlike građanske filozofije i nauke, književnosti i umjetnosti, svjetovni karakter nove kulture.
- Unutrašnji i politički odnosi u Bosni u doba kraljevstva: društvo srednjovjekovne Bosne, razvoj bosanskog plemstva, postanak Hercegovine.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Nastavu je potrebno realizirati kroz intenzivnu upotrebu foto i video materijala, historijskih karti i različitih tabelarnih izvora u nastavnom procesu. Interaktivnim pristupom u nastavi zajedno s učenicima raditi na uočavanju zadržanih formi i sadržaja u različitim historijskim razdobljima, kao i na identifikaciji promjena koje su se desile tokom određenog vremenskog perioda. Promovisati individualni ali i grupni rad učenika na pronalaženju odgovarajućih izvora kojim se na adekvatan način mogu ilustrovati i prezentovati uočene pojave kontinuiteta i promjena. Prilikom ostvarenja ovog ishoda kao primjer trajanja i preplitanja određenih ideja koji su doveli do novih historijskih obrazaca možemo navesti kulturne uticaje. Učenici individualnim i grupnim radom na konkretnim zadacima ostvaruju učenje otkrivanjem. Kategorije vremena i prostora vizuelno predočavaju lenta vremena i historijska karta čije je korištenje ključno za razumijevanje ovih kategorija. Učenje se može realizirati kreativnim i problemskim zadacima, učenjem vođeno pitanjima, kooperativnim i interaktivnim učenjem. Podsticati različite načine predočavanja i primjene usvojenih saznanja, vještina i multiperspektivnog pristupa pri obradi tema. Preporučuje se metoda razgovora uz argumentiranje stavova koja doprinos razvoju učenikovog kritičkog mišljenja i komunikacijskih vještina.

C.III.3. Analizira na koji način dolazi do promjena u društvu, politici, ekonomiji, kulturi i svakodnevnom životu u različitim historijskim razdobljima.	• Analizira ekonomski, kulturni, religijski, politički i svakodnevni život društva. Kreira prikaz o prekretnicama svjetske historije. • Analizira i proučava događaje i ideje o promjenama u društvu u kontekstu vremena i njihov utjecaj na dalji razvoj društva.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.3.
Ključni sadržaji	
• Francuska građanska revolucija 1789. godine: Francuska pred revoluciju, struktura stanovništva, idejna priprema revolucije, Deklaracija o pravima čovjeka i građanina, donošenje i karakteristika Ustava 1791.godine, pad monarhije i proglašenje republike, jakobinska diktatura, direktorij, značaj i posljedice revolucije. • Francuska u doba Napoleona Bonaparte • Građanski stalež - nosilac promjena u novom vijeku: uloga građanskog staleža u stvaranju novog privrednoekonomskog sistema, prava čovjeka, položaj žene u novom vijeku. • Svakodnevni život u Bosanskom ejaletu: promjene u gradovima, organizaciji grada, privrede (esnafi i njihova organizacija), odnos selo-grad, osmanska tipologija gradova. • Privredna politika Austro-Ugarske monarhije u Bosni i Hercegovini: početak industrijalizacije, izgradnja saobraćajnica, urbanizacija i promjena svakodnevnice.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Učenike treba podučiti razumijevanju procesa koji su oblikovali čovječanstvo od najranijih vremena do danas objašnjavanjem razvoja ljudskih društava, prošlih sadašnjih ljudskih iskustava te društvenih fenomena u njihovoj historijskoj perspektivi. Radi se o sposobnosti opisivanja prošlosti njezinim terminima kroz oči i iskustva onih koji su bili tamo. Proučavajući literaturu, dnevnike, pisma, debate nekadašnjih ljudi, učenici trebaju naučiti kako izbjegavati „sadašnje stavove“, da ne bi sudili o ljudima u prošlosti prema normativima i vrijednostima današnjice, već da bi uzeli u obzir historijski kontekst u kojem su se događaji razvijali a ljudi djelovali. Razvijajući historijsku perspektivu, učenici će identificirati vrijednosti, vjerovanja i prakse pojedinaca i zajednica u različitim razdobljima i razlikovati ih od onih u današnjici. Učeći o vlastitoj naciji, državi, društvu, kulturnoj i historijskoj baštini, kao i o drugim nacijama, kulturama i društvima u prošlosti i sadašnjosti, učenici stječu znanja i razvijaju vještine koje omogućuju razumijevanje vlastitog identiteta i tuđih identiteta. Pri tome je neophodno praviti paralelu između svega toga što omogućuje da se historijski događaji, pojave i procesi te djela ljudskog stvaralaštva bolje razumiju i objasne stavljajući ih u kontekst u kojem se mogu ocijeniti i interpretirati. Tako se uočavaju njihove sličnosti, zajednička obilježja ili međusobne različitosti i utjecaji kroz vrijeme i različita historijska razdoblja.	

Oblast: D/ Uzročno-posljedični odnosi	
Ishod učenja	Razrada ishoda
D.III.1. Objašnjava uzročno-posljedičnu povezanost historijskih događaja i procjenjuje njihovo trajanje.	• Razlikuje, objašnjava i procjenjuje složenost uzroka i posljedica prošlih događaja, pojava i procesa i reda ih po važnosti navodeći argumente za svoj odabir. • Analizira i procjenjuje različite uzroke i posljedice iz prošlih događaja, pojava i procesa i izdvaja upotrijebljene argumente.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.1.
Ključni sadržaji	

- Pokret za autonomiju Bosne i Hercegovine i tanzimatske reforme: Uzrok, tok i posljedice Pokreta za autonomiju; intervencija Omer – paše Latasa.
- Humanizam i renesansa: uzroci pojave humanizma i renesanse, osnovne karakteristike i utjecaj na Evropu.
- Uspostava kolonijalnog sistema evropskih sila u svijetu: Špansko-portugalska kolonijalna podjela, uključivanje Nizozemske, Engleske i Francuske u kolonijalna osvajanja i novi poredak u svijetu, ropstvo, organizacija privrede u kolonijama.
- Migracije stanovništva na tlu Bosanskog ejaleta: uzroci migracija (ratovi, novi političko-ekonomski sistem, zarazne bolesti) i doseljavanje novih naroda (Roma, Jevreja...), kulturno-civilizacijska prožimanja i zadržavanje srednjovjekovnih tradicija.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Teme iz oblasti uzročno-posljedičnih veza su ostvarive primjenom oblika aktivnog učenja u grupnom i individualnom radu s korištenjem pisanih, slikovnih i audio-vizuelnih izvora i objašnjavanjem nepoznatih pojmova. Učenje otkrivanjem i vlastitim doživljajem pri posjeti kulturno-historijskim spomencima omogućava širenje perspektiva. Vizuelna nastavna sredstva predložavaju kategorije vremena i prostora i pogoduju strukturiranju znanja i sređivanju činjenica u cilju uočavanja uzročno-posljedičnih veza. Učenje se realizira kreativnim i problemskim zadacima za samostalno istraživanje i predložavanje ostvarenih saznanja u kraćim tekstovima, prezentacijama, vizuelnim predstavama, debatama i diskusijama koji razvijaju kritičko mišljenje i komunikacijske sposobnosti. Poželjno je korištenje primjera iz svakodnevnog života i usvojenih znanja kao osnove za poređenje s primjerima iz obrađenog perioda. Ovaj ishod moguće je ostvariti tako da se učenicima objašnjavaju faktori koji su doveli do pojedinih događaja, pojava i procesa, kao i rezultati tih zbivanja. Učenicima treba objasniti zašto su se događaji dogodili tako kako jesu, kako jedna pojavnost vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Kada analiziramo uzročno- posljedične veze treba voditi računa o višestrukoj uzročnosti koja uključuje (a) važnost pojedinca u historiji; (b) utjecaj različitih ideja, ljudskih interesa i vjerovanja i (c) utjecaj slučaja nepredviđenoga ili iracionalnoga. Jako je važno naučiti učenike da razlikuju uzroke, povod i posljedice; shvate da se pisanje o prošlosti temelji na pretpostavci da su neki uzroci i posljedice važniji od drugih (interpretacija) te razumiju zašto ljudi o tome imaju različite ideje i gledišta.

D.III.2. Određuje povezanost historijskih događaja i ličnosti i procjenjuje trajanje njihovih posljedica.

- Procjenjuje utjecaj uzroka i posljedica prošlih događaja, pojava, procesa i ličnosti u historiji.
- Povezuje historijske događaje i utjecaj ličnosti i različite interpretacije o njima.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-4.0.2.

Ključni sadržaji

- Hercegovina pod upravom Ali – paše Rizvanbegovića
- Industrijski razvoj Evrope i svijeta do 1914. godine: Prva i druga industrijska revolucija i njihov utjecaj na Evropu i svijet, podizanje pogona, izgradnja željeznica, urbanizacija i efekti promjena na stanovništvo.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Preporučuje se primjena aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada, zatim metoda demonstracije, rada sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Posebno je važno naglasiti rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predložavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju strukturiranju i sređivanju činjenica koje se predložavaju upravo za uočavanje uzročno-posljedičnih veza. Nastavnik treba objašnjavati faktore koji su pridonijeli pojedinim historijskim događajima, pojavama i procesima, kao i rezultate tih zbivanja. Dakle, važno je da učenici znaju zašto su se događaji zbili tako kako jesu, kako jedna pojavnost vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Razumijevanjem interpretativne prirode prikaza uzročno-posljedičnih veza i odnosa koji se prezentiraju u narativima o prošlosti razvija se kritičko mišljenje. U tom kontekstu, preporučuje se: analiza historijskih izvora; pisanje eseja; prikupljanje podataka i slikovnog materijala - izrada plakata, biografija, prezentacija; analiza dokumentarnih i igranih filmova vezanih za temu koja se obrađuje.

D.III.3. Istražuje historijske periode i njihovu uzročno-posljedičnu povezanost.	• Istražuje uzročno-posljedične efekte historijskih događaja i ličnosti na promjenu različitih društvenih odnosa. • Procjenjuje argumente i njima potkrepljuje vlastiti stav o uzročno-posljedičnim odnosima. • Analizira i kritički objašnjava uzroke i posljedice u interpretacijama pojava i procesa te uloga znamenitih ličnosti.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.3.
Ključni sadržaji	
• Evropska geografska otkrića u novom vijeku: opadanje i nestanak starih civilizacija u novom svijetu, demografske promjene, premještanje trgovačkih puteva sa Mediterana na Atlantski okean, razmjena poljoprivrednih kultura. • Administrativno-upravni položaj Bosne i Hercegovine u periodu Austro-Ugarske (1878-1918): položaj Bosne i Hercegovine unutar Austro-ugarske monarhije, koncept corpus separatuma, organizacija vlasti u novoj provinciji (upravna, sudska, administrativna), donošenje Ustava, djelatnost Sabora.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda, učenicima treba omogućiti da identificiraju uzroke, povod i posljedice pojedinih historijskih događaja, pojava i procesa. U tom kontekstu, preporučuje se analiza historijskih izvora, pisanje eseja, rad na historijskoj karti, analiza igranih filmova s historijskom tematikom, pisanje broskog dnevnika, putopisa, izrada lente vremena i slično. Naročito je važno omogućiti učenicima da identificiraju uzroke, povod i posljedice pojedinih historijskih događaja, pojava i procesa. U tom kontekstu, preporučuje se analiza historijskih izvora; pisanje eseja; razgovor o važnosti naučnih i tehnoloških otkrića za razvoj društva, odnosno o tome kako su se nova dostignuća odrazila na život savremenog čovjeka te koja otkrića iz obrađenog perioda baštini i danas. Korištenje primjera iz svakodnevnog života i života porodice kao osnove za kompariranje sa primjerima iz prošlosti je itekako poželjno. Posebno je naglašen rad sa sinhroniziranim tablicama i historijskim kartama, grafikonima, mapama, kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju strukturiranju znanja i sređivanju činjenica u cilju uočavanje uzročno-posljedičnih veza. Učenje se realizira kroz kreativne i problemske zadatke za samostalno istraživanje i kreativno predočavanje ostvarenih saznanja u obliku kraćih tekstova, prezentacija, vizualnih predstava, ali i kroz debate i diskusije čime se grade vještine kritičkog mišljenja i komunikacijske sposobnosti.	

IV razred gimnazije
opća gimnazija, filološka gimnazija, 2 časa sedmično /60 časova godišnje,
obavezno izorno područje (OIP u općoj gimnaziji),
2 časa sedmično/ 60 časova godišnje

Oblast: A/ Historijski izvori i proučavanje historije	
Ishod učenja	Razrada ishoda
A.IV.1. Istražuje prošlost na osnovu primarnih i sekundarnih izvora i kritički se odnosi prema odabranim izvorima.	• Prikuplja i kategorizira historijske izvore i koristi dobijene podatke za interpretaciju teme iz određenog historijskog razdoblja. • Argumentuje zaključke, stavove i mišljenja o događajima, pojavama i procesima o temama iz određenog historijskog razdoblja. • Valorizuje vlastita istraživanja historijske teme na osnovu kriterija za procjenu.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.1.
Ključni sadržaji	
• Od kolonijalizma do imperijalizma: uzroci i tok Prvog svjetskog rata: ključni procesi u svijetu krajem 19. i početkom 20. stoljeća povezani s nacionalizmom, imperijalizmom i kolonijalizmom, najvažnije svjetske krize i sukobi uoči Prvog svjetskog rata s fokusom na jugoistočnu Evropu, tok i posljedice Prvog svjetskog rata naročito na postaustrougarskom prostoru, Vilsonovih 14. tačaka. • Pad Berlinskog zida i širenje demokratije u Evropi: slom socijalizma, revolucionarni talas (Istočna Njemačka, Poljska, Mađarska, Čehoslovačka...), kraj hladnog rata, nova politička karta Evrope, uvođenje demokratije, migracije. • Drugi svjetski rat - karakter, osobenosti, posljedice: totalni rat, svakodnevni život u okupiranoj Evropi (dnevnik Ane Frank...), načela Atlantske povelje, Deklaracija ujedinjenih naroda.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Realizacija nastave u okviru ovog ishoda podrazumijeva korištenje historijskih izvora s ciljem jasnijeg objašnjavanja historijskih događaja, pojava i procesa. Korištenjem historijskih izvora omogućava se intenzivnije uključivanje učenika u realizaciju nastavnog procesa, ali i jasnije približavanje nastavnih tema obuhvaćenih ključnim sadržajima. Preporučuje se korištenje historijskih izvora različite provenijencije i formata, uključujući tekstualne (npr. Balfurova deklaracija, Vilsonovih tačaka, Odluke savezničkih konferencija, Dnevnik Ane Frank, pisana korespondencija, historijska štampa itd.), multimedijalne (dokumentarni i igrani filmovi, autentični snimci događaja, govori znamenitih ličnosti, televizijski i radio materijal, digitalne i 3D rekonstrukcije itd) i slikovne izvore (fotografije, mape, karte, razglednice, ilustracije makete). Također, korisno je upotrebljavati različite izvore o istom događaju kako bi se učenicima stvorila mogućnost upoređivanja i izvođenja odgovarajućih zaključaka. Naprimjer, moguće je porediti pojedine scene iz igranih filmova, utemeljenih na historijskim događajima, sa izvornim (tekstualnim, video ili foto) materijalom.	
A.IV.2. Kreira složenije oblike prezentiranja rezultata istraživanja utemeljene na historijskim izvorima i koristi odgovarajući naučni aparat.	• Postavlja hipotezu za istraživanje teme iz odgovarajućeg historijskog razdoblja. • Objedinjuje dokaze iz više historijskih izvora u esejima i tekstovima uz korištenje stručne terminologije. • Argumentirano iznosi mišljenja i diskutuje o određenoj temi.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.2.
Ključni sadržaji	

• Međunarodne krize, suprotnosti i sukobi – put u drugi svjetski rat: svjetska ekonomska kriza, građanski rat u Španiji, italijanska okupacija Albanije i Etiopije, prva njemačka osvajanja, politika popuštanja, Minhenski sporazum. • Bosna i Hercegovina u socijalističkoj Jugoslaviji: ljudski gubici i ratna razaranja, privremena i ustavotvorna skupština, sukob Tito-Staljin, Cazinska buna, borba za nacionalnu afirmaciju, napuštanje centralističkog državnog uređenja. • Genocid nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. godine: zločini u istočnoj Bosni 1992. godine, progoni i raseljavanje stanovništva, zaštićena zona UN-a, svakodnevni život stanovništva i ugrožavanje humanitarnog prava, genocid i presude za genocid. • Opsada gradova, svakodnevni život i ugrožavanje humanitarnog prava (1992-1995): sistematsko uništavanje naselja, kulturne baštine i sakralnih objekata (urbicid i kulturocid), svakodnevni život stanovništva i ugrožavanje humanitarnog prava. • Kulturna baština Bosne i Hercegovine: kulturna baština Bosne i Hercegovine kroz prizmu UNESCO Listi svjetske kulturne baštine. • Moj grad/lokalna zajednica u 20. stoljeću: savremeni historijski razvoj grada odnosno lokalne zajednice u kojoj živim (privreda, kultura, sport, umjetnost, turizam...)	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Preporučuje se aktivnije uključivanje učenika u realizaciju nastavnog procesa naročito kroz promovisanje samostalnog individualnog ili timskog rada na istraživanju određene teme. Podsticati učenike na samostalno istraživanje određenih tema i kreiranje prezentacija ili kratkih video uradaka sa rezultatima provedenih istraživanja. Izrađene materijale prezentovati u razredu te ih koristiti kao stimulus za diskusije u koje će biti uključeni svi učenici. Tokom diskusija profesor/ica treba da ima ulogu moderatora ali i da podstiče jasno i argumentovano iznošenje stavova kao i praksu slušanja i uvažavanja drugačijih mišljenja. U skladu sa mogućnostima preporučuje se realizacija dijela nastavnog procesa van škole kroz stručne posjete lokalnim institucijama kulture, historijskim lokalitetima ili drugim mjestima od interesa za nastavni proces.	
A.IV.3. Upoređuje historijske izvore i različite interpretacije istog događaja i prepoznaje kontekst u kojem nastaju.	• Uočava kontekst nastanka ideja, pojava i procesa u određenom historijskom razdoblju. • Klasificira podatke po značaju u historijskim izvorima. • Upoređuje interpretacije događaja iz ugla svjedoka, historičara, medija i društvenih grupa i uočava kontekst pojave tih interpretacija.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-1.0.3.
Ključni sadržaji	
• Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu: Sarajevski proces pripadnicima „Mlade Bosne“, Proglas reisa Džemaludina Čauševića, akt o raspuštanju Bosanskog sabora, Niška deklaracija, Memorandum Jugoslavenskog odbora, Krfska deklaracija, Majska deklaracija. • Razvoj i afirmacija NOP-a u drugom svjetskom ratu: Politika KPJ i njeno pripremanje ustanka, Nastanak Bihaćke republike, Istočna Bosna, Hercegovina, stvaranje NOVJ, AVNOJ, ZAVNOBiH i izgradnja državnosti. • Političke i teritorijalne promjene Bosne i Hercegovine u okviru Kraljevine SHS/Jugoslavije: položaj Bosne i Hercegovine u novim okolnostima, vidovdanski ustav, demokratija, federalizam, unitarizam, centralizam, diktatura, podjela na banovine i borba za autonomiju, hrvatsko pitanje i sporazum Cvetković-Maček. • Migracije u 20. stoljeću: politički razlozi, privredni razlozi, zbog rasne, etničke, vjerske ili slične diskriminacije, migracije iz Njemačke (Jevreji i antinacisti), iz Jugoslavije u Tursku i zapadnu Evropu, migracije zbog promjene granica (Palestina, Indija), zbog rata i sl.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	

Kontekstualizacija događaja, pojava i procesa jedan je od temeljnih zadataka u radu historičara pri čemu često dolazi do različitih interpretacija istih događaja, pojava i procesa čak i kada su te interpretacije utemeljene na istim izvorima. Također, način na koji savremenici interpretiraju određene pojave često se značajno razlikuje od kasnijih interpretacija i njihovih reinterpetacija. Historija Bosne i Hercegovine tokom prvih decenija 20. stoljeća može savršeno poslužiti u procesu pojašnjavanja značaja interpretacija u historijskoj nauci učenicima gimnazije. Ukazivanje na promjene u interpretacijama uloge Mladobosanaca u različitim razdobljima 20. i 21. stoljeća (od terorista do heroja i nazad) ili na dalekosežnost posljedica sporazuma Cvetković-Maček na kasnija dešavanja u Bosni i Hercegovini i regionu (npr. tokom procesa disolucije socijalističke Jugoslavije) savršena su ilustracija potencijala ovog historijskog perioda. Analizom programa različitih političkih partija koje su djelovale u Bosni i Hercegovini tokom perioda između dva rata, naročito upoređivanjem njihovih vizija budućeg razvoja i položaja Bosne i Hercegovine u sklopu južnoslavenske zajednice doprinijet će ostvarivanju predviđenih ključnih ishoda.

Oblast: B/ Historijsko vrijeme i hronologija

Ishod učenja	Razrada ishoda
B.IV.1. Koristi različite načine prikazivanja historijskog vremena i događaja.	• Kreira vremensku lentu i u nju unosi zadane podatke (godine, periode, pojmove, procese...) • Samostalno izrađuje sinhronizovanu tabelu za određeno historijsko razdoblje i događaje. • Osmišljava načine predstavljanja historijskih događaja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.1.
Ključni sadržaji	
• Kulturna baština u funkciji razvoja kulturnog turizma: pojam kulturnog turizma, uloga kulturne baštine u kulturnom turizmu, kulturna baština kao faktor razvoja, upravljanje kulturnom baštinom. • Lokalna historija - ljudi i vrijeme: demografska historija lokalne zajednice, kulturna društva i znamenite ličnosti iz prošlosti.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Preporučuje se intenzivnije korištenje savremenih digitalnih platformi i aplikacija u realizaciji nastavnog procesa kako od strane profesora tako i samih učenika. Korištenjem besplatnih aplikacija za izradu hronološke vremenske linije (Timeline) na jednostavan i zanimljiv način moguće je prikazivati slijed pojedinih događaja unutar određene epohe (npr. nastavna jedinica Socijalistički blok do pada Berlinskog zida ili BiH od kraja II svjetskog rata do raspada SFRJ). Izradom digitalnih panoa mogu se predstaviti podaci iz historije lokalne zajednice, a izradom digitalnih kataloga predstaviti primjeri lokalne kulturne baštine. Navedene nastavne sadržaje moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima, te jednostavnim i didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Preporučuje se rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora. Nastavnik je u mogućnosti da za potrebe ostvarivanja ovog ishoda, koristi historijske karte kako bi objasnio geografski prostor u kojem se historijski događaj zbio, relativnu i apsolutnu lokaciju, udaljenosti i smjerove, kao i ljudsko oblikovanje mjesta življenja te kritične odnose u prostornoj raspodjeli tih svojstava i historijskog događaja koji se tamo zbivao. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i podučavanja koje će omogućiti učenicima da analiziraju različite historijske periode kao i međusobno povezane događaje, da shvate povezanost historijskog razvoja i prostora, koriste se historijskim i geografskim kartama, razumiju historijske procese i pojave u kontekstu vremena i prostora njihova događanja, upoređuju obilježja različitih historijskih perioda te njihov utjecaj na sadašnjost i budućnost. U cilju efikasnog učenja preporučuje se i korištenje hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti događaje, ličnosti i procese u kontekstu tema koje se obrađuju, smjestiti ih u vrijeme i prostor kada su se desili, praviti paralelu i naći poveznicu između njih, diskutirati, analizirati promjene do kojih je došlo i sl.	

B.IV.2. Analizira historijska razdoblja, povezanost događaja u njima, glavne pravce, procese i probleme iz prošlosti, smještajući ljude i događaje u vremenski i prostorni okvir	• Kritički se osvrće na obilježja određenih historijskih razdoblja, analizirajući društvene, privredne, političke, religijske i kulturne prilike. • Utvrđuje povezanost historijskih događaja i procesa u kontekstu historijskog razdoblja. • Analizira i upoređuje historijske događaje i ličnosti u različitim historijskim kontekstima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.2.
Ključni sadržaji	
• Bosanskohercegovački vojnici u Prvom svjetskom ratu: Bosanci i Hercegovci u organizacionom sistemu austrougarske vojske, angažman bosanskohercegovačkih vojnika na istočnom, italijanskom i balkanskom frontu. • Društveni odnosi i položaj nacionalnih manjina u Kraljevini SHS/Jugoslaviji: nacionalni odnosi u Kraljevini, politička prava i izbori, položaj žena u društvu, nacionalne manjine i njihova prava, položaj radničke klase. • Bosna i Hercegovina u ideološkim konceptima četničkog i ustaškog pokreta: ideologija, ciljevi, protagonisti, prostor. • Naučni, tehnološki i kulturni razvoj svijeta u drugoj polovini 20. stoljeća: privredna obnova, Maršalov plan, naučni i tehnološki razvoj, kulturni napredak.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Propitivanjem života i djela istaknutih pojedinaca, te međusobnim sučeljavanjem njihovih ideja i stavova podsticati razvoj kritičkog i kreativnog mišljenja kod učenika. Komparativnom metodom podsticati učenike da uočavaju sličnosti i razlike u položaju pojedinih društvenih skupina (žena, manjina, radnika, opozicionih grupa itd) u različitim vremenskim i društvenim okvirima. Ideološke pokrete u BiH tokom II svjetskog rata moguće je realizovati kroz samostalni grupni rad učenika na način da svaka grupa istraži, analizira, kontekstualizira i predstavi jedan ideološki pokret (ciljeve, nastanak, razvoj, utjecaj, istaknute pojedince itd), te da se kroz zajedničku diskusiju uoče sličnosti i razlike između različitih pokreta. Za realizaciju ovog ishoda neophodno je da nastavnici na što jednostavnijim primjerima objasne kako se mijenja stajalište u zavisnosti od vremena i prostora. Preporučuje se primjena multiperspektivnosti čiji je cilj da učenici nakon što događaje sagledaju iz različitih perspektiva ili stajališta, naprave izbor (ponekad nakon žestokih diskusija) koji je racionalan i dobro obrazložen, a ne zasnovan na predrasudama i emocijama. Izbor treba da se zasniva na kriterijima izgrađenim na etičkim elementima. Doći do racionalnog nivoa tumačenja, zasnovanog na analizi podataka, izuzetno je korisno za učenje, a najprimjerenije je za učenje o kontroverznim i osjetljivim pitanjima. Pri tome je učenike potrebno podučiti određenim vještinama u sagledavanju historijskih kontroverzi: razvrstati argumente različitih tumača, prepoznati rupe u iznesenim argumentima, procijeniti moguću pristrasnost interpretatora i slično. Postoji nekoliko strategija rješavanja osjetljivih pitanja u učionici: strategija udaljavanja: vraćanje u prošlost i istraživanje pozadine problema; strategija nadomještanja: kada se učenici ne slažu u stavovima, može im se ponuditi zadatak da sastave listu „za i protiv“; strategija uživanja: kada neko pitanje nije blisko učenicima i njihovim životima; strategija istraživanja: kada neko pitanje nije jasno definirano, pa je potrebno posegnuti za širim istraživanjem – ličnih dnevnika, memoara...	
B.IV.3. Objašnjava promjene stajališta u zavisnosti od vremena i prostora.	• Analizira određene historijske događaje u kontekstu vremena i prostora. • Kritički se osvrće na promjene, prekretnice i njihove posljedice.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-2.0.3.
Ključni sadržaji	
• Kriza demokratije i pojave totalitarnih režima u Evropi – nacizam i fašizam: uzroci nastanka, obilježja i posljedice širenja, španski građanski rat, neonacistički i neofašistički pokreti u Evropi. • Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i odbrana suvereniteta 1992-1995. godine: Jugoslavenska narodna armija (JNA), Patriotska liga, Teritorijalna odbrana, Armija Republike Bosne i Hercegovine, Hrvatsko vijeće odbrane, stav međunarodne zajednice prema ratu u Bosni i Hercegovini, mirovne snage UNa, različita tumačenja rata kroz zvaničnu politiku i propagandu.	

Preporuke za ostvarenje ishoda
Političke sisteme između dva svjetska rata i Političke ideologije i kolaboracije tokom rata moguće je realizovati kroz samostalni grupni rad učenika na način da svaka grupa istraži, analizira, kontekstualizira i predstavi jedan politički sistem ili ideološki pokret (ciljeve, nastanak, razvoj, utjecaj, istaknute pojedince itd), te da se kroz zajedničku diskusiju uoče sličnosti i razlike između njih. Ulogu vojnih formacija i karakter rata moguće je realizovati kroz organizaciju mini debata kojim će prethoditi istraživanja i priprema argumentacije. Nastavnik pri tome treba da koristi odgovarajuće strategije učenja i podučavanja koje će omogućiti učenicima da analiziraju različite historijske periode kao i međusobno povezane događaje, da shvate povezanost historijskog razvoja i prostora, koriste se historijskim i geografskim kartama, razumiju historijske procese i pojave u kontekstu vremena i prostora njihova događanja, upoređuju obilježja različitih historijskih perioda te njihov utjecaj na sadašnjost i budućnost. U cilju efikasnog učenja preporučuje se rad sa slikovnim i drugim audiovizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova, zatim korištenje hronoloških tabela pomoću kojih će učenici moći pratiti događaje, ličnosti i procese u kontekstu tema koje se obrađuju, smjestiti ih u vrijeme i prostor kada su se desili, praviti paralelu i naći poveznice između njih, diskutirati, analizirati promjene do kojih je došlo i sl.

Oblast: C/ Kontinuitet i promjena	
Ishod učenja	Razrada ishoda
C.IV.1. Objašnjava vremensku povezanost događaja i utjecaj na društvene, ekonomske, političke i kulturne odnose kroz različita historijska razdoblja.	- Analizira obilježja društva kroz različita historijska razdoblja i međusobno ih upoređuje. - Raspravlja o kontinuitetu razvoja društva i utjecajima na promjene u društvu kroz različita historijska razdoblja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.1.
Ključni sadržaji	
- Društvo, privreda i svakodnevica u Prvom svjetskom ratu: mobilizacija ljudstva i materijalno-tehničkih sredstava, angažman žena i djece u privredi, eksproprijacija materijalne imovine za potrebe rata, prirodne sirovine i njihov značaj, razvoj i upotreba bojnih otrova, tenkova, podmornica, aviona itd. - Kvislinški režimi u drugom svjetskom ratu - primjer Nezavisne Države Hrvatske i položaj Bosne i Hercegovine: nastanak NDH, okupacija i uspostava ustaškog režima u Bosni i Hercegovini, denacionalizacija Bošnjaka, nacionalni, rasni, vjerski i ideološki progoni i stradanja (posebno Jevreja, Srba i Roma), velike župe, protuustaške rezolucije. - Evropske integracije nakon 1945. godine: Evropska zajednica za ugljen i čelik, Evropska ekonomska zajednica, Mاستrihtski ugovor i carinska politika, pristupanja i proširenje.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Oblast kontinuiteta i promjene moguće je realizirati kroz intenzivnu upotrebu foto i video materijala, historijskih karti i različitih tabelarnih izvora u nastavnom procesu. Interaktivnim pristupom u nastavi zajedno sa učenicima raditi na uočavanju zadržanih formi i sadržaja u različitim historijskim razdobljima, kao i na identifikaciji promjena koje su se desile tokom određenog vremenskog perioda. Promovisati individualni ali i grupni rad učenika na pronalaženju odgovarajućih izvora kojim se na adekvatan način mogu ilustrirati i prezentovati uočene pojave kontinuiteta i promjena. Nastavnu jedinicu Život iza frontova realizovati uz aktivno učešće učenika u formi grupnog istraživanja čiji rezultati trebaju biti prezentovani u formi digitalne prezentacije ili kraćeg video uratka. Status Bosne i Hercegovine u okviru NDH realizovati uz korištenje odgovarajućih izvora, a poseban akcenat staviti na stradanja civilnog stanovništva. Evropske integracije nakon 1945. godine realizovati uz korištenje hronoloških tabela i interaktivnih mapa uz pomoć kojih je moguće pratiti valove proširenja porodice evropskih zemalja.	

C.IV.2. Objašnjava trajanje i uticaj ideja na događaje i stvaranje novih historijskih obrazaca.	• Procjenjuje razvoj društva i uočava promjene u svakodnevnom životu. • Upoređuje ideje koje su uticale na pojavu promjena u društvu. • Kritički se osvrće na različite ideje kroz historijska razdoblja.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.2.
Ključni sadržaji	
• Politike i politička propaganda u Bosni i Hercegovini i susjednim zemljama tokom Prvog svjetskog rata: ideja Jugoslavenstva, položaj Bosne i Hercegovine u jugoslavenskim konceptima, bošnjačka politička dezorijentacija i gašenje domaćih političkih institucija, velikosrpska politika u Bosni i Hercegovini, položaj Sandžaka i njegovog stanovništva u toku rata, Sjenička konferencija, stvaranje političko-ideoloških razlika. • Nauka, tehnika i kultura između dva svjetska rata: naučni i tehnološki razvoj, kulturni napredak, istaknuti pojedinci. • Drugi svjetski rat – nauka, tehnologija i mediji u službi rata: privreda u ratnim okolnostima, ratne inovacije i tehnička dostignuća u funkciji totalnog rata, projekt Manhattan, zloupotreba nauke i medija u političke i ratne svrhe. • Lokalna historija - život i običaji stanovništva: historija svakodnevnice na lokalnom primjeru.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Oblast kontinuiteta i promjene najvećim dijelom moguće je ostvariti putem aktivnog učenja naročito kroz primjenu metode demonstracije, rada sa slikovnim izvorima te tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Korištenje primjera iz svakodnevnog života, ali i primjerima iz ranijih perioda kao osnove za kompariranje s primjerima iz perioda koji se obrađuje može se koristiti za uspješno poučavanje. Posebno je naglašen individualni, ali i grupni rad na konkretnim zadacima čime se ostvaruje učenje otkrivanjem. Preporučuje se rad sa lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizuelno predočavaju kategorije vremena i prostora. Primjena metode razgovora uz argumentirano potkrepljivanje vlastitih stavova daje doprinos razvoju kritičkog mišljenja, ali i komunikacijskih vještina kod učenika. Ovaj ishod učenja obuhvata razumijevanje obilježja nekog razdoblja te procjenjivanje u kojoj su mjeri određene pojave značile promjenu za tadašnje ljude. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak. Pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje, vezano uz vrijednosti koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati. Tokom podučavanja i proučavanja nastavnik se treba osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Učenici proučavaju promjene u vremenu, ali i ono što ostaje isto ili slično (institucije, tradicije, politički sistemi, vrijednosti, načini života određenih društvenih grupa). Objašnjavanje ritma promjena također je važno: neke su promjene spore i postupne dok su druge (ratovi, revolucije, privredne krize) brze i burne i uzrokuju iznenadne poremećaje i promjene u društvu. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Primjenjivati savremene oblike učenja i podučavanja, maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, egzemplarna nastava, te praktično i smisleno učenje kao oblik aktivnog učenja.	
C.IV.3. Analizira promjene i posljedice u društvu u različitim historijskim razdobljima i njihov utjecaj na kasnija zbivanja.	• Argumentira historijske promjene i uticaj na sveukupan razvoj društva. • Analizira i osmišljava prikaz promjena i prekretnica svjetske historije i njihov uticaj na razvoj društva. • Procjenjuje i upoređuje događaje iz prošlosti u kontekstu vremena u kojem su se dogodili i sa vrijednostima savremenog doba.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-3.0.3.
Ključni sadržaji	

- Položaj vjerskih zajednica u Kraljevini SHS/Jugoslaviji: vjerske zajednice u prvim godinama Kraljevine SHS, gubitak autonomije vjerskih zajednica u okviru diktature, položaj vjerskih zajednica u novim okolnostima, konkordat sa Vatikanom u svjetlu hrvatskog pitanja.
- Ratni zločini i raseljavanje stanovništva tokom Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji: četnički i ustaški zločini, logori smrti, stradanje civilnog stanovništva u Bosni i Hercegovini i Sandžaku, izbjeglice i ranjenici, materijalna razaranja.
- Zemlje liberalne demokratije i socijalizam u Rusiji: obilježja demokratije, socijalizam i komunizam, staljinova diktatura.
- Politički procesi i raspad SFRJ: nacionalna pitanja i studentski nemiri, montirani procesi i velike afere, politička i ekonomska kriza u SFRJ nakon Titove smrti, memorandum SANU, politički sukobi između republika.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Ovaj ishod učenja obuhvata razumijevanje obilježja nekog razdoblja te procjenjivanje u kojoj su mjeri određene pojave značile promjenu za tadašnje ljude. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak. Pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje, vezano uz vrijednosti koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati. Tokom podučavanja i proučavanja nastavnik se treba osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Učenici proučavaju promjene u vremenu, ali i ono što ostaje isto ili slično (institucije, tradicije, politički sistemi, vrijednosti, načini života određenih društvenih grupa). Objašnjavanje ritma promjena također je važno: neke su promjene spore i postupne dok su druge (ratovi, revolucije, privredne krize) brze i burne i uzrokuju iznenadne poremećaje i promjene u društvu. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Primjenjivati savremene oblike učenja i podučavanja, maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, egzemplarna nastava, te praktično i smisleno učenje kao oblik aktivnog učenja.

Oblast: D/ Uzročno-posljedični odnosi

Ishod učenja	Razrada ishoda
D.IV.1. Objašnjava povezanost i složenost uzroka i posljedica događaja, pojava i procesa historijskih perioda koje proučava.	• Provjerava stavove u izvorima i literaturi o uzrocima i posljedicama historijskih događaja, procesa, pokreta i djelovanja pojedinaca. • Potkrepljuje argumentima vlastite stavove o uzročno- posljedičnim odnosima.
Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.1.

Ključni sadržaji

- Rezultati i posljedice Prvog svjetskog rata na tlu Bosne i Hercegovine: kraj austrougarske vlasti, uništavanje privrede, glad, stradanje i zločini nad civilnim stanovništvom u istočnoj Bosni, Sandžaku i drugim oblastima, vojni gubici.
- Izvan-evropski svijet između dva svjetska rata: antikolonijalni pokreti, unutrašnji sukobi u Kini i agresija Japana, specifičnost borbe Indije protiv engleskog kolonijalizma, raspad Osmanskog carstva i stanje u arapskim zemljama, privredni napredak SAD-a i stanje u Latinskoj Americi.
- Dejtonski mirovni sporazum i društveno-politički procesi (1995-2000): kraj rata i uspostava mira, društveni, politički i privredni procesi nakon rata.

Preporuke za ostvarenje ishoda

Učenje o temama iz oblasti uzročno-posljedičnih odnosa moguće je ostvariti primjenom oblika aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada. Preporučuje se minimalno korištenje metode usmenog izlaganja i demonstracije, a većim dijelom metoda rada sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Također, preporučuje se primjena aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada, zatim metoda demonstracije. Posebno je naglašen rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju strukturiranju znanja i sređivanju činjenica u cilju uočavanja uzročno-posljedičnih veza. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Učenje otkrivanjem i vlastitim doživljajem prilikom posjete kulturno-historijskim spomenicima gdje je to moguće otvara mogućnost širenja perspektiva. Kada se objašnjava pojedini događaj ili situacija neophodno je istaći tri međusobno povezana pitanja: Zašto se to dogodilo? Zašto se to dogodilo baš tada? Koji su uzroci tog događaja bili najznačajniji? Ova pitanja pomažu nastavniku primijeniti koncept uzročno-posljedičnih odnosa, a učeniku razumijevanje događaja ili situacije. To je naročito bitno za razvoj vještine razumijevanja historijske priče i analize historijskih događaja i interpretacija. U tom kontekstu, između ostalog preporučuje se: izrada lente vremena s događajima vezanim za period koji se izučava, a radi uočavanja uzročno-posljedičnih veza, rad sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova.

D.IV.2. Opisuje i povezuje uzroke i posljedice historijskih događaja sa kritičkim osvrtom na iste.

- Kritički razmatra uzroke i posljedice historijskih događaja, njihovu višestrukost, složenost i ideološki utjecaj.
- Upoređuje povezanost uzroka i posljedica kroz vremensko trajanje i njihove transformacije.

Poveznice sa ZJNPP

HIS-4.0.2.

Ključni sadržaji

- Blokovska podjela svijeta i lokalni ratovi: Uspostava OUN, Hladni rat, Korejski rat, Vijetnamski rat, Kubanska kriza, Bliskoistočna kriza, Afganistanski rat i Detant i pad komunizma.
- Privredni i kulturni razvoj Bosne i Hercegovine u drugoj polovini 20. stoljeća: Obnova zemlje, industrijalizacija, urbanizacija, samoupravljanje, opismenjivanje stanovništva i osnivanje kulturnoobrazovnih i naučnih ustanova.
- Ekološke katastrofe - drugo lice tehnološkog napretka: Hirošima, Černobil, globalno zagrijavanje...

Preporuke za ostvarenje ishoda

Ovaj ishod moguće je ostvariti tako da se učenicima objašnjavaju faktori koji su doveli do pojedinih događaja, pojava i procesa, kao i rezultati tih zbivanja. Učenicima treba objasniti zašto su se događaji dogodili tako kako jesu, kako jedna pojava vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Kada analiziramo uzročno- posljedične veze treba voditi računa o višestrukoj uzročnosti koja uključuje (a) važnost pojedinca u historiji; (b) utjecaj različitih ideja, ljudskih interesa i vjerovanja i (c) utjecaj slučaja nepredviđenoga ili iracionalnoga. Jako je važno naučiti učenike da razlikuju uzroke, povod i posljedice; shvate da se pisanje o prošlosti temelji na pretpostavci da su neki uzroci i posljedice važniji od drugih (interpretacija) te razumiju zašto ljudi o tome imaju različite ideje i gledišta. Preporučuje se primjena aktivnog učenja kroz forme grupnog i individualnog rada, zatim metoda demonstracije, rada sa slikovnim i drugim audio-vizualnim izvorima, didaktički oblikovanim tekstualnim izvorima, uz objašnjenja novih i nepoznatih pojmova. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina.

D.IV.3. Uočava i ispituje uzroke i posljedice historijskih događaja i utjecaja ličnosti na njih.

- Identificira ključne uzroke i posljedice historijskih događaja, pojava i procesa i raščlanjuje ih po kriterijima važnosti .
- Istražuje, objašnjava i utvrđuje efekat djelovanja društvenih slojeva na uzroke i posljedice na lokalnom, regionalnom i globalnom nivou.

Poveznice sa ZJNPP	HIS-4.0.3.
Ključni sadržaji	
• Rezultati i posljedice Prvog svjetskog rata: versajski mir, nestanak carstava i nastanak novih država, materijalno razaranje, stradanje vojnika i civilnog stanovništva, španska gripa, pojava novih ideologija. • Ličnosti 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini i svijetu: naučnici, umjetnici, državnici. • Privredne i kulturne prilike u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata: agrarno pitanje i reforme, izgradnja industrije i saobraćajne infrastrukture, kulturno-prosvjetna društva. • Dekolonizacija, neokolonijalizam, globalizacija: jačanje antikolonijalnih pokreta, dekolonizacija afričkih i azijskih zemalja, treći svijet i neokolonijalizam, paternalistička politika prema nerazvijenim zemljama, borba za nova tržišta, izvore sirovine i jeftine radne snage. • Put u nezavisnost i početak agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu: formiranje nacionalnih stranaka i politička previranja, referendum i međunarodno priznanje Republike Bosne i Hercegovine, uloga JNA i naoružavanje srpskog stanovništva.	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju ovog ishoda nastavnicima se preporučuje primjena aktivnog učenja. Posebno je važno naglasiti rad s lentom vremena i historijskim kartama kao nastavnim sredstvima koji vizualno predočavaju kategorije vremena i prostora ali i pogoduju strukturiranju i sređivanju činjenica koje se predočavaju upravo za uočavanje uzročno-posljedičnih veza. Nastavnik treba objašnjavati faktore koji su pridonijeli pojedinim historijskim događajima, pojavama i procesima, kao i rezultate tih zbivanja. Dakle, važno je da učenici znaju zašto su se događaji zbili tako kako jesu, kako jedna pojavnost vodi drugoj te zašto jedan događaj može imati višestruke uzroke i posljedice. Razumijevanjem interpretativne prirode prikaza uzročno-posljedičnih veza i odnosa koji se prezentiraju u narativima o prošlosti razvija se kritičko mišljenje. U tom kontekstu, preporučuje se: analiza historijskih izvora; pisanje eseja; prikupljanje podataka i slikovnog materijala - izrada plakata, biografija, prezentacija; analiza dokumentarnih i igranih filmova vezanih za period koji se izučava, a radi uočavanja uzročno-posljedičnih veza. Motivirati učenike da sami osmisle i kreiraju scenarije, igre za utvrđivanje gradiva (slagalice, križaljke, pitanja za kviz, igre asocijacija...), odnosno da sami pripremaju i učestvuju u realizaciji nastavnih sadržaja kako bi stekli i druge životne vještine neophodne za lični razvoj. Potrebno je osigurati da su ravnomjerno zastupljene aktivnosti na stjecanju činjeničnih znanja i praktičnih vještina. Zastupiti savremene oblike učenja i podučavanja i maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, terenska nastava, te praktično, situaciono i smisleno učenje kao oblici aktivnog učenja.	

E/UČENJE I PODUČAVANJE

Svrha i ciljevi učenja i podučavanja historije ostvaruju se pomoću četiri koncepta (oblasti/domene) i njima pripadajućih odgojno-obrazovnih ishoda učenja. U vertikalni obrazovanja ishodi se postupno usložnjavaju te usmjeravaju učenika prema većoj kompetentnosti u razumijevanju historije. Sadržaji unutar kurikulumu su oblikovani tako da služe stjecanju potrebnih znanja i ostvarivanju ciljeva i ishoda učenja. Navedene sadržaje poželjno je dopuniti temama iz lokalne prošlosti, čime se kod učenika postiže jasnija slika o kulturnoj baštini lokalne zajednice, njenoj vrijednosti i potencijalima. U tom smislu, naročito je važno podsticati saradnju između škole i drugih zainteresiranih strana u nastavi historije unutar zajednice, kao što su: muzeji, kulturni centri i službe, lokalni mediji, biblioteke, arhive, spomen-mjesta i lokalna udruženja aktivna u oblastima vezanim za historiju.

Nastava historije ne bi smjela biti zbirka statističkih podataka i detaljni izveštaj o prošlim događajima, već treba da pomogne učenicima u stvaranju što jasnije slike o ukupnim historijskim događajima, pojavama, procesima i značajnim ličnostima, kao i o kontekstu, uzrocima i posljedicama određenih dešavanja. Isto tako, nastava historije ne bi smjela biti sredstvo ideoloških manipulacija, propagande i jednostranog prikazivanja prošlosti. Zbog toga je kontroverzne teme potrebno obrađivati korištenjem prvenstveno historijskih izvora (pisama, dnevnika, autobiografija, biografija, kao i raznih drugih oblika svjedočenja...), primjerenih uzrastu učenika. Cilj takvog pristupa je dati doprinos izgradnji međusobnog povjerenja, mira i tolerancije, zatim naglašavanje pozitivnih međuljudskih utjecaja i uklanjanje pristranosti, predrasuda i stereotipa unutar bosanskohercegovačke prošlosti, prošlosti susjednih naroda i svjetske prošlosti općenito. S druge strane, cilj je također, osuditi zločine protiv čovječnosti, genocid, holokaust i masovne oblike kršenja ljudskih prava, a kako bi se spriječilo njihovo ponavljanje u budućnosti.

Savremenim pristupom u podučavanju, nastavnici trebaju dominantno primjenjivati interaktivni pristup nastavi, odnosno nuditi resurse i usmjeravati aktivnosti tako da učenici budu aktivno i odgovorno uključeni u realizaciju nastavnog procesa. To se postiže upotrebom različitih historijskih tekstova, karata, grafičkih prikaza i drugih izvora historijskih podataka (dokumentarni i igrani video i digitalni materijali, ilustracije, muzejski eksponati, i slično) kao i organiziranjem stručnih izleta i posjeta odgovarajućim historijskim lokalitetima ili institucijama kulture. Prema tome, nije važno da li je učenička aktivnost organizirana kao individualni rad, rad u paru, grupi, kao radionica ili domaći zadatak, već koliko i na koji način podstiče kreativnost učenika s ciljem uživanja u prošlost, a kako bi se ona bolje razumjela. Interaktivnu i kreativnu nastavu moguće je ostvariti i pomoću raznih edukativnih platformi. Jedna od njih je i eTwinning platforma (<https://www.etwinning.net/bs>) koja nudi priliku za razvoj i jačanje novih vještina i kompetencija za 21. stoljeće. Ova platforma predstavlja dobru pripremu za: razmjenu znanja i iskustva; upoznavanje s načelima vođenja i sudjelovanja u projektima; učenje stranih jezika; korištenje modernih sredstava komunikacije i IKT alata i sl. Dakle, eTwinning, između ostalog omogućava projektnu nastavu u koju možemo uključiti učenike na kreativan način, maksimalno ih angažovati i motivisati za rad.

Korištenje historijskih karata je od izuzetne važnosti jer one omogućavaju učenicima lakše snalaženje u prostoru i vremenu, odnosno omogućava im jasnije razumijevanje promjena na političkoj karti regije, Evrope i svijeta. Također, jako je važno da učenici u sklopu nastave, posjete muzeje, ali i druge institucije kulture, kao i historijske lokalitete te kroz terenski rad dođu do novih podataka važnih za razvijanje i očuvanje kulturne baštine u sredinama u kojima borave, a po mogućnosti i širem okruženju. Ovakav pristup u obradi sadržaja omogućava sticanje znanja za cijeli život koje se može koristiti i prenositi na mnoga druga područja.

Nastava historije ima utjecaja i na razvijanje jezičke i govorne kulture kod učenika, jer historijski sadržaji doprinose obogaćivanju i oplemenjivanju njihovog jezičkog fonda. Naravno, potrebno je da sve riječi i pojmove koji su nepoznati ili nedovoljno dobro poznati nastavnik precizno objasni. Nužno je, kada god je to moguće, izbjegavati pojmove visokog nivoa apstraktnosti. S obzirom da učenici nemaju podjednako razvijen dar za verbalno izražavanje, nastavnik treba pozitivno vrednovati učenikovo snalaženje na historijskoj karti, postavljanje promišljenih pitanja, argumentaciju u diskusiji, čak i onda kada je njegovo izražavanje posmatrano po broju riječi skromno.

Jasna i precizna formulacija i postavljanje pitanja u nastavi historije je od izuzetne važnosti. Stoga je nužno da nastavnici svojim primjerom pokazuju učenicima pravilan i smislen način postavljanja pitanja. Nastavnici trebaju podsticati učenike da postavljaju pitanja, kritički se osvrću na ono što su čuli u učionici i da kontinuirano istražuju teme koje ih interesuju. Precizno postavljena pitanja kao poziv na razmišljanje i traganje za odgovorom „kako je uistinu bilo“, obezbjeđuju razumijevanje, a samim time i uspješno pamćenje i trajno usvajanje znanja i vještina kod učenika.

Za one nastavne jedinice, koje su u udžbenicima slabo ili nikako obrađene, nastavnik će uložiti više truda, pozvati učenike na veću pažnju i saradnju za vrijeme nastavnog sata i upozoriti ih kako su ti nastavni sadržaji nedovoljno razrađeni ili pak nedostaju u udžbenicima koji se koriste. Međutim, to nikako ne treba shvatiti kao prepreku za ostvarenje programa već takve situacije treba iskoristiti kako bismo poticali učenike da sami dolaze do znanja prikupljajući i analizirajući historijske izvore, te postavljajući ključna pitanja u svrhu istraživanja teme. Na taj način učenici bi trebali da razvijaju konkretne vještine historičara, razlikujući činjenice od pretpostavki, podataka od njihove interpretacije i bitno od nebitnog.

Preporuka; Učeničke radove u toku nastave predstavi u holu škole kao izložbu, zatim povodom državnih praznika održati historijski sat i po mogućnosti svoje znanje iz historije predstaviti široj društvenoj zajednici putem lokalne televizije ili biti dio programa prilikom obilježavanja državnih praznika.

Metodičke smjernice za nastavu historije

U osnovnoj školi nastavni sadržaji se izučavaju hronološkim redoslijedom. U šestom razredu uči se prethistorija i stari vijek, u sedmom razredu srednji vijek, u osmom razredu period novog vijeka do kraja Prvoga svjetskog rata i u devetom razredu razdoblje nakon 1918. godine.

U svakoj godini učenja Historije predviđene su obavezne teme s pripadajućim odgojnoobrazovnim ishodima. Uz obavezne teme nastavnik u sedmom, osmom i devetom razredu treba obraditi još najmanje po četiri izborne teme za svaki razred. Nastavnik treba sam osmisлити teme prema domenama kurikulumu, a zavisno od interesa učenika. Izborne teme su

navedene i pozicionirane u kurikulumu, ali samo orijentaciono. Za svaku izbornu temu nastavnik može sam oblikovati odgojno-obrazovne ishode, odnosno ostvarivati bilo koji ishod svake od domena. Preporučuje se da fokus izbornih tema bude na lokalnoj, odnosno zavičnoj historiji. U izbornim temama potrebno je zastupati savremene oblike učenja i podučavanja, maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva. Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, egzemplarna nastava, te praktično i smisleno učenje kao oblik aktivnog učenja. Dakle naglasak treba dodatno staviti na istraživanje, rješavanje problema, konceptualno i proceduralno znanje te razvoj metakognicije. Učenike treba potaknuti da samostalno odaberu način prezentacije svoga rada (razredna izložba, video radovi, izlaganja, eseji, školski projekt i sl.).

Nastavni sadržaji u gimnazijama se također, podučavaju hronološkim redoslijedom kao nadogradnja na temeljna znanja iz osnovne škole. Važno je koristiti različite historijske izvore kako bi učenici razvijali analitički pristup i kritičko mišljenje.

U prvom razredu matematičko-informatičke i gimnazije informacionih tehnologija (IT) uči se predhistorija, stari i srednji vijek, dok se u drugom razredu uči novi vijek i savremeno doba.

U prvom razredu opće i filološke gimnazije uči se prethistorija i stari vijek, u drugom razredu srednji vijek, u trećem razredu novi vijek a savremeno doba se izučava u četvrtom razredu.

Nastavnik će planirati kojom metodom, oblikom rada i sa kojim nastavnim sredstvima treba obraditi pojedine nastavne jedinice. Potrebno je zastupati savremene oblike učenja i podučavanja, maksimalno angažirati učenike i iskoristiti njihova životna i praktična iskustva.

Od vrsta nastave preporučuje se: projektna nastava, problemska nastava, egzemplarna nastava, te praktično i smisleno učenje kao oblik aktivnog učenja. Dakle, naglasak treba dodatno staviti na istraživanje, rješavanje problema, konceptualno i proceduralno znanje te razvoj metakognicije.

Nastavnik će predvidjeti sadržaje koje će on lično obraditi, kao i one koje će obraditi učenici.

Učenike treba potaknuti da samostalno odaberu način prezentacije svoga rada (razredna izložba, video radovi, izlaganja, eseji, školski projekt i sl.). U načelu, za svaku temu treba planirati nastavnikovo uvodno predavanje, čiji obim i mjera moraju biti usaglašeni sa karakterom nastave. Sa sačinjenim planom rada treba da bude upoznat svaki učenik, kako bi unaprijed znao šta će se i kojim redoslijedom u toku godine raditi. Stoga je poželjno da nastavnik i učenici zajednički učestvuju u izradi godišnjeg plana rada.

F/VREDNOVANJE U PREDMETNOM KURIKULUMU

Vrednovanje i ocjenjivanje je najosjetljivija faza odgojno-obrazovnog rada. Traži mnogo znanja ne samo iz struke, nego, prije svega, iz metodike, didaktike, dokimologije i psihologije. Od nastavnikovog vrednovanja znanja učenika zavisi hoće li znanje ostati samo na nivou reprodukcije ili će učenici uspjeti da materiju razumiju. Poznavanje velikog broja činjenica samo po sebi je apsolutno bezvrijedno ukoliko učenici nemaju sposobnost da izvrše sintezu, integrišu i rekonstruiraju informacije u one oblike u kojima su te informacije iskoristive, praktične i primjenjive.

Da bi to postigli, nastavnici planiraju svoju nastavu tako da ostvaruju definirane ishode učenja, što znači da i ocjenjivanje mora biti u skladu sa ishodima. Stoga, zahtjevi koji se tom prilikom postavljaju pred učenike trebaju od njih u značajnoj mjeri iziskivati znanja i vještine koje odgovaraju višim nivoima kognitivnih procesa u skladu sa uzrastom, odnosno kognitivnim mogućnostima, učenika. Prilikom vrednovanja, učenici trebaju pokazati da mogu analizirati, sintetizirati, argumentirati, procjenjivati, generalizirati, upoređivati, povezivati, istraživati, postavljati hipoteze, vrednovati podatke i informacije, zaključivati, osmišljavati, stvarati, dokazivati, obrazlagati ideje i dr.

Vrednovanje učeničkih postignuća u nastavi historije uključuje četiri komponente:

- Činjenično znanje – poznavanje historijske terminologije (pojmovi kao što su apsolutizam, feudalizam, imperijalizam, liberalna demokratija, nacionalizam i sl.), te poznavanje specifičnih detalja i elemenata (npr. poznavanje datuma, događaja, pojmova, osoba, mjesta i slično).
- Konceptualno znanje – poznavanje određene nauke ili načina na koji stručnjaci u toj nauci razmišljaju. Glavni koncepti u historiji su historijski izvori i proučavanje historije, historijsko vrijeme i hronologija, kontinuitet i promjene i uzročno-posljedični odnosi. Poznavanje, korištenje i razumijevanje pomenutih koncepata predstavlja okvir za tumačenje i razumijevanje prošlih događaja, procesa i pojava.
- Proceduralno znanje – praktični rezultat podučavanja historije koji učenicima daje znanje kako nešto činiti. U nastavi historije proceduralno znanje uključuje poznavanje metoda prikupljanja, sređivanja i obrade podataka, znanje o načinima interpretacije i pisanja historijskog eseja. Prema tome proceduralno znanje opskrbljuje učenike znanjima koja su im potrebna za rješavanje problema.
- Samostalan rad i aktivnosti – ovaj element vrednovanja obuhvata domaći rad i posebne zadatke na nastavi i kod kuće, aktivnost učenika na satu, interes za nastavne sadržaje, želja za dodatnim znanjima i istraživanjima, cjelokupan odnos prema radu, saradnji sa drugim učenicima i nastavnikom i slično.

Kako bismo se približili realnijoj, objektivnoj ocjeni potrebno je prikupiti što više podataka o znanju i sposobnostima učenika. S obzirom na svrhu primjene, interpretaciju i korištenje prikupljenih podataka, razlikuju se dvije osnovne vrste vrednovanja, odnosno ocjenjivanja: formativno i sumativno.

Formativno vrednovanje/ocjenjivanje odvija se tokom učenja, ali i podučavanja.

Glavni cilj je praćenje učenika na osnovu kojeg se dobijaju informacije o učenikovom napredovanju, tj. o tome koji dio gradiva je uspješno savladan, na kojem treba još raditi te koja metoda učenja/podučavanja je efikasna, a koju treba mijenjati. Dobijenim informacijama se koristi učenik, kako bi poboljšao učenje, ali i nastavnik kako bi poboljšao podučavanje. Tehnike koje se koriste za prikupljanje podataka radi formativnog vrednovanja su izvedba praktičnih zadataka, posmatranje i bilježenje učenikovog rada tokom nastave, razgovor učenika i nastavnika, umne mape, kao i standardne tehnike koje se koriste za sumativno ocjenjivanje. Formativno se, dakle, prati i komentira, savjetuje, a sumativno podrazumijeva konkretnu valorizaciju učenikovog rada kroz ocjenjivanje.

Sumativno vrednovanje/ocjenjivanje daje učeniku informaciju o usvojenim znanjima, vještinama i sposobnostima na kraju nastavne jedinice, cjeline, polugodišta kao i godine učenja i podučavanja u obliku brojčane ocjene. Prilikom ocjenjivanja bilo bi poželjno da se koriste pitanja i zadaci objektivnog tipa i zadaci sa slobodnim odgovorima (eseji). Pored eseja mogu se ocjenjivati i referati te različiti istraživački radovi gdje učenici pokazuju razumijevanje historijskih sadržaja te sposobnosti lične interpretacije. Jako je važno uočiti i vrednovati kod učenika vlastitu kreativnost i interpretaciju kao što su izrada plakata, raznih crteža, scenarija, prezentacija, raznih multimedijских sadržaja, rad na projektu, izlaganje i slično. Pri tome, ocjena ne treba da odražava količinu informacija kojom je učenik ovladao, već treba da bude rezultat procjene koliko učenik može da stečena znanja i vještine primijeni za rješavanje problema.

Dakle, ocjenjivanje se vrši s ciljem sagledavanja nivoa znanja i vještina u odnosu na postavljene ciljeve i definirane standarde, odnosno ishode učenja, predviđene kurikulumom za nastavni predmet Historija. Da bi se ovaj dio nastavnog procesa uspješno obavio, neophodno je da nastavnik ima na umu sljedeće:

- da se vrednovanje znanja odvija transparentno, javno i kontinuirano (sumativno i formativno),
- da se ocjenjivanje vrši u okviru svih tipova nastavnih sati,
- da ocjena djeluje na učenike podsticajno,
- da ocjena treba biti objektivna i usmeno obrazložena,
- da se učenik (učenici) uključi u donošenje ocjene,
- da je rezultat usmenog i pismenog provjeravanja,
- da se kroz ocjenu vrednuje i dodatni angažman učenika u toku nastavnog procesa, itd.

Zaključna ocjena

Zaključna ocjena treba iskazati ukupnu usvojenost ishoda učenja, a proizlazi kao rezultat svih elemenata vrednovanja. Pri određivanju zaključne ocjene svi elementi vrednovanja su jednako vrijedni tako da pored poznavanja proceduranog i konceptualnog znanja, preostale dvije komponente vrednovanja osiguravaju dovoljno prostora da se učenicima slabijih sposobnosti i mogućnosti izvede pozitivna ocjena.

Nastavnik pri zaključivanju mora biti objektivan i nepristrasan.

Zaključnu ocjenu, kako na polugodištu, tako i na kraju školske godine izvode nastavnici koji su realizovali nastavu, uzimajući u obzir sve navedene elemente praćenja i vrednovanja. Nastavnici su u obavezi pratiti propise kojima se reguliše praćenja, vrednovanja i procjenjivanje učenika, te propis vezan za inkluzivno obrazovanje učenika sa poteškoćama u psihičko-fizičkom razvoju.

1. OSNOVNA ŠKOLA

Nastavu historije mogu izvoditi lica koja imaju odgovarajući stepen stručne spreme i koja su stekla zvanje:

- Nastavnik/profesor historije
- Bachelor/magistar historije, nastavnički smjer na kojem se stiče najmanje 240 ECST bodova
- Završen nastavnički studij grupe predmeta gdje je historija glavni ili ravnopravan predmet, ako je to naznačeno u diplomi ili obrazovnoj ispravi,
- Diplomirani historičar/magistar, sa položeno pedagoško-psihološko i metodičkom grupom predmeta.
- Bachelor/magistar historije, nastavnički smjer gdje je historija glavni ili ravnopravni predmet ako je to naznačeno u diplomi ili obrazovnoj ispravi i na kojem se stiče najmanje 240 ECTS bodova.
- Lica koja u toku studija nisu polagala ispite iz pedagoško-psihološko-didaktičko-metodičke grupe predmeta, dužna su ove ispite položiti u roku od godinu dana od dana stupanja na posao nastavnika.

2. GIMNAZIJA

- Nastavu historije mogu izvoditi lica koja su završila odgovarajući četverogodišnji studij i stekla zvanje: - profesor historije
- Nastavu historije mogu izvoditi i lica koja imaju završen najmanje II (drugi) ciklus Bolonjskog sistema studiranja u trajanju od jedne godine (60 ECTS bodova) ili dvije godine (120 ECTS bodova) – ukupno 300 ECTS bodova sa bodovima prvog ciklusa, koja su stekla akademsku titulu i zvanje magistra historije.
- Lica koja u toku studija nisu polagala ispite iz pedagoško-psihološko-didaktičko-metodičke grupe predmeta, dužna su ove ispite položiti u roku od godinu dana od dana stupanja na posao nastavnika.

